

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ (У ФОРМІ ТОВ)

Є.М. Ігнатова, М.В. Кармінська-Белоброва

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Навчальний посібник

Харків

2014

УДК 338.24(075.8)

I 00

Рецензенти:

**Є.М. Воробйов, д-р екон. наук, проф.,
завідувач кафедри економічної теорії та маркетингу
(ХНУ ім. Н.В.Каразіна)**

**Л.О. Попова, канд. екон. наук, проф.,
завідувач кафедри маркетингу та комерційної діяльності
(ХДАТОХ)**

**О.М. Сумець, канд. екон. наук, проф.,
кафедри менеджменту та військового господарства
(Академія внутрішніх військ МВС України)**

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Національного
технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
Протокол № 7 від 6.06.2012 р.**

I Ігнатова Є.М.

**Державне регулювання економіки : навчальний посібник
/ Є. М. Ігнатова, М. В. Кармінська-Белоброва. – Харків: ХІУ,
2014. – 208 с.**

**Містить теоретичний матеріал із основних тем дисципліни
«Державне регулювання економіки», висвітлено теоретичні і
практичні аспекти регулювання економіки: сутність і
класифікація, функції та роль, особливості фінансової,
структурної, інноваційної, регіональної, соціальної політики та
прийняття відповідних рішень у державному механізмі
регулювання. Призначений для викладачів, студентів, аспірантів
вищих навчальних закладів та спеціалістів у сфері економіки.**

ISBN

© Є.М. Ігнатова, 2014

© М.В.Кармінська-Белоброва, 2014

© ХІУ, 2014

ЗМІСТ

ТЕМА 1. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ.

Сутність державного регулювання економіки.

Необхідність та функції державного регулювання економіки.

Цілі державного регулювання економіки.

Еволюція теорій макроекономічного регулювання.

ТЕМА 2. СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Основні форми та методи державного регулювання.

Обґрунтування перспектив економічного розвитку країни.

Планування соціально-економічного розвитку країни.

Національні моделі державного регулювання економіки.

ТЕМА 3. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА

Зміст та цілі фінансового регулювання економіки.

Зміст та цілі грошово-кредитного регулювання. Банківська система на Україні.

Інструменти грошово-кредитного регулювання економіки.

Державний бюджет як головний засіб управління соціально-економічним розвитком країни

Механізм бюджетно-податкового регулювання.

ТЕМА 4. СТРУКТУРНА ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА.

Структура економіки як об'єкт державного регулювання.

Структурний ефект та його вимірювання.

Державне регулювання структурних зрушень в економіці.

Державне регулювання інвестиційних процесів.

ТЕМА 5. НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ТА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА.

Науково-технічний прогрес та інновації як об'єкт державного регулювання.

Державна науково-технічна та інноваційна політика.

Форми та методи реалізації науково-технічної та інноваційної політики.

ТЕМА 6. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Підприємництво як об'єкт державного регулювання.

Роль держави в процесі становлення підприємницького середовища на Україні.

Механізм державного регулювання підприємництва.

ТЕМА 7. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зовнішньоекономічна політика: сутність, необхідність та цілі.

Механізм впливу держави на функціонування зовнішньоекономічного сектору.

Валютне регулювання в системі державного регулювання економіки.

Платіжний баланс як інструмент державного регулювання.

Іноземне інвестування. Роль держави в залученні іноземних кредитів.

ТЕМА 8. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН ТА ІНФЛЯЦІЇ.

Цінове регулювання економіки

Антиінфляційна політика держави

ТЕМА 9. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

Регіональна політика: суть, принципи та цілі.

Механізм реалізації регіональної економічної політики держави.

Державна регіональна фінансова політика.

ТЕМА 10 СУСПІЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Сектор загального державного управління.

Ефективність суспільного сектору економіки.

Фінансування діяльності установ СЗДУ.

ТЕМА 11: СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Соціальна політика: цілі, пріоритети та принципи.

Регулювання доходів та споживання населення.

Державне регулювання ринку праці та якості життя населення.

ТЕМА 12. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Необхідність, цілі, задачі та ефективність державного регулювання природоохоронної діяльності.

Державний механізм екологічного регулювання.

ГЛОСАРІЙ

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

РОЗДІЛ 1.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ.

***Ключові терміни:** державне регулювання, економіка, органи центральної та виконавчої влади України, функції та цілі державного регулювання.*

.

Ключові питання розділу:

- 1.1 Сутність державного регулювання економіки.
- 1.2 Необхідність та функції державного регулювання економіки.
- 1.3 Цілі державного регулювання економіки.
- 1.4. Еволюція теорій макроекономічного регулювання.

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- ***знати й розуміти:** суть державного регулювання економіки, сфери діяльності, цілей державного регулювання економіки;*
- ***уміти:** визначати цілі і завдання державного регулювання, його роль в економіці, визначати сутність основних функцій державного регулювання економіки;*

1.1 Сутність державного регулювання економіки.

Державне регулювання економіки представляє собою систему типових заходів законодавчого, виконавчого. контролюючого характеру, котрі здійснюються державними закладами і суспільними організаціями з метою стабілізації і розвитку економіки, пристосування існуючої системи до змінних умов.

Державне регулювання економіки як навчальна дисципліна - це навчальний курс, у процесі якого студенти мають набути знань про суть, цілі, форми і методи впливу держави на розвиток економіки в цілому,

управління її окремими сферами та секторами.

Предметом дисципліни державного регулювання економіки є вивчення сукупності прийомів, способів та інструментів управління соціально-економічними процесами, що відбуваються в країні.

Методологія державного регулювання економіки- це підходи, принципи та логіка управління соціально-економічним розвитком країни.

Об'єкти та суб'єкти державного регулювання.

Об'єктами державного впливу на економіку є сфери, галузі, регіони, а також ситуації, умови, процеси і відносини, котрі відбуваються в сфері суспільного відтворення, функціонування яких ринковий механізм забезпечує незадовільно або не забезпечує взагалі. Це умови соціально-економічного життя країни, де виникли або можуть виникнути труднощі, проблеми, котрі не вирішуються автоматично, в той час як зняття цих проблем необхідно для нормального функціонування економіки і підтримки соціальної стабільності.

Головні об'єкти:

- економічний цикл;
- секторальна, галузева і регіональна структура господарства(державні капіталовкладення і фінансові стимули);
- накопичення капіталу (створення умов, вплив на економічний цикл і структуру);
- регулювання зайнятості (підготовка та перепідготовка кадрів);
- грошовий обіг (боротьба з інфляцією, вплив на накопичення, ціни, соціальні відносини);
- платіжний баланс (вплив на експорт і імпорт, рух капіталу, курс валют, торгівельно-договірна політика, участь в міжнародній інтеграції);
- ціни (динаміка і структура цін, вплив на структуру господарства, умов капіталовкладень, стійкість національної валюти, соціальну атмосферу);
- НДДКР (розвиток і впровадження результатів в експорт товарів, капіталу, накопичених знань);
- умови конкуренції;
- соціальні відносини, включаючи відносини між роботодавцями і робітниками, а також соціальне забезпечення;
- навколишнє середовище;
- зовнішньоекономічні зв'язки.

Об'єкти відрізняються в залежності від рівня задач, котрі ними вирішуються:

- рівень фірми; регіону; галузі і корпорації; сектору економіки –

промисловість, будівництво, сільське господарство, інфраструктура, фінансова сфера;

- господарство в цілому – економічний цикл, грошовий обіг, зайнятість, інвестиції, НДДКР, ціни;

- глобальний – соціальні відносини, екологія;

- наднаціональний – економіко-політичні відносини з зарубіжними країнами, інтеграційні процеси.

Суб'єктами державного регулювання є носії, виразники і виконавці господарських інтересів.

Носії господарських інтересів - це соціальні групи, котрі відрізняються один від одного за рядом ознак: майновому, за доходами, за професіями, галузевими і регіональними інтересами.

Виразники господарських інтересів – об'єднання носіїв господарських інтересів в союзи, асоціації: профсоюзи, союзи підприємців, фермерів, студентів і т.д.

Виконавці господарських інтересів - органи верховної влади, котрі побудовані за ієрархічним принципом.

Між суб'єктами економічної політики, котра реалізується державним апаратом існує зв'язок, основними лініями якого являються:

1. Носії господарських інтересів індивідуально виражають свої інтереси в засобах масової інформації, звертаючись з проханнями, протестами, побажаннями в державні заклади, відповідальні за економічну та соціальну політику.

2. Рекомендації, поради, консультації, меморандуми, різноманітні канали впливу виразників господарських інтересів на органи державно-економічного регулювання.

3. Трансформація приватних економічних інтересів в державно-економічну політику. Наприклад: орган з представників союзів підприємців, профсоюзів і виконавчої влади для регулювання тарифних угод між підприємцями та працівниками.

4. Державні органи господарчого регулювання - ради за сферами діяльності (науково-технічній, регіональній політиці і т.д.). їх рекомендації відносяться до принципової орієнтації державної економічної політики, направленням витрат коштів державного бюджету та різноманітних фондів.

Система органів державної влади та їхні функції у сфері управління економікою України.

В основі організації державного регулювання економіки лежать принципи ринкової економіки і централізації окремих функцій

державного керівництва. Держава, спираючись на державні плани, програми, прогнози, здійснює розробку і реалізацію основних напрямків науково-технічного прогресу, формування єдиної політики в області ціноутворення і системи оплати праці в державному секторі економіки, обґрунтування обсягів і структури державних капіталовкладень, проведення фінансової і кредитної політики, забезпечення гарантій виробникам свободи вибору і здійснення різноманітних видів і форм економічної діяльності, а також розробку основних напрямків територіального розміщення продуктивних сил.

Таблиця 1. Центральні органи державної влади й управління

Вищий законодавчий орган країни	Глава держави	Вищий виконавчий орган країни			Вищий судовий орган країни
Верховна Рада	Президент	Кабінет Міністрів			Конституційний суд
НБУ		Міністерства	Державні комітети	Центральні органи виконавчої влади, наділені спеціальним титулом	

Для здійснення керівництва економікою країни створюють відповідні органи управління. Система органів керування народним господарством України включає підрозділи загальної і спеціальної компетенції.

Президент України як глава держави, гарант Конституції, державного суверенітету, територіальної цілісності України, прав і свобод людини й громадянина здійснює низку функцій у сфері державного управління.

1. Президент формує стратегію соціально-економічного розвитку країни.

Нині основні стратегічні орієнтири соціально-економічної політики України окреслено в Посланні Президента до Верховної Ради 2002 р.

«Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002—2011 роки».

2. Президент здійснює правове регулювання економічних відносин.

3. Президент здійснює кадрову політику. У цій сфері він має право призначати за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України, припиняти його повноваження та приймати рішення про його відставку; призначати за поданням Прем'єр-міністра України членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій та припиняти їхні повноваження; призначати половину складу Ради Національного банку України;

4. Організаційна функція Президента полягає в тому, що він здійснює координацію діяльності державних органів. Глава держави утворює, реорганізовує та ліквідує за поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. Президент очолює Раду національної безпеки і оборони України.

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України (ВР України). До повноважень ВР України стосовно питань державного регулювання економіки належать такі:

1. Правове регулювання економічних відносин.

2. Формування стратегії і тактики соціально-економічної політики. У цьому напрямі ВР України визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики; здійснює бюджетну політику (затвердження Державного бюджету України, внесення змін до нього, контроль за його виконанням та прийняття рішення щодо звіту про його виконання); затверджує загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля; розглядає й приймає рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України.

3. Кадрова політика. У цьому напрямі ВР України: дає згоду на призначення Президентом Прем'єр-міністра України; розглядає за необхідності питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та недовіру уряду.

4. Парламентський контроль. Він передбачає контроль за використанням Державного бюджету України, який здійснює від імені Верховної Ради України Рахункова палата, а також контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина (Уповноважений ВР України з прав людини). Парламент може створювати й спеціальні тимчасові контрольні комісії.

Кабінет Міністрів України (КМ України) є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Очолює КМ України Прем'єр-міністр України.

Кабінет Міністрів України згідно з Конституцією України (ст. 116):

- забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України;
- вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина;
- забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;
- розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку;
- забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності; здійснює управління об'єктами державної власності;
- розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає ВР України звіт про його виконання;
- у системі органів виконавчої влади в Україні виокремлюють структурні ланки трьох організаційно-правових рівнів: вищий рівень представлений Кабінетом Міністрів України; центральний — міністерствами, державними комітетами та центральними органами виконавчої влади зі спеціальним статусом; місцевий (територіальний) — органами виконавчої влади загальної компетенції (Рада міністрів Автономної республіки Крим, обласні, районні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації) та територіальними представництвами центральних органів виконавчої влади.

Система центральних органів державної виконавчої влади України наведена на рис 1.

Центральні органи виконавчої влади		
Міністерства України	Державні комітети України	Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом

Міністерство аграрної політики та продовольства	Комітет з питань аграрної політики	Антимонопольний комітет України
Міністерство внутрішніх справ	Комітет з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією	Головне управління державної служби України
Міністерство доходів і зборів	Комітет з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства та регіональної політики	Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України
Міністерство екології та природних ресурсів	Комітет з питань бюджету	Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку
Міністерство економічного розвитку і торгівлі	Комітет з питань верховенства права та правосуддя	Державний комітет статистики України
Міністерство енергетики та вугільної промисловості	Комітет з питань державного будівництва та місцевого самоврядування	Державна митна служба України
Міністерство закордонних справ	Комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи	Державна податкова адміністрація України
Міністерство інфраструктури	Комітет з питань економічної політики	Державна служба охорони України
Міністерство культури	Комітет з питань європейської інтеграції	Державна служба експортного контролю України
Міністерство молоді та спорту	Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності	Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва
Міністерство оборони	Комітет у закордонних справах	Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики
Міністерство освіти і науки		Державний комітет з ядерного регулювання України
Міністерство охорони здоров'я		Національна комісія регулювання
Міністерство промислової політики		
Міністерство регіонального розвитку, будівництва та		

житлово- комунального господарства Міністрство соціальної політики Міністерство фінансів Міністерство юстиції	Комітет з питань	електроенергетики
	Інформатизації та	України
	інформаційних	
	технологій	Служба безпеки
	Комітет з питань	України
	культури і духовенства	
	Комітет з питань науки і	Фонд державного
	освіти	майна України
	Комітет з питань	Державний комітет
	національної безпеки і	телебачення і
	оборони	радіомовлення України
	Комітет з питань	Адміністрація
	охорони здоров'я	Державної служби
	Комітет з питань	спеціального зв'язку та
	паливно-енергетичного	захисту інформації
	комплексу, ядерної	Національне агентство
	політики та ядерної	України з питань
	безпеки	державної служби
	Комітет з питань у	
	справах пенсіонерів,	
	ветеранів та інвалідів	
	Комітет з питань	
	підприємництва,	
	регуляторної та	
	антимонопольної	
	політики	
	Комітет з питань	
	податкової та митної	
	політики	
	Комітет з питань прав	
	людини, національних	
	меншин і міжнародних	
	відносин	
	Комітет з питань	
	правової політики	
	Комітет з питань	
	промислової та	
	інвестиційної політики	
	Комітет з питань	

	<p>регламенту, депутатської етики та забезпечення діяльності Верховної Ради України</p> <p>Комітет з питань свободи слова та інформації</p> <p>Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму</p> <p>Комітет з питань соціальної політики та праці</p> <p>Комітет з питань транспорту і зв'язку</p> <p>Комітет з питань фінансів і банківської діяльності</p> <p>Спеціальна контрольна комісія Верховної ради України з питань приватизації</p>	
--	---	--

Рис. 1. Система центральних органів державної виконавчої влади України

1.2. Необхідність та функції державного регулювання економіки.

Необхідність державного регулювання в економіці пов'язана:

А. Наявність збоїв у функціонуванні ринкового механізму, а саме:
довгострокова рівновага при неповній зайнятості, спираючись на яку Кейнс зробив висновок про необхідність державних заходів для забезпечення зайнятості;

класична теорія ринку стверджує, що після будь-якого порушення рівноваги починають діяти механізми пристосування до нових умов, в результаті чого встановлюється нова рівновага. Але в дійсності в процесі пристосування можуть встановлюватись такі співвідношення між цінами

і кількістю вироблених товарів та послуг, що приводять до відтворення кризи;

господарський зріст нерозривно пов'язаний із змінами в галузевій структурі. Коли скорочується виробництво, то відмирають старі галузі, виникають нові - носії НТП. Ринковий механізм сприяє цим змінам. Але їх здійснення може тривати довго і порушити надовго рівновагу, викликати серйозні проблеми з зайнятістю, платіжним балансом. Без ефективної державної політики можуть виникнути кризові явища;

одним із слабких місць механізму ринкової економіки є забезпечення раціональних територіальних пропорцій розміщення виробництва, капіталовкладень, доходу і зайнятості. Постійний процес концентрації виробництва, капіталу і робочої сили на невеликих територіях (розвиток господарських агломерацій) за рахунок інших районів базується в значній мірі на ринкових механізмах. У слаборозвинених регіонах гірші умови заробітку та інвестицій. Платоспроможний попит в цих регіонах скорочується, а разом з цим зменшується стимул до капіталовкладень, незважаючи на відносно низьку заробітну плату і ціну на землю. Концентрація виробництва, послуг, капіталу і населення в міських агломераціях вигідна з приватної точки зору, але для народного господарства в цілому не завжди виправдана. Вирішення цього протиріччя без державних регулюючих заходів не можливе;

кількісний зріст у багатьох сферах промисловості й будівництва пов'язаний з безповоротною розтратою невідтворювальних ресурсів і зростаючим навантаженням на навколишнє середовище. В інтересах майбутнього покоління можлива переорієнтація на якісні показники. Ринковий механізм без середньострокового програмування не в змозі забезпечити таку переорієнтацію;

Б. Ринок не бачить соціальних проблем і не спроможний їх вирішувати.

Необхідність ефективного задоволення потреб в суспільних благах. Це ціла категорія благ: внутрішня і зовнішня безпека, функціонування центральних муніципальних управлінських та судових органів, отримання середньої і вищої освіти, проїзд автомобільними дорогами, мостами, тунелями. Але ці блага не мають нічого спільного з природними вільнодоступними благами. В умовах ідеального ринкового господарства вони мали б ціну, в реальних умовах їх виробляє держава і вони називаються суспільними благами.

В. Необхідність вирівнювання зовнішніх ефектів. Раціональні народногосподарські рішення повинні прийматися з урахуванням

загальної користі і загальних витрат для всього народного господарства. Рішення окремих господарських суб'єктів, як правило, враховують лише внутрішні вигоди і витрати. Однією із причин, щообумовлюють необхідність державного регулювання є нездібність ринкового господарства в певних ситуаціях вирішувати задачі розвитку економіки та її складових: інфраструктури, реконструкції окремих галузей промисловості, забезпечення народного господарства дешевою електроенергією і сировиною, фінансування і організації й загальнодержавних масштабах науково-дослідницьких, експериментальних, дослідницько-конструкторських робіт. Розв'язання цих задач бере на себе державний сектор.

Значна частина державного сектору - це об'єкти інфраструктури, в своїй більшості нерентабельні. Друга частина – державні підприємства в сировинних і енергетичних галузях, де необхідні великі інвестиції, а оборотність капіталу повільна. Як правило, рентабельність державних фірм нижча за рентабельність приватних.

Існування в умовах ринкового господарства сектору, який в своїй діяльності керується принципами, котрі частково відрізняються від принципів приватних фірм, дозволяє використати державний сектор для розв'язання загальнодержавних економічних задач, для створення умов підвищення рентабельності приватного сектору. Тому державний сектор є основним поставником дешевих послуг (транспортних, поштово-телеграфних, електроенергії і сировини). В результаті державний сектор служить підвищенню ефективності народного господарства в цілому і є одним із інструментів перерозподілу чистого національного продукту.

Основні функції державного регулювання економіки:

1. Цільова - полягає у визначенні цілей, пріоритетів і основних напрямків розвитку національної економіки.
2. Стимулююча передбачає формування регуляторів, здатних ефективно впливати на діяльність господарюючих суб'єктів і стимулювати економічні процеси у бажаному для суспільства напрямку.
3. Нормативна (регламентуюча) – держава за допомогою законів, законодавчих актів і нормативів встановлює певні правила діяльності для суб'єктів економіки, визначає правовий простір.
4. Коригуюча - зводиться до коригування (лат.- виправляти) розподілу ресурсів в економіці з метою розвитку прогресивних процесів, усунення негативних екстерналій і забезпечення нормальних соціально-економічних умов життя суспільства.
5. Соціальна - передбачає регулювання державою соціально-

економічних відносин (наприклад, між підприємцями і робітниками), перерозподіл доходів,

забезпечення соціального захисту та соціальних гарантій, збереження навколишнього середовища тощо.

6. Безпосереднє управління неринковим сектором економіки – це регулювання державного сектору економіки, створення суспільних товарів і благ.

7. Контролююча - забезпечує державний нагляд і контроль за виконанням і дотриманням законів, нормативних актів, економічних, екологічних та соціальних стандартів.

8. Інформування господарських суб'єктів про економічну ситуацію і можливу її зміну в майбутньому при розробці прогнозів та індикативних планів як країни в цілому, так і окремих її територіальних утворень.

На сучасному етапі економічного розвитку держава перетворюється на постійно діючий чинник розвитку економіки, розширюється сфера та методи її впливу на всі фази суспільного відтворення. При цьому вона виступає як значний власник у виробничій, кредитно-фінансовій, невиробничій сферах, тобто є впливовим економічним суб'єктом – виробником, споживачем, покупцем та продавцем, інвестором, кредитором, боржником.

Існуючі системи державного регулювання економіки (за всієї їхньої різноманітності) включають:

1. Державний фінансовий механізм - ядро національних систем регулювання. Його складові – бюджетна (також податкова) та грошово-кредитна політика.

2. Сукупність інструментів юридичного, адміністративного регулювання. Тут, передусім, мається на увазі:

-промислове та банківське законодавство, включно з антимонопольним (у США – антитрестівське, яке націлене на підтримку певної структури ринку);

-тарифно-митний механізм;

-трудова законодавство;

адміністративні заходи, пов'язані з державною стандартизацією, регулюванням умов експлуатації навколишнього середовища, а також заходи з його охорони та відновлення.

3. Державне регулювання соціальних факторів суспільного розвитку (соціальне страхування, страхування з безробіття, пенсійне забезпечення, витрати на народну освіту та медичне обслуговування). Реалізація соціальної діяльності держави здійснюється через фінансові та юридичні

канали з використанням відповідних інструментів, передусім бюджетних.

4. Державне підприємництво (базується на державній власності), - як правило, воно виступає у ролі доповнення до загальних інструментів державного регулювання.

Системи державного регулювання відмінні з таких особливостей:

1. Переважання прямих чи непрямих методів державного регулювання. Досвід світового економічного розвитку протягом останніх двадцяти років чітко демонструє, що еволюція існуючих систем державного регулювання економіки розвинених країн проходила у напрямку від переваги прямих методів до непрямих. В основі цього процесу лежить удосконалення механізму ринкового саморегулювання, можливості якого розширюються з далшим розвитком ринкової економіки.

2. Ступінь жорсткості грошової політики та рівень терпимості до інфляції. М'яка грошово-кредитна політика пригнічує економічне зростання, а жорстка - сприяє. Чим вищі темпи грошової емісії, тим нижчі темпи економічного зростання. За перевищення інфляцією межі 35% на рік, економічне зростання, як правило, зупиняється, і починається економічний спад. При найнижчих темпах інфляції відмічаються максимальні темпи економічного зростання.

3. Роль держави у перерозподілі ВВП. Високі масштаби державного підприємництва сповільнюють темпи економічного зростання (близько 20% ВВП), а при мінімальних масштабах державного підприємництва (близько 7% ВВП) відмічаються найвищі темпи економічного зростання. Зменшення масштабів державного підприємства, приватизація державної власності сприяють прискоренню економічного розвитку.

Значні розміри державного споживання перешкоджають швидкому та стійкому економічному зростанню. Чим вище частка внутрішнього валового продукту, який споживається державою, тим, як правило, нижче темпи економічного зростання. Зберігання питомої ваги ВВП, яка споживається державою, сприяє прискоренню економічного зростання.

3.Протекціонізм чи відкритість економіки. Обмеження на зовнішньоекономічну діяльність сповільнюють економічний розвиток країни. Протекціоністська політика, де використовуються тарифні і нетарифні методи для захисту вітчизняного виробника, призводить до стагнації та деградації національної економіки. Ліквідація зовнішньоторгових бар'єрів, лібералізація, зовнішньоекономічних зв'язків сприяють більш повній інтеграції країни у світову економіку,

забезпечують досягнення більш високих темпів економічного зростання.

1.3. Цілі державного регулювання економіки.

Системна реалізація державної економічної політики вимагає розробки концепції економічного розвитку, яка відповідала б цілям і реальним можливостям, наявним в країні в даний момент.

Розробка концепції державної економічної політики базується на наступних елементах:

1. Аналіз положення справ економіці, котрий проводиться на конкретному господарському рівні, виділяються "больові точки" в економіці країни, галузі, регіону, сфери, оцінюється терміновість рішення проблем, альтернативні наслідки усунення негативних явищ.

2. Виробка і обґрунтування цілей починається з визначення можливих цілей взагалі тобто каталогізації цілей. Потім визначається характеристика кожної цілі, виділяються головні цілі з точки зору сучасної ситуації.

3. Упорядкування цілей, побудова "дерева цілей" – це задача формування динамічної системи цілей соціально-економічного розвитку, розподіл їх за часовими інтервалами і рангами.

Цілі відрізняються за значенням і масштабами впливу їх реалізації на народне господарство і за кількісними параметрами затрат, за можливістю інституціонального, фінансового і кадрового забезпечення. Взаємовідносини між цілями можуть бути гармонічними, нейтральними або конфліктними

Генеральна мета державного регулювання економіки– досягнення соціальної й економічної стабільності, зміцнення існуючого устрою, адаптація до змінних умов.

У перелік конкретних задач державного регулювання входить набір цільових установок, котрі стоять перед органами влади при регулюванні економічних відносин. До них відносять:

-економічне зростання і економічний розвиток – бажано забезпечити виробництво більшої кількості і кращої якості товарів та послуг;

-повна й ефективна зайнятість - забезпечення роботою всіх, хто бажає і може працювати;

-орієнтація на досягнення економічної ефективності - максимальна віддача при мінімальних витратах від наявних обмежених виробничих ресурсів;

- стабільний рівень цін - необхідно запобігати значного підвищення або скорочення загального рівня цін ;

-економічна свобода - управляючі підприємством, робочі і споживачі повинні мати високу долю економічної свободи в своїй діяльності;

-справедливий розподіл доходів - жоден громадянин не повинен жити в крайній злиденності, коли інші живуть в розкоші;

-економічна забезпеченість - забезпечення хронічно хворих, непрацездатних, недієздатних, престарілих:

Від генеральної мети поширюється "дерево" опосередкованих конкретних цілей, без здійснення яких неможливе досягнення генеральної мети.

Таблиця 2. «Дерево цілей».

«Дерево» цілей	
Головна мета	Підвищення рівня життя населення
Цілі другого рівня	<ol style="list-style-type: none">1. Зростання доходів на душу населення2. Товарне забезпечення грошових доходів3. Забезпечення населення соціальними благами
Цілі третього рівня	<ol style="list-style-type: none">1. А. Забезпечення раціонального рівня зайнятості Б. Забезпечення зростання середньої заробітної плати В. Формування нормальних умов праці2. А. Розвиток комплексу галузей з виробництва товарів народного споживання Б. Імпорт споживчих товарів3. А. Охорона здоров'я Б. Освіта В. Культура і спорт

1.4. Еволюція теорій макроекономічного регулювання.

В основі регулювання національної економіки лежать різні економічні теорії, покликані до життя практикою господарювання. Можна виділити кілька етапів розвитку теорії регулювання економіки.

Меркантилізм - перша економічна школа (XV – XVI ст.), яка, розглядала золото і срібло (пізніше надлишок продуктів, що обмінюються на зовнішньому

ринку) як джерела багатства і розробляла рекомендації своїм правителям стосовно розвитку міжнародної торгівлі.

Фізіократи- економічна школа (засновником є Ф.Кене), представники якої вважали, що джерелом багатства є праця у сільському господарстві, тому рекомендували урядам своїх країн розвивати саме цю галузь.

Класична теорія регулювання (саморегулювання) - найвидатніші представники - англійські економісти А.Сміт і Д.Рікардо (друга половина XVIII -початок XIX ст.). Основним регулятором економічних процесів визнає ринковий механізм, який ефективно регулює розподіл ресурсів, автоматично встановлює економічну рівновагу (між попитом і пропозицією) і заперечує необхідність втручання держави в економіку.

Марксизм— економічна школа, заснована на вченні К.Маркса, яка обґрунтовує необхідність знищення приватної власності та конкуренції, заміни стихійного розвитку економіки свідомим, цілеспрямованим впливом держави на соціально-економічні процеси за допомогою плану на основі суспільної (загальнонародної) власності.

Концептуальні основи державного регулювання в країнах з ринковою економікою мінялись і розвивались під впливом реальних проблем капіталістичного відтворення. В цьому зв'язку можна виділити два основних напрямки економічної думки Заходу, що по-різному визначають характер економічних процесів, різні підходи при виборі проміжних орієнтирів, і при встановленні пріоритетних кінцевих цілей регулювання.

Майже чотири післявоєнних десятиріччя головною концептуальною основою економічної політики країн з ринковою економікою була кейнсіанська доктрина. Кейнс, базуючись на аналізі циклічності розвитку капіталістичних відносин, руйнівному характері загальноекономічних криз, в якості початкової передумови своєї концепції використав припущення про внутрішню нестабільність

ринкової економіки, котра визначається недостатнім попитом на ресурси внаслідок неповної зайнятості і бездії факторів виробництва. Саме цьому пріоритетними цілями макроекономічної політики проголошується стабілізація економічного циклу та високий рівень зайнятості.

У якості основного фактору, котрий забезпечує розвиток економіки, Кейнс висував наявність "ефективного попиту" (споживчого та інвестиційного).

Такий вибір факторів, які впливають на динаміку економічного розвитку, не є випадковим. Саме у 30-х рр. економіка країн Заходу тільки-но вийшла з затяжної кризи. Як відомо, причиною економічної кризи є невідповідність між сукупним попитом та сукупною пропозицією. Економічна криза може бути кризою перевиробництва товарів, капіталу і робочої сили, а може бути кризою недовиробництва, яка виникає через недовантаження виробничих потужностей.

Кейнс вважав, чим багатшим є суспільство, тим більшою є – його сукупна гранична схильність до заощадження та слабшою – сукупна гранична схильність до споживання. Це веде до обмеження обсягу продукції, що виробляється, масштабів зайнятості.

Яким же чином можна забезпечити зайнятість в умовах зростання національного доходу, як поєднувати повну зайнятість та економічне зростання? Відповідь на це запитання лежить у функціональній залежності між зайнятістю, споживанням і інвестиціями. Вважаючи, що зайнятість являє собою функцію від припустимих споживання та інвестицій, Кейнс вважає, що функція споживання є стійкою, тому увага держави повинна бути сконцентрована на стимулюванні інвестицій. Так, недостатній попит населення, який відстає від зростання доходів, слід компенсувати збільшенням інвестиційного попиту.

Приріст інвестицій залежить від двох факторів - прибутку, що очікується, та рівня банківського відсотку. Звідси і набір інструментів регулювання інвестиційного попиту – кредитно-грошові та бюджетно-фінансові.

Кейнс припускав проводити активну бюджетно-фінансову політику. Реалізація активної інвестиційної діяльності вимагає перерозподілу національного доходу на користь держави шляхом підвищення податкових ставок. Грошові кошти, які в іншому випадку могли б використовуватись у вигляді заощаджень у банках, держава спрямовує на розширення інвестиційного попиту та збільшення зайнятості.

Кейнс також пропонував державі здійснювати бюджетне фінансування нерентабельних галузей промисловості, комунального

господарства, виплати допомоги.

Головні риси кейнсіанської моделі:

1. Висока частка національного доходу, що розподіляється через бюджет, причому ця частка має тенденцію до зростання.

2. Створення широкої зони державного підприємництва на основі утворення державних та змішаних підприємств.

3. Активне використання бюджетно-фінансових регуляторів для стабілізації економічної кон'юнктури, згладжування циклічних коливань, підтримки високих темпів економічного зростання та високого рівня зайнятості. "Економіка попиту" як модель регулювання економіки.

“Економіка попиту” як модель регулювання економіки

Мета впливу	Об'єкт впливу	Методи впливу	
		стимулюючі	рестрикційні
Забезпечення повної зайнятості і повне використання всіх факторів виробництва	Платіжоспроможний попит (споживання і інвестицій)	Кредитна експансія (збільшення пропозиції позичкового капіталу шляхом тиску держави на рівень % ставок комерційних банків у бік зниження). Держава як кредитор (кредитування за рахунок бюджетних ресурсів сфер економіки, в розвитку яких зацікавлена держава.) Держава, як гарант угод (гарантування платоспроможнос	Одержавлена частина економіки (витіснення і приватних і колективних інвесторів з інвестиційних ринків) Високі ставки оподаткування (високі податки зменшують стимули до накопичення капіталу, сприяють збільшення споживання «проїданню» капіталу) Прогресивна шкала оподаткування (знижує

		ті позичальників в діяльності яких зацікавлена держава) Розширення сфери бюджетного фінансування споживання (збільшення бюджетних витрат на споживання)	зацікавленність в накопиченні крупного капіталу) Протекціоністські заходи (обмеження інвестиційного попиту з боку іноземних інвесторів)
--	--	--	--

Теорії неокласичного, неоліберального, неоконсервативного напрямку (теорія „економіки пропозиції“, монетаризм, теорія раціональних очікувань) визнають необхідність державного втручання в економічне життя суспільства, але зводять її до мінімуму і віддають перевагу непрямим методам державного впливу.

На рубежі 70-80-х рр. кейнсіанська теорія і основана на ній концепція державного регулювання зазнала кризи. Дослідники виділили три основних причини низької ефективності державного регулювання:

1. Вихідне протиріччя між ринковими силами („ринковими правилами гри“), з одного боку, і державним втручанням, з другого боку, якщо держава намагається виходити з других критеріїв, переслідуючи певні соціальні, політичні цілі.

2. Тиск на державу груп з особливими інтересами, внаслідок чого політика держави стає виразником інтересів сильних груп. Ідеологи консерватизму звинувачують державу в податливості перед натиском профсоюзів; інституціоналісти вважають, що держава обслуговує інтереси великого бізнесу і політична влада тісно пов'язана з економічною владою великих корпорацій і фінансового капіталу.

3. Розбухання бюрократичних структур, неузгодженість та паралелізм дій державних органів, розширення прерогатив державних чиновників тощо відображають низький рівень державного регулювання з точки зору витрат і результативності.

Вказані причини обумовили в економічній політиці зсув в бік консерватизму і заміну соціал-реформістської моделі на консервативно-монетаристську, орієнтовану на здійснення режиму „жорсткої економії“ бюджетних коштів і на визволення ринкової економіки від обмежень з

боку держави.

Трансформація моделі державного регулювання полягала у відмові від впливу на відтворення через попит, а замість цього непрямий вплив на пропозицію. Стало необхідним:

- відтворити класичний механізм накопичення;
- відродити ринковий механізм, свободу приватного підприємництва.

Економічне зростання можна розглядати як функцію від накопичення капіталу, яке здійснюється з двох джерел:

- 1.За рахунок власних коштів, тобто капіталізації частини прибутку.
- 2.За рахунок позичкових кредитів.

У відповідності з теорією „економіки пропозиції” головними цілями є створення сприятливих умов для накопичення капіталу, підвищення ефективності виробництва.

Головними перешкодами на цьому шляху стали високі податки та інфляція. Прихильники „економіки пропозиції” запропонували проведення податкової реформи - скорочення податкових ставок на дохід населення і прибуток корпорацій, що дозволить в довгостроковій перспективі здійснити накопичення капіталу, розширити виробництво, внаслідок чого зростуть надходження до бюджету. Але в короткостроковій перспективі скорочення податків викличе зменшення надходжень до бюджету та зростання бюджетного дефіциту. Для вирішення цієї проблеми запропонували:

- скорочення державних витрат;
- скорочення державного апарату;
- відмова від здійснення широких соціальних програм;
- приватизація економіки;
- відмова від фінансування нерентабельних підприємств.

Рекомендації монетаристів пов'язані з необхідністю боротьби з інфляцією. Вихідне протиріччя між кейнсіанцями і монетаристами полягало у визначенні впливу зміни обсягів грошової маси на обсяги виробництва, зайнятість, ціни. Кейнс стверджував, що до тих пір поки існує неповне використання хоча б одного із факторів виробництва збільшення кількості грошей в обігу не впливає на рівень цін. Збільшення грошової пропозиції Кейнс пропонував за рахунок дешевого кредиту, що позитивно буде впливати на обсяги інвестицій, виробництва, зайнятість. Кейнсіанська грошова політика безінфляційно працювала лише при умові стабільних цін і заробітної плати.

Монетаристи вважають, що збільшення грошової маси в обігу приводить лише до зростання цін. Ліберальна грошова система, котра

базується на низькому відсотку за кредит дає позитивний результат лише в короткостроковій перспективі. Підприємці розширюють виробництво, збільшують кількість робочих місць за рахунок підвищення заробітної плати. У свою чергу зростання витрат виробництва підприємці пов'язують з очікуванням на підвищення цін. По мірі зростання цін, заробітної плати, зростання відсотку за кредит (з урахуванням інфляції), реального скорочення кількості грошей у населення, дії підприємців стають реальними, тобто обсяги виробництва і зайнятості повертаються до початкового значення.

$$MV = PQ,$$

де М – величина грошової маси;

V- швидкість обігу;

P - середня ціна;

Q - обсяг вироблених товарів і послуг за рік.

Монетаристи запропонували проводити політику таргетування – строго контрольоване зростання грошової маси на основі довготривалих тенденцій, які відбуваються в динаміці виробництва, сфері грошового обігу. Необхідно слідувати простому правилу – підтримувати постійні темпи зростання грошової маси, але ці темпи повинні бути достатньо низькими, щоб запобігти інфляції. Максимальні темпи економічного зростання можливі при інфляції 2,6 % в рік. З метою скорочення інфляції монетаристи запропонували проводити жорстку грошово-кредитну політику.

Прихильники теорії раціональних очікувань стверджують, що: 1) Економічні агенти на основі доступної інформації в змозі самостійно прогнозувати економічні процеси. Вони приймають рішення про поточне і перспективне споживання, виходячи із передбачень про майбутній рівень цін. Дії економічних агентів раціональні, бо базуються на правилі максимізації корисності.

2) Ринки товарів і факторів виробництва є висококонкурентними тому ставки заробітної плати і ціни на товари і фактори виробництва гнучко реагують на зміни в сфері виробництва і обігу. Масштаби пропозиції і рівновага ціни швидко пристосовуються до змін у технології виробництва, ринкових потрясінь. Під впливом нової ринкової ситуації споживачі та підприємці приймають адекватні економічні рішення.

"Економіка пропозиції" як модель державного регулювання економіки.

Ціль впливу	Об'єкт впливу	Методи впливу	
		стимулюючі	рестрикційні
Боротьба з інфляцією, прибуткове накопичення капіталу.	Пропозиція	1.Скорочення ставок оподаткування (низькі податки збільшують стимули до накопичення капіталу) 2.Зниження прогресії оподаткування (підвищує зацікавленість в накопиченні крупного капіталу). 3.Приватизація економіки. 4.Скорочення бюджетного фінансування державного сектору, що розширює можливості для інвестування приватних економічних агентів. 5.Скорочення держвитрат та збалансування бюджету (необхідна умова для оздоровлення грошового обігу). 6.Відмова від фінансування нерентабельних підприємств. 7. Лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків (розширення інвестиційного попиту з боку іноземних інвесторів (не резидентів)).	1.Кредитна рестрикція (збільшення пропозиції позичкового капіталу шляхом тиску держави на рівень % ставок (комерційних банків) в бік підвищення.)

Політика стабілізації економічного циклу.

Кейнсіанська модель. Державні органи мають більші можливості для отримання і обробки інформації, ніж окремі ланки господарського процесу. Держава, орієнтуючись на короткострокову і довгострокову динаміку певних економічних показників слідує за кон'юктурою в господарській системі й у випадку, якщо будь-які економічні показники (ВНП, темп інфляції і т.д.) відхиляються від свого "цільового" призначення, то вона використовує важелі регулювання (головним чином бюджетно-кредитний вплив на попит) для стабілізації економічної системи, бо економічні агенти орієнтуються на поточні значення параметрів господарського процесу і не можуть передбачити, які цілі переслідує державна політика, вони не спроможні нейтралізувати її. Вони слухняно реагують на державні заходи, збільшуючи або скорочуючи реальний випуск продукції і зайнятість. Головні стабілізаційні заходи:

1.Збільшення державних закупівель товарів та послуг.

2.Удешевлення кредиту.

Неокласична модель. Методи керівництва сукупним попитом неефективні тому, що економічна система самостійно відновлює стан рівноваги, при якій рівень випуску і

зайнятість відповідають своїм природнім значенням. Необхідно відмовитись від активного державного втручання в економіку. Держава, підтримуючи малоефективне виробництво дешевим кредитом, йде проти

вимог ринку. Вона повинна прискорити проходження економіки через кризову фазу, а саме очистити суспільство від слабких виробників і вийти на новий рівень збалансованого розвитку. Головні стабілізаційні заходи:

1. Використання дорогого кредиту.
2. Стимулювання ефективного виробництва пільговою податковою політикою.
3. Скорочення витрат держбюджету.

Порівняльна характеристика кейнсіанської та неокласичної моделей.

Модель	Кейнсіанська	Неокласична
Пріоритети	соціальні	науково-технічні
Головна ціль	досягнення повної зайнятості	боротьба з інфляцією, прибуткове накопичення капіталу, підвищення ефективності, конкурентоспроможності економіки
Політика стабілізації економічного циклу	короткострокове стимулювання кон'юнктури	середньо і довгострокова стабілізація економічного росту
Головний стратегічний параметр регулювання	розширення попиту	стимулювання пропозицій
Роль держави	активне державне втручання в економіку	мінімальна, пріоритетність механізму ринкового саморегулювання

„Неокласичний синтез“ – економічна школа, що поєднала найкращі риси з неокейнсіанства та неолібералізму і стала теоретичною основою змішаної системи регулювання ринкової економіки.

Соціально-інституційний напрямок – близький до неокласичного синтезу, представники якого вважають, що економічні відносини у суспільстві формуються не тільки під дією економічних, але і соціально-психологічних, політичних та інших факторів („інститутів“). Під останніми вони розуміють профспілки, корпорації, державу, а також правові, морально-етичні, психологічні явища (звичаї, норми поведінки, національні традиції, релігію, менталітет тощо).

Контрольні питання:

1. Дайте визначення поняттю «державне регулювання»
2. Які головні об'єкти державного регулювання?
3. Що таке система центральних органів державної виконавчої влади України?
4. Назвіть основні функції державного регулювання

5. На яких елементах базується концепція державної економічної політики?
6. Яка генеральна мета державного регулювання економіки?
7. Назвіть головні риси кейнсіанської моделі
8. Виділіть основні етапи розвитку теорій регулювання економіки?

Література:

1. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. — Вид. 2-ге, доопрац. і допов. — К.: КНЕУ, 2004. — 440 с.
2. Романюк С. Політика регіонального розвитку в Україні. — К.: Наук. думка, 2001.
3. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. — К.: МАУП, 2000.
4. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. — К.: Знання-Прес, 2000.

РОЗДІЛ 2

СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

***Ключові терміни:** планування, прогнозування, передбачення, макроекономічне планування, національні моделі.*

Ключові питання розділу:

- 2.1. Основні форми та методи державного регулювання.
- 2.2 Обґрунтування перспектив економічного розвитку країни.
- 2.3. Планування соціально-економічного розвитку країни.
- 2.4. Національні моделі державного регулювання економіки.

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- ***знати й розуміти:*** основні форми і методи державного регулювання, моделі державного регулювання економіки;
- ***уміти:*** визначати прогнозування та планування, його роль в соціально-економічного розвитку країни;

2.1. Основні форми та методи державного регулювання

Форми державного впливу на економіку, за всіх їхніх відмінностей, можна поділити на дві основні групи за ознакою участі держави у такому ключовому для економіки процесі, як розподіл ресурсів прямий та непрямий.

Прямий розподіл ресурсів припускає методи державного впливу, які базуються на безпосередньому підпорядкуванні тих чи інших підприємств, секторів економіки. Вони об'єднуються під загальною назвою одержавлення. Методи прямого підпорядкування різноманітні – від запровадження державної власності на ці підприємства до прямого державного регулювання діяльності підприємств чи галузей та секторів економіки..

Основні форми впливу держави на соціально-економічний розвиток країни:

- бюджетно-податкова;
- кредитно-грошова;
- адміністративно-економічна;
- цінова.

Бюджетно-податкове регулювання пов'язане з функціонуванням державних, фінансів, формуванням державного бюджету та державними витратами і спрямоване на реалізацію цілей соціально-економічного розвитку країни. Включає заходи:

- визначення джерел надходження коштів у державну казну;
- формування системи оподаткування, визначення об'єктів та рівня їх оподаткування;
- регулювання процесу формування витрат господарських суб'єктів через норми амортизації, відрахування у різні фонди;
- визначення статей державних витрат;
- регулювання дефіциту державного бюджету.

Кредитно-грошове регулювання- діяльність держави, спрямована на забезпечення економіки повноцінною і стабільною національною валютою та регулювання грошового обігу відповідно до потреб економіки. Включає заходи:

- емісію грошей;
- контроль за грошовим обігом та інфляцією;
- встановлення розміру облікової ставки;
- операції на відкритому ринку;
- встановлення розмірів обов'язкових резервів;
- регулювання діяльності комерційних банків.

Адміністративно-економічне регулювання передбачає заходи адміністративного та економічного характеру, спрямовані на створення умов для функціонування ринкової системи та реалізації соціальних цілей суспільства. Включає заходи:

- демонополізація економіки;
- роздержавлення, приватизація;
- макроекономічне планування і регулювання;
- націоналізація (денаціоналізація);
- регламентування зовнішньоекономічної діяльності;
- встановлення фіксованих цін;
- перерозподіл амортизаційних відрахувань;
- формування системи стандартів і нормування;
- ліцензування, квотування, контингентування;
- списання кредитної та податкової заборгованості.

Цінове регулювання - вплив держави на ринкове ціноутворення за допомогою законодавчих, адміністративних чи судових заходів з метою здійснення кон'юнктурної та структурної політики, приборкання інфляції, стимулювання виробництва, його модернізації, посилення конкурентноздатності національної економіки тощо. Включає заходи:

- нагляд за цінами;
- непрямий вплив на ціни;
- державне втручання у процеси ціноутворення;
- „лідерство" у цінах;
- прямий державний вплив на ціни;
- встановлення фіксованих пільгових цін і тарифів (межі їх підвищення)

Методи ДРЕ - сукупність способів, прийомів, та засобів державного впливу на соціально-економічний розвиток країни. Можна розділити на:

- прямі; адміністративні; імперативні;

- непрямі; індикативні;
- правові;
- економічні;
- неформальні;
- специфічні.

Бюджетна форма регулювання включає методи прямого втручання: Державні замовлення і закупівлі. Є складовою частиною загальнонаціонального ринку. На ринку держзамовлень встановлюються і реалізуються економічні і договірні зв'язки держави як замовника продукції з його підрядчиками: державними підприємствами і приватним капіталом.

З допомогою системи державних замовлень держава може вирішувати ряд соціально-економічних задач: стимулювати певні галузі народного господарства, забезпечити підтримку наукових досліджень, створення та використання нових технологій і т.д. Держава виступає в якості великого споживача продукції, і державний попит стає важливим фактором розвитку економіки. Державні замовлення здійснюються як в формі прямих закупівель, так і в формі попередніх замовлень (унікальна продукція, наприклад, воєнна).

Прямі державні капіталовкладення. Виступають важливим фактором регулювання суспільного відтворення в районах, котрі освоюються, у відсталих районах, в економіці яких необхідні структурні зміни. В основному інвестиції направляються на освоєння крупних місценароджень, будівництво інфраструктурних об'єктів і нових підприємств. Крім цього, централізовані інвестиції можуть бути направлені в найбільш перспективні експортні галузеві комплекси регіонів.

Субсидія - форма цільової фінансової або матеріальної допомоги держави окремим суб'єктам економіки (галузям, регіонам, фірмам, банкам, фізичним особам). Субсидії, як правило, направляються на розвиток підприємств державної і змішаної форм власності. Використання системи субсидій викликано не стільки необхідністю ліквідації дефіциту місцевих бюджетів, скільки необхідністю проводити певну регіональну політику урядом. У нашій країні й за кордоном субсидії в основному направляються в сільське господарство, житлове будівництво, окремі галузі добувної промисловості.

Субсидії (частина державних доходів, котрі передаються місцевим бюджетам) є прерогативою центрального уряду

Субвенція (субсидії цільового призначення) - форма грошової чи

матеріальної допомоги, що надається державою в екстремальних ситуаціях (стихійне лихо, війна, економічні кризи). Субвенції часто передбачають дольову участь уряду в фінансуванні заходів, котрі проводяться місцевими органами.

Дотації – різновид субсидій, а саме: асигнування, доплата із державного бюджету з метою збалансування бюджетів нижчого рівня. Можуть бути направлені на покриття збитковості малоприбуткових підприємств, створення додаткових робочих місць, стимулювання розвитку знов освоєваних регіонів, на покриття частини затрат на ведення місцевого господарства.

Адміністративні методи передбачають встановлення жорстких правил і обмежень при здійсненні різноманітних стадій господарської діяльності і мір відповідальності за порушення.

Застосування адміністративних методів необхідне у таких сферах:

1) прямий контроль держави над монопольними ринками (забезпечення антимонопольних заходів, встановлювати межі приватного підприємництва з метою запобігання об'єктивно властивих йому вад, регламентувати взаємовідносини між різноманітними виробниками, виробниками і споживачами з метою захисту їхніх інтересів від несумлінного бізнесу);

2) охорона навколишнього середовища і здоров'я людей;

3) соціальний захист населення, визначення і гарантування мінімально допустимих параметрів - встановлення соціальних стандартів життя населення (гарантований мінімум заробітної плати, допомога по безробіттю, регламентація умов праці);

4) захист національних інтересів у світогосподарських зв'язках (ліцензування експорту, державний контроль за імпортом капіталу, робочої сили, товарів тощо);

5) реалізація державних програм і планів.

Ліцензування– видача державними органами дозволу на право займатись певним видом діяльності, у тому числі експортно-імпортними операціями.

Квотування– встановлення державою розмірів, частки у загальному виробництві, продажу, збуті, експорті чи імпорті.

Контингентування- встановлення певних норм, обмеження певними умовами. Наприклад, контингентована емісія, контингентовані товари і т.д.

Встановлення державних стандартів і нормативів – визначення єдиних вимог, норм стосовно якості, хімічного складу, фізичних

властивостей, ваги, розмірів, кількості тощо.

Економічні стандарти і нормативи втілюють показники ефективності виробництва (наприклад, норми рентабельності, енерго-праце-матеріаловідатності і взагалі ресурсомісткості продукції).

Соціальні стандарти– офіційно встановлені державою нормативи у сфері соціальних відносин (мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, тривалість робочого тижня, відпустки, умови праці тощо).

Правові методи державного регулювання (закони, законодавчі акти) забезпечують створення загальних правових умов господарської діяльності. Вони ґрунтуються на державній владі і конституційних основах існування суспільства. Правові методи регулювання забезпечують визначення форм і прав власності, умов господарських договорів, контрактів і угод, законодавче регулювання умов праці, заробітної плати і соціального забезпечення, організаційні і правові умови діяльності підприємств і фінансово-кредитних установ.

Об'єктом як спеціального, так і загального державного регулювання є конкуренція. Спроби централізованого регламентування конкурентних відносин можна зустріти у законодавчих актах деяких європейських країн, що були видані ще у першій половині минулого сторіччя, їхньою метою був захист інтересів споживачів та збереження суб'єктів ринку від несумлінних засобів суперництва. Наприклад "Кодекс Наполеона" та закони, які на ньому базувались, що були видані у Франції в минулому сторіччі.

Монополістичний (точніше, олігополістичний) розподіл ринків на межі ХІХ-ХХ ст. зробив необхідним використання широкого спектру методів державного впливу на конкуренцію та монополістичні тенденції в економіці.

Історично склалися дві системи антимонопольного регулювання економіки: більш жорстка (американська) та більш ліберальна (західноєвропейська). У США вже в 1890 році був прийнятий закон, спрямований на захист торгівлі та промисловості від незаконних обмежень і монополій (відомий як закон Шермана); пізніше він доповнювався. У цей самий час почалася розробка антимонопольного законодавства в Німеччині. Сьогодні антимонопольне законодавство існує практично у всіх розвинених країнах. Сучасне антимонопольне законодавство - це свого роду конституція, що керує економічним життям ринкової економіки.

Слід підкреслити, що головним антимонопольним фактором є не антимонопольне законодавство, а реальна структура підприємств, їхня

множинність та закріплена всією сукупністю державних законів економічна свобода.

Методи непрямого регулювання економіки – це сукупність опосередкованих засобів державного впливу на діяльність суб'єктів економіки (система правових та економічних методів).

Характерною особливістю державного регулювання ринкової економіки є те, що держава втручається в життя ринків в тому ступені, у якому це необхідно для підтримання роботи ринкового механізму, в основі якого лежать вільні ціни та конкуренція, або для контролю тих ринків, на яких умови цілком вільної конкуренції нездійсненні.

Розходження між прямим і непрямим втручанням в економіку в багатьох випадках умовні, тому що і перше і друге оформлюється державними актами. А правове регулювання забезпечує як державне - пряме і непряме, так і суспільний вплив на економіку.

Методи прямого впливу на економіку переслідують досягнення очікуваного ефекту безпосередньо, а методи непрямого регулювання сприяють створенню умов для досягнення цього результату за допомогою визначених важелів і стимулів.

У залежності від мети втручання заходи економічної політики можуть бути направлені на:

- стимулювання капіталовкладень і встановлення рівноваги між заощадженнями та інвестиціями;
- стимулювання експорту та імпорту товарів, капіталу, робочої сили;
- вплив на загальний рівень цін в цілях його стабілізації і ціни на деякі специфічні товари;
- підтримка стійкого економічного зростання;
- стимулювання інвестиційної та науково-дослідницької діяльності;
- стимулювання розвитку дрібних підприємств;
- перерозподіл доходів і т.д.

Економічні методи ДРЕ пов'язані зі створенням державою фінансових чи матеріальних стимулів здатних впливати на економічні інтереси суб'єктів господарювання і обумовлювати їхню поведінку, інструменти економічних методів:

- ставки податків;
- облікова ставка;
- митні тарифи;
- норми амортизації.

Податковий механізм. Є універсальним регулюючим інструментом ринкової економіки, котрий застосовується поперед всього для впливу на

інвестиційну діяльність, виробництво, торгівлю і міграцію робочої сили.

Податки виконують при державному регулюванні роль стимулів і антистимулів розміщення виробництва. Наприклад, знижки з податку на придбання обладнання в нових районах (Франція) - стимулює залучення коштів, а податок з нових підприємств в більшому розмірі, в порівнянні з уже існуючими в великих містах (Японія), обмежує концентрацію виробництва. Крім різних видів прямих та непрямих податків, котрі відраховуються на державному рівні, велике значення мають податкові пільги. Наприклад, в США не оподатковується дохід в виді відсотку за місцевими позиками.

Кредитний механізм. У країнах з ринковою економікою кредитом охоплюються всі стадії відтворення – від процесу інвестування і міжгалузевого переливу капіталу до товарної реалізації, розподілу і перерозподілу доходів. Регулюючи позичковий відсоток, держава впливає на накопичення реального і грошового капіталу, на рівень інфляції, на динаміку цін і заробітної плати, на валютний курс, на експорт і імпорт капіталу й товарів. Кредитні відносини стають важливим елементом руху державних фінансів. Наприклад, якщо розглянути такий показник, як відношення обігу кредитних коштів банків до сукупного суспільного продукту, то в ФРН в 80-х рр. кожна одиниця виробленого продукту 1,8 разів проходила через кредитну систему. Крім цього, за кордоном створені передумови для кредитування приватного підприємництва і особистих споживчих витрат, здійснюється державний контроль за діяльністю банків, ощадних установ, страхових компаній, державним страхуванням внесків, і банківських резервів.

Дієвість механізму кредитного регулювання забезпечується диференціацією відсоткових ставок, пільгових умов кредитування, державними гарантіями кредитів на розвиток виробництва у відсталих районах.

Політика прискореної амортизації – дозвіл списувати вартість основного капіталу в більш короткі терміни і за більш високими ставками. Перехід до нових норм амортизації створює додаткові стимули для збільшення інвестицій.

Диференційні ставки амортизаційних відрахувань дозволяють державі впливати на інвестиційну політику і регулювати розвиток виробництва.

Імперативні методи регулювання - це адміністративні методи.

Індикативні методи – методи непрямого, опосередкованого впливу, що мають орієнтований, рекомендаційний характер.

Неформальним засобом впливу на економіку є переконання. Держава використовує для його реалізації: публічні лекції, рекламу, спеціальні програми на радіо і телебаченні, публікації у періодичних виданнях, впливаючи таким чином на формування громадської думки, суспільної свідомості, економічного мислення.

Специфічним інструментом є державний сектор – комплекс господарських об'єктів, які повністю або частково належать центральним чи місцевим органам державної влади і використовуються державою для виконання нею економічних, соціальних та політичних функцій.

2.2. Обґрунтування перспектив економічного розвитку країни.

Перелік документів, регламентуючих соціально-економічний розвиток країни, включає прогнози розвитку економіки і суміжних сфер, концепцію соціально-економічного розвитку, програми соціально-економічного розвитку країни, регіонів, галузей і крупних багатогалузевих комплексів. Крім цього, для цілей раціонального керівництва необхідна розробка індикативного плану.

Прогноз (грец.- передбачення) - це науково-обґрунтоване судження про можливий стан об'єкта в майбутньому, а також про альтернативні шляхи і терміни досягнення такого стану. Процес розробки прогнозів називається прогнозуванням.

У методології прогнозування виділяють два аспекти: теоретичний і управлінський. Теоретичний аспект полягає в тому, що за допомогою прогнозування здійснюється аналіз реальних фактів та причинно-наслідкових зв'язків, оцінка й опис можливих і бажаних перспектив розвитку об'єкта. Управлінський аспект формує рекомендації щодо державного регулювання на відповідну перспективу.

Залежно від ступеня конкретизації процесів, що досліджуються, розрізняють три форми передбачення: гіпотеза, прогноз, план (програма).

Гіпотеза- наукове передбачення на рівні загальної теорії. Науковою підставою побудови гіпотези є теорія й відкриті на її підставі закономірності, причинно-наслідкові зв'язки та тенденції функціонування й розвитку об'єктів.

Прогноз- порівняно достовірніше і більш визначене наукове передбачення, бо базується не тільки на якісних, а й на кількісних параметрах (проте має варіантний характер).

План (програма)– комплекс конкретних заходів, спрямованих на досягнення певних цілей.

Найтісніше взаємопов'язані прогнозування та планування, бо прогнозування створює умови для науково-обґрунтованого планування (процесу прийняття управлінських рішень).

Суттєва різниця між прогнозуванням та плануванням є та, що прогнози мають імовірний характер, а плани - це однозначні рішення, мають ознаки директивності та індикативності. Прогнози мають альтернативний характер при цьому визначення альтернатив розвитку є одним із результатів прогнозування. Процес планування теж повинен мати варіантний характер, але, план, на відміну від прогнозу, - це вже обраний варіант розвитку.

Принципи прогнозування:

Цілеспрямованість— прогнозування розвитку конкретного об'єкта (національна економіка в цілому чи окремий її елемент) і визначення тенденцій та закономірностей його розвитку для вирішення конкретних народногосподарських завдань. Цілі прогнозування визначаються суспільними потребами, породженими певними соціально-економічними, політичними, демографічними науково-технічними факторами.

Системність - розглядає національну економіку, з одного боку, як єдиний об'єкт, з другого, як сукупність самостійних напрямків (блоків) прогнозування.

Наукова обґрунтованість – передбачає, що прогнозування базується на системних знаннях про закономірності розвитку економіки; враховує реалії економічного, політичного, соціального життя країни та світовий досвід.

Принцип адекватності прогнозів об'єктивним закономірностям - максимальне наближення теоретичної моделі до сталих, суттєвих закономірностей і тенденцій розвитку економіки тобто модель має достатньо повно і точно відображати реальні процеси національної економіки.

Альтернативність – припущення про можливість існування якісно різних варіантів розвитку економіки, впливає з можливості розвитку економіки та соціально-економічних процесів у різних напрямках (траєкторіях), та різних взаємозв'язків і структурних співвідношень.

Класифікація прогнозів.

За масштабом	За часом	За об'єктом
Мікропрогноз (окремого підприємства)	Оперативний (до 1 місяця)	Природних ресурсів
Галузевий	Короткостроковий (до 1 року)	Трудових ресурсів
Макропрогноз (національної економіки)	Середньостроковий (1-5 років)	Інвестицій
Суперпрогноз (світової економіки)	Довгостроковий (5-10 років)	Науково-технічний
		Соціальний
		Зайнятості
		Доходів
	Далекострочковий (10-20 років)	Зовнішньоекономічний тощо

За масштабами об'єкта прогнозування прогнози поділяють на глобальні, макроекономічні, секторів економіки, міжгалузевих народногосподарських комплексів, галузеві, регіональні, локальні, прогнози підприємств та інші.

Комплексний народногосподарський прогноз – відображення майбутнього розвитку економіки країни як одного цілого. Центральне місце в системі народногосподарського прогнозування посідають прогнози темпів і пропорцій економічного росту. До комплексного прогнозу можна віднести також прогнози регіонів країни, крупних народногосподарських і територіальних комплексів. Як вид комплексного прогнозу може розглядатись прогноз розвитку державного сектору економіки.

Розробка комплексного прогнозу переслідує 2 цілі:

- дає уряду інформацію для прийняття рішень в області соціально-економічної політики;
- його показники служать основою для розробки проекту держбюджету країни.

За часом випереджання (прогнозним горизонтом) прогнози поділяються на оперативні, короткострокові, середньострокові, довгострокові.

За елементами та напрямками відтворення – прогнози первинних факторів виробництва (природні, матеріальні, трудові, фінансові ресурси, науково-технічні прогнози) та прогнози суспільних потреб в продукції (роботах, послугах).

Часові межі.

Довгостроковий прогноз включає, по-перше, Концепцію соціально-економічного розвитку, по-друге, прогноз соціально-економічного розвитку.

Складається на 7 років. Структура передбачає:

1. Прогнозування об'єктів економіки. Це такі прогнози: демографічний, ресурсний, науково-технічний, соціальний, екологічний і т.д.

2. Цілі і пріоритети соціально-економічного розвитку.

3. Прогноз соціально-економічної політики.

Розробка здійснюється академічними і галузевими науково-дослідницькими закладами разом з відповідними міністерствами і відомствами. Розроблений проект отримує незалежну експертну оцінку вчених, висококваліфікованих спеціалістів підприємницьких, законодавчих і виконавчих структур. Розглядається на колегії Міністерства економіки разом з другими міністерствами і відомствами, після прийняття передається в Кабінет Міністрів на затвердження. Дані довгострокового прогнозу використовуються при розробці середньострокового економічного прогнозу, індикативного плану, галузевих і територіальних прогнозів і планів соціально-економічного розвитку, бізнес-планів суб'єктів підприємницької діяльності.

Середньостроковий прогноз 3-5 років. Структура включає:

1. Прогноз економічної кон'юнктури здійснюється на середньокороткострокову перспективу. Мета – надання органам управління і суб'єктам ринкових відносин інформації про фактичний стан і можливі зміни в макро- мікроекономіці, динаміці попиту і пропозиції, в конкуренції на перспективу.

2. Прогноз соціально-економічної політики складається на довго-середньо- короткострокову перспективу. Включає: а) визначення форм діяльності державних органів і їх відношення до основних напрямків розвитку економіки; б) формування економічних, правових, адміністративних методів, які будуть визначати напрямки соціально-економічного розвитку у перспективі.

3. Галузевий і регіональний розрізи.

4. Цілі і пріоритети.

На кінцевому етапі розглядається і затверджується Кабінетом Міністрів. Середньостроковий прогноз стає орієнтиром для розвитку галузей, регіонів, суб'єктів ринкових відносин і служить для розробки короткострокового прогнозу, щорічного індикативного плану.

Короткостроковий прогноз розробляється на 1 рік, є основою для складання проекту держбюджету зі щомісяною розбивкою у складі індикативного плану наступного року і затверджується Законом "Про індикативний план" на наступний рік.

Методи економічного прогнозування.

Методи прогнозування – сукупність прийомів і оцінок, що дають змогу на підставі колишніх внутрішніх і зовнішніх зв'язків, притаманних об'єкту, а також їхніх змін зробити правильне судження щодо майбутнього розвитку об'єкта.. Нині кількість відомих методів і прийомів прогнозування перевищує 150. За всієї різноманітності їх можна розділити на 2 групи: інтуїтивні - дають можливість визначити ціль і в деяких випадках засоби їх досягнення; визначення ресурсного забезпечення - завдання формалізованих методів.

1. Інтуїтивні (експертні) методи базуються на використанні експертної інформації. Передбачають розробку прогнозу на основі індивідуального чи колективного опитування спеціалістів. Найбільш поширеними методами

колективної експертної оцінки є метод мозкової атаки, метод комісій, матричний метод та ін. Використовуються для аналізу і прогнозування складних об'єктів (явищ, процесів), на розвиток яких справляють вплив багато факторів.

Анкетний метод передбачає опитування експертів за допомогою переліку питань щодо майбутнього розвитку об'єкта прогнозування.

Аналітичний метод – здійснюється на основі логічного аналізу ситуації, що склалася, і передбачає підготовку аналітичних доповідних записок.

Метод "комісій" - обговорення актуальної проблеми групою спеціалістів і складання прогнозу за результатами обговорення.

Матричний метод передбачає опитування експертів, спеціальну обробку інформації і складання експертної матриці - таблиці, по горизонталі зазначені напрямки дослідження (запитання для експертів), по вертикалі - експерти.

2. Формалізовані методи .

Методи прогновної екстраполяції – вивчення попереднього і сучасного стану розвитку об'єкта і перенесення закономірностей минулого і сучасного на майбутнє.

Економіко-математичне моделювання – спосіб прогнозування, що передбачає конструювання моделі реального процесу чи явища, які мають відбутись у майбутньому.

2.3.Планування соціально-економічного розвитку країни.

Макроекономічне планування як складова механізму ДРЕ широко

використовується в економічно розвинутих країнах з метою соціально-економічної стабілізації, формування макропропорцій та забезпечення динамічності розвитку економіки, висока конкурентноздатність економіки, соціальна справедливість, екологічна безпека. У загальному розумінні план – це сукупність обґрунтованих цілей і способів їхнього досягнення. Процес розробки плану називається плануванням. Особливості макроекономічного планування полягає в тому, що його об'єктом є національна економіка, а суб'єктом – держава. Принципи макроекономічного планування:

1. Оцінка сучасного рівня розвитку національної економіки: планові розрахунки мають базуватися на вивченні статистичних та фактичних даних, аналізі практичного досвіду.

2. Правильне визначення пріоритетів обумовлене обмеженістю ресурсів і необхідністю концентрації зусиль на вирішенні найважливіших проблем.

3. Збалансованість – приведення у відповідність макроекономічних планових показників (наявних ресурсів і потреб, грошових витрат та доходів різних суб'єктів економіки тощо).

4. Поєднання різних видів планування – перспективного, поточного, галузевого і територіального – для забезпечення комплексного розвитку економіки, гармонізації суспільних інтересів.

5. Реалістичність означає розробку конкретних механізмів реалізації плану (економічного, організаційного, правового).

6. Орієнтація на світові стандарти – врахування у процесі планування світових економічних, екологічних та соціальних стандартів.

7. Адаптація - оперативне коригування планових завдань у зв'язку зі зміною умов і завдань соціально-економічного розвитку країни.

Основні функції макроекономічного планування.

1. Визначення цілей і пріоритетів розвитку національної економіки.

2. Забезпечення найоптимальнішого варіанта розвитку національної економіки (найкоротшого і найефективнішого способу досягнення поставленої мети).

3. Координація економічної діяльності суб'єктів (забезпечення інформацією, стимулювання, організація тощо).

4. Гармонізація економічних інтересів суб'єктів господарювання

Методи макроекономічного планування

Метод системного аналізу ґрунтуються на теорії всеохоплюючого раціонального підходу і передбачає комплексний підхід до об'єкта планування: визначення потреб і можливостей, наявних ресурсів; аналіз

механізмів реалізації та результатів планових рішень; вивчення варіантів планових рішень для вибору найефективнішого тощо.

Балансовий метод – узгодження потреб і ресурсів як у масштабі суспільства, так і за окремими складовими національної економіки; координація розвитку окремих виробництв, галузей, регіонів на основі розробки відповідних балансів. Кожний баланс являє собою дві взаємопов'язаних частини. Перша узагальнює ресурси в розрізі джерел ("доходи", "попит", "надходження"), друга характеризує потреби за напрямками їх використання (витрати, пропозиція, розподіл).

Баланси є складовою державних планів (програм). У практиці використовують:

- матеріальні (баланси засобів виробництва, предметів споживання, природних ресурсів тощо);
- вартісні (зведений фінансовий баланс грошових доходів і витрат суб'єктів різних рівнів);
- трудові (баланси трудових ресурсів, ринку праці міжгалузевої);
- міжрегіональні та ін.

Нормативний метод – обґрунтування планових показників за допомогою науково обґрунтованих нормативів, що виражають ступінь економічної, екологічної, соціальної ефективності виробництва. Норми і нормативи за сутністю є якісними, відносними показниками. Вони побудовані здебільшого як показники місткості і віддачі (норми рентабельності, амортизації, ресурсомісткості, викиду шкідливих речовин, прожитковий мінімум тощо).

Показники місткості характеризують нормативні витрати ресурсів на одержання певного результату.

Нормативні показники віддачі є оберненими показниками місткості.

Метод оптимізації планових рішень - пошук найефективнішого (оптимального) планового завдання на основі використання економіко-математичних моделей, методів математичного програмування тощо.

Програмно-цільовий метод – розробка важливих програм вирішення найактуальніших соціальних, економічних, екологічних, науково-технічних, регіональних проблем розвитку суспільства. Він передбачає визначення комплексу взаємопов'язаних організаційно-правових та фінансово-економічних заходів, спрямованих на їх виконання.

Класифікація та основні форми державного планування.

За часом	За об'єктом	За масштабом	За способом
Короткострокові (поточні) – на 1 рік	Політичні	Національні	Директивні
Середньострокові (3-5 років)	Економічні	Регіональні, місцеві (міські, районні)	Індирективні
Довгострокові (10-15 років)	Соціальні	Корпоративні	Регулятивні
		Окремого підприємства (бізнес-план)	Індикативні.

Основні форми державного планування

Виділяють чотири форми державного планування: два основних - директивне та індикативне і два проміжних - індирективне і регулятивне.

Директивний план – спосіб управління економікою і носить адресний та обов'язковий для виконання характер. Директивне планування притаманне командній економіці і має такі риси:

Грунтується на державній власності.

1. План втілює державну стратегію та пріоритети. Має тотальний характер, охоплюючи всі сторони соціально-економічного життя суспільства.

2. За допомогою ДП держава прагне вирішити не тільки макро-, а й майже всі мікроекономічні проблеми.

3. Планові завдання є обов'язковими для виконання (план-закон).

4. ДП для держави є основним інструментом реалізації економічної політики, а для суб'єктів економіки - метою виробництва (виконання чи невиконання плану обумовлює відповідно заохочення або покарання).

5. Домінування вертикально субординованих відносин в економіці (накази, директиви доводяться "згори"). Підприємства перетворюються на простих виконавців замовлень.

7. Використовуються в основному адміністративні, прямі методи ДРЕ. Наслідки використання директивного плану: знищення конкуренції, створення

умов для монополізму; диктат виробника; зниження ефективності виробництва, якості товарів, звуження їх асортименту; виникнення постійного товарного дефіциту; породження бюрократизму, волюнтаризму, паразитизму та корупції.

Прикладом може бути директивне планування в СРСР та соціалістичних країнах.

Індирективне планування має багато рис директивного планування, але, на відміну від нього використовує не тільки адміністративні, а й економічні важелі: ціни відсоткові ставки, податки, валютні курси. План

також не передбачає адміністративних покарань за невиконання. Проте відсутні й переваги (матеріальні премії, першочергове виділення ресурсів тощо), пов'язані з перевиконанням планових завдань.

Цей план є ефективнішим, ніж директивний, оскільки дає більше свободи суб'єктам економіки, але він не сумісний з ринком і тільки імітує конкуренцію.

Регулятивне планування схоже на індикативне, йому відповідає змішана економіка (передбачає рівнозначну частку державної та приватної власності), ґрунтується на активному використанні економічних методів. Головна функція плану – координація діяльності суб'єктів економіки: управління державним сектором (за допомогою прямих, адміністративних, економічних методів) і активний вплив на роботу приватних підприємств (використання насамперед економічних важелів).

Індикативне планування - це рекомендаційна система планових заходів, спрямованих на досягнення цілей соціально-економічної політики держави, що передбачає створення таких умов функціонування суб'єктів економіки, які б спонукали їх до виконання поставлених завдань.

Функції індикативного плану.

1. Визначення цілей і пріоритетів розвитку національних економіки.
2. Координація економічної діяльності суб'єктів (забезпечення інформацією, орієнтація і стимулювання).
3. Прогнозування макроекономічного розвитку та ринкової кон'юнктури.
4. З'ясування сфер найефективнішого вкладення капіталу.
5. Виявлення неперспективних у майбутньому галузей і підприємств.

Основні ознаки індикативного плану:

1. ґрунтується на змішаній економіці (зумовлює сутність трансформації в сфері макроекономічного планування в Україні – перехід від директивного до індикативного планування)

2. Планові документи окреслюють загальні контури майбутнього економічного розвитку (план-прогноз).

3. Завдання мають орієнтований, рекомендаційний характер (обов'язкові тільки для державних підприємств – імперативний план, як складова індикативного).

4. Головне завдання плану - координація господарської діяльності суб'єктів економіки тобто показники плану призначено для інформування суб'єктів господарювання про цілі, пріоритети, наміри держави.

5. Мобільний характер плану передбачає можливість коригування його параметрів відповідно до змін на ринку.

6. Для стимулювання виконання завдань використовуються економічні, прямі, опосередковані та адміністративні методи (перевага надається економічним регуляторам).

Рекомендаційний характер індикативних планів, проте не означає, що суб'єкти господарювання можуть не звертати на нього уваги. Для цього державі слід урахувати ступінь зрілості ринкових відносин і вишукувати адекватні методи та засоби державного впливу з метою реалізації намічених планів. У зв'язку з цим макроекономічні плани постсоціалістичних країн передбачають можливість використання певних адміністративних методів, притаманних директивному плануванню (норми і нормативи, державні замовлення, державні інвестиції, регульовані ціни і т.д.).

В Україні розробкою індикативного плану займаються Міністерство економіки, Мінфін, Національний банк, галузеві, функціональні міністерства і відомства, територіальні органи з залученням академічних, галузевих науково-дослідницьких закладів. Під час розробки індикативного плану галузеві міністерства, територіальні органи в межах своєї компетенції та наявних ресурсів укладають з підприємствами плани-договори взаємних зобов'язань, визначають державні і регіональні замовлення за реалізацією завдань плану.

Структура Національного плану дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010 - 2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава". Наведемо деякі положення:

I. Реформа державних фінансів.

1.1. Удосконалення управління державними фінансами

- Побудова ефективної системи управління державними фінансами відповідно до кращої практики держав Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)

- Запровадження ефективного державного стратегічного планування

- Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу та Світової організації торгівлі, посилення фінансової та бюджетної дисципліни

1.2. Реформа міжбюджетних відносин

Підвищення ефективності видатків місцевих бюджетів

Удосконалення фінансових інструментів підтримки регіонального розвитку

II. Розвиток фінансового сектору.

2.1. Забезпечення низького рівня інфляції разом із гнучким валютним курсом

- Підтримка цінової стабільності в державі
- Зниження ризиків фінансової системи
- Забезпечення виходу держави із капіталу банків, у капіталізації яких взяла участь держава, а також забезпечення діяльності санаційного банку з метою повернення коштів Державного бюджету України, спрямованих державою на участь у капіталізації банків

2.2. Збільшення обсягу надання фінансових послуг з одночасним зниженням рівня ризиків фінансової системи

- Реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг
- Посилення прозорості діяльності та розкриття інформації учасниками фінансового ринку та вдосконалення регулювання їх діяльності

2.3. Забезпечення щорічного підвищення капіталізації та обсягу торгів організованого фондового ринку

- Стимулювання збільшення обсягів операцій в організованому сегменті фондового ринку

III. Реформа медичного обслуговування.

3.1. Підвищення доступності та ефективності медичного обслуговування

3.2. Реалізація реформи медичного обслуговування на загальнодержавному рівні (крім пілотних регіонів)

- Підготовка до модернізації вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги
- Модернізація екстреної медичної допомоги

IV. Реформа освіти та розвиток науково-технічної сфери.

4.1. Удосконалення системи управління освітою

4.2. Забезпечення доступності, підвищення якості та конкурентоспроможності освіти

- Проведення єдиної освітньої політики, забезпечення наступності між рівнями освіти
- Переорієнтація навчальних планів на збільшення частини практичного навчання
- Підвищення ефективності фінансування навчальних закладів

4.3. Розвиток науки та інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності національної економіки

-Підвищення ефективності наукової та науково-технічної діяльності

V. Реформа соціальної сфери.

5.1 Реформування системи пенсійного забезпечення

-Стабілізація солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

-Створення умов для запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

5.2 Реформування системи захисту прав дітей, які потребують державної підтримки, та сімейної політики

-Розв'язання проблеми забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа.

Далі розглянемо етапи розвитку макроекономічного планування у країнах з розвиненою ринковою економікою.

1 етап - 40-50-ті роки ХХст.

Застосовується у Франції, Іспанії, Швеції, Норвегії та Нідерландах. Складаються короткострокові плани (бюджетні програми) і середньострокові плани-прогнози (на 5 років). Планові документи носять індикативний характер.

2 етап – 60-ті -сер.70-х років

До планування (програмування) вдаються практично всі країни Західної Європи та Японія.

Складання короткострокових планів-прогнозів пов'язується з держбюджетом (бюджетне планування), практикується середньострокове планування, і вперше починають розробляти довгострокові плани-прогнози (на 15-20 років), насамперед, у Японії.

3 етап – сер.70-х до сьогодні державне планування набуває рис стратегічного планування (цільового державного програмування).

Стратегічне макропланування передбачає визначення основних пріоритетів розвитку національної економіки, головну роль у реалізації яких відіграє держава. Ці напрямки набувають статусу цільових державних програм.

Цільова комплексна програма – це документ, в якому міститься визначений за ресурсами, виконавцями та строками здійснення комплекс заходів, спрямованих на досягнення цілей. Цілі, на які має бути спрямована ЦКП, обумовлені стратегією соціально-економічної політики держави. Розробка і затвердження цільових програм здійснюється з урахуванням замовників (держава як орган законодавчої, виконавчої, представницької влади) і виконавців (підприємствами, що забезпечують виконання конкретних завдань програми (держзамовлення) через

виробництво продукції), макроекономічною ситуацією та прогнозних бюджетних можливостей.

Етапи програмно-цільового програмування:

1 .Відбір переліку проблем, що підлягають програмному розв'язанню.

2.Формування та видача вихідного завдання на розробку програми.

3.Розробка проекту програми.

4.Затвердження програми.

5 .Реалізація програми.

6.Звіт про виконання програми.

Класифікація ЦКП.

1. За часом .

-короткострокові (1-2роки);

-середньострокові (до 5 років);

-довгострокові (10-25 років).

2. За характером (масштабом):

загальногосподарські – охоплюють проблеми національної економіки в цілому (національні плани, бюджет, інфляція, стагфляція тощо) тобто розв'язують загальнодержавні і загальносуспільні проблеми, які формуються зі стратегічних цілей держави. В Україні національні ЦКП розробляються і реалізуються згідно з Постановами Верховної Ради, Наказами Президента, розпорядженнями Кабінету Міністрів.

програми обмеженого характеру (розвиток окремих галузей, підгалузей, регіонів, вираження конкретних національних проблем) – галузеві, регіональні, окремих виробництв тощо.

3. За цілями.

- кон'юнктурні - регулювання економічних процесів шляхом маніпулювання господарською кон'юктурою;

- структурні – зміна співвідношень між різними галузями, сферами національної економіки.

4. За об'єктами.

- економічні (фінансові, зовнішньоекономічні, виробничі - орієнтовані на збільшення виробництва певних товарів, послуг, розвиток прогресивних виробництв, зростання ефективності використання ресурсів тощо);

-соціальні (зайнятість, доходи, освіта, медицина – підвищення матеріального і культурного рівня населення, поліпшення виробничих і соціальних умов праці і т.д.);

-науково-технічні, націлені на розвиток наукових досліджень,

вирішення проблем розробки та впровадження у практику новітньої техніки і технології;

-екологічні, спрямовані на ресурсозбереження, здійснення природоохоронних і природоперетворювальних проектів;

-регіональні, націлені на господарське освоєння нових районів, перетворення структури економіки сформованих соціально-економічних комплексів регіонів.

Засоби реалізації державних планів і програм:

держконтракт і держзамовлення;

пільгове оподаткування;

пільгове кредитування;

цінові пільги;

державне страхування;

гарантування ринків збуту;

інформаційне забезпечення;

розробка спеціальних прогнозів;

державне фінансування наукових досліджень;

державна підтримка у просуванні товару на зовнішній ринок;

інститут соціального партнерства (трипартизм);

державна система науково-технічної та соціально-економічної експертизи (експертні ради);

опосередковані (непрямі) методи економічного стимулювання виконавців програм.

2.4. Національні моделі державного регулювання економіки.

"Країнний підхід" до визначення моделей досить зручний, оскільки використання аналогій допомагає виділяти бажане економічне (соціальне, політичне) становище. Однак такий метод серйозно ускладнює ідентифікацію причин, які забезпечують досягнення процвітання, тому що, по-перше, у цьому випадку вельми великий вплив національної специфіки, по-друге, на конкретному "країнному" підході серед численних дій відповідного уряду не просто виділити саме ті заходи, які, в остаточному результаті, і привели до бажаних економічних результатів. До того ж, навіть в країнах, які традиційно належать до одного типу, за більш детального розгляду виявляються вельми помітні відмінності і щодо економічної політики, і щодо її наслідків. Окрім того, треба

пам'ятати, що ефективність державного регулювання визначається, передусім, глибиною розуміння дійсності, тобто чітким баченням визначених факторів розвитку. Успіх у даному випадку залежить як від обґрунтованості знань, так і від "майстерності" практики. У найбільш загальному вигляді ефективність економіки визначається трьома факторами: наявними ресурсами, системою приведення їх в дію (державне

регулювання у вузькому сенсі), системою вивільнення творчої енергії робітників (державне регулювання в широкому сенсі).

Економічний лібералізм - система соціально-економічних відносин, у якій домінують ринкові регулятори, а роль держави зведена до мінімуму.

Економічний дирижізм - передбачає значний вплив держави на соціально-економічний розвиток країни.

Ознака	Країни економічного лібералізму	Країни економічного дирижізму
Країни	США, Канада, Велико-британія, Австралія та ін.	Швеція, Австрія, Японія, Німеччина та ін.
Участь держави	Мінімальні	Максимально допустима
Державний сектор	Незначний (до 10%)	Значний (10-20%), відіграє суттєву роль.
Основні функції	Мінімальні	Широкі
Державні витрати, % від ВВП	30-35	45-50
Методи ДРЕ	Переважно економічні й опосередковані (непрямі)	Активне використання прямих, специфічних, а також адміністративних методів

1. Американська (ліберальна) модель походить з ідеї максимізації свободи економічної діяльності. Вона передбачає участь держави в регулюванні економіки за залишковим принципом, втручання лише в ті аспекти економічного процесу, які не в змозі забезпечити механізм ринкової саморегуляції. Звідси головне завдання держави – створення максимально благоприємних умов для прибуткового, ефективного нагромадження приватного капіталу.

Основним елементом регулювання, що є притаманним для цієї моделі, є бюджетно-фінансова політика. У 2000-2005рр. через державний бюджет США перерозподілялося понад 36% ВВП. США відомі жорстким кредитно-грошовим регулюванням. Податкова система орієнтована на стимулювання приватних інвестицій. Маніпулювання грошовою масою, обліковими ставками і податками дозволяє або стимулювати ділову активність і економічне зростання і зменшити норму безробіття, або зменшити «перегрів» економіки, знизити темпи інфляції. Для економіки

США характерна невисока частка державної власності, державні інвестиції направлені, в основному, у капіталомісткі галузі та в ті, що не викликають цікавості у приватного капіталу. Це фундаментальна наука, охорона навколишнього середовища, підтримка соціальної інфраструктури. Майже 50% витрат на НДОКР здійснюється державою. Так, у 2003 р. загальний обсяг витрат складав 205,7 млрд.дол.(2,6% від ВВП).

Орієнтир соціальної політики – сприяння акумуляції та перерозподілу доходу населення в цілому. Так, пенсійний фонд лише на 1% формується за рахунок державних коштів. Одночасно активно діє система державного соціального захисту, 2/3 якого мають негрошову цільову форму. 21,1% населення на кінець 80-х років було охоплено державним особистим страхуванням. У цей же час соціальні витрати складають 50% витратної частини федерального бюджету, 60% – місцевих бюджетів.

Стратегічним представляється і підвищення ступеня пріоритетності в соціальному бюджеті федерального уряду інвестиційних вкладень в людський капітал: асигнування на освіту, професійну підготовку і перепідготовку, охорону здоров'я.

У 2010 асигнування на освіту склали 456 млрд.дол. в т.ч. на вищу освіту в кінці 90-х рр. - 145 млрд.дол., бо вища освіта позитивно впливає на продуктивність праці, економічне зростання, з одного боку, є основою для підвищення рівня доходів населення та життєвого рівня в цілому, з іншого боку. В американців з вищою освітою рівень доходів у середньому на 60% вищий.

Американська модель орієнтована і спирається на економічну активність громадян, сприяючи активізації їх цікавості до максимізації прибутку та спрямуванню останнього на використання в інтересах суспільства в цілому.

2. Німецька (неоліберальна) модель. У цій моделі державне регулювання орієнтується на усунення перешкод на шляху повноцінного розвитку конкуренції (відтворення умов вільної конкуренції тобто зростання ринку здійснюється на основі зростання кількості господарських одиниць та поглиблення поділу праці на основі структурної перебудови економіки), стимулювання дрібного та середнього бізнесу. Девіз цієї моделі – "Ринок для всіх", добробут для всіх, де загальне зростання економіки супроводжується зростанням доходів більшості суб'єктів ринку і купівельної спроможності грошової одиниці. Важливе значення надається соціальній спрямованості

функціонування ринку, існує розгалужена система соціальних виплат.

В основі моделі лежить концепція "соціального ринкового господарства", вперше сформульована у 1948 році А.Мюллером-Армаком як синтез ордолібералізму (В.Ойкен) та неолібералізму (Р.Хайек), що проводилася урядом Л.Ерхарда після другої світової війни. Із ордолібералізму взято положення про переважання держави в забезпеченні економічного та соціального порядку, із неолібералізму – про переважання ринкового саморегулювання.

Центральним елементом теоретичного підґрунтя є поняття господарського порядку як сукупності форм координації економічного процесу.

У 1983 році Коаліційний кабінет Коля-Геншера розробив "Програму оновлення", що передбачала підтримку приватного підприємництва шляхом зниження податку на прибуток, підвищення непрямих податків, обмеження державного регулювання, зменшення соціальних витрат з метою збільшення бюджетних ресурсів для розвитку виробництва, підвищення капіталовкладень для збільшення зайнятості та темпів економічного зростання.

Регулювання у даній моделі здійснюється фінансовими та грошово-кредитними інструментами. У 2000-2005 рр. через державний бюджет перерозподілялося 46-50% ВВП. В основу системи державного регулювання економічних процесів покладено принцип узгодженості інтересів усіх суб'єктів ринкової економіки. Так, обсяги податків і держбюджету узгоджуються із зростанням економіки. Податкова політика спрямована на стримування надмірного зростання неефективної структури економіки і ставить безпосереднє завдання заморожування інфляційних доходів.

Реалізується понад 10 тисяч державних програм, які передбачають перерозподіл коштів підприємствам. Податкова система орієнтована на перерозподіл витрат та спрямування їхнього зростання. Прямим державним регулюванням охоплено близько 50% знову створеної вартості.

Державна власність зосереджується в банківській сфері, вугільній, металевій промисловості, машинобудуванні.

Особливе місце посідає політика доходів і зайнятості. Держава заохочує всіх виробників (власників і найманих працівників), які роблять вклад у зростання ринку (включаючи його експортну частину), сприяють прогресивним структурним зрушенням в економіці. Ведеться систематична боротьба проти надмірної диференціації рівнів доходів як

фактора обмеження ринку.

Завдяки поєднанню економічних та соціальних орієнтирів німецька модель забезпечує оптимальне сполучення суспільних та індивідуальних інтересів.

3. Європейсько-кейнсіанська модель, яку іноді називають англійською, хоч на теперішній час вона найбільш чітко виражена у Франції, Італії, Австрії.

Характерною рисою цієї моделі є висока частка державного сектору, який відіграє в економіці значну роль, великі державні замовлення, вагомі державні інвестиції для підтримки належного рівня зайнятості та вирішення соціальних проблем

На початку 80-х рр. у Франції держава виробляла 10% ВВП, здійснювала 70% капіталовкладень, їй належало 2/5 національного багатства. Державна власність концентрувалась в електроенергетиці, вугільній, газовій промисловості, машинобудуванні, фінансовій сфері.

50% поточних вкладів підприємств і 70% приватних вкладів були зосереджені у державних банках Італії. Вклад держави в економіку у 1985 році складав 20,3%, у кінці 80-х років – 39-42%, при цьому 30-35% державних підприємств знаходились під прямим державним контролем.

Значною питомою вагою державної власності характеризується також економіка Іспанії та Португалії.

Через державний бюджет у 2000-2005 роках перерозподілялося у Франції 50% ВВП, в Італії – 55%.

Незважаючи на високий рівень перерозподілу коштів, питома вага державних соціальних витрат не надто велика, бюджет не розглядається як спосіб впливу на сукупний попит і витрачається значною мірою на інвестиції та структурні зміни.

Головною метою даної моделі є забезпечення максимально ефективного розподілу ресурсів, завдяки якому вирішується завдання з усунення ризику непередбачуваного впливу взаємодії приватних економічних інтересів.

Консервативні зрушення, відмічені в середині 80-х років у теорії та практиці державного регулювання економіки, певною мірою торкнулися і європейсько-кейнсіанської моделі.

Зокрема, програма уряду Ж.Ширака, який прийшов до влади у Франції в 1996 році, спиралася значною мірою на неокласичні постулати і передбачала децентралізацію, фінансове оздоровлення шляхом зниження податків та дефіциту бюджету, приватизацію державної власності.

4.Шведська (соціал-демократична) модель практикується у

скандинавських країнах, а також частково, у Португалії, Іспанії, Греції. Характерною особливістю є сильна соціальна спрямованість, яка забезпечує високий рівень зайнятості, оплати праці. Об'єктом державного регулювання є трудові відносини на загальнонаціональному рівні. Управління соціально-економічним розвитком здійснюються на основі активного втручання держави у процес розподілу і перерозподілу доходів, створення сильної системи соціального захисту населення, задоволення соціальних потреб через трансфертні платежі, домінування ідей рівності і солідарності.

Уряд соціал-демократів у Швеції в 1982 році, зіткнувшись зі спадом виробництва, зумовленим структурною кризою, проголосив програму "третього шляху", що вирізняється стимулюванням як сукупної пропозиції, так і кейнсіанського "ефективного попиту".

У даній моделі є пріоритетними досягнення повної зайнятості, підвищення обсягів виробництва та забезпечення його високої конкурентоспроможності, підвищення темпів економічного зростання, великий рівень життя, регіональна збалансованість, стабільність державних фінансів, підтримка зовнішньоторговельного та платіжного балансів.

В 2000 – 2005 рр. через державний бюджет перерозподілялось більше 54% ЗВП. Високий рівень податків спричиняє підвищення цін на вітчизняні товари, що зумовлює замкнутість цієї системи, необхідність захисту внутрішнього ринку від експансії дешевих товарів з інших країн. Крім того, низький рівень доходності капіталу сприяє його переливу в інші держави.

На державних підприємствах у кінці 80-х років було зайнято 11-13% загальної кількості працюючих, державна власність мала високу питому вагу в гірничодобувній, сталеливарній галузях промисловості, електроенергетиці, сфері послуг, причому на державних підприємствах системи соціальних послуг було знято 92% зайнятих у галузі.

У 1987 році на соціальні потреби витрачалось 31-35% ВВП, а на початку 90-х років державні витрати на соціальне забезпечення склали понад 40%. На відміну від американської моделі, переважна частина соціальних коштів формується за рахунок внесків підприємств, існує система страхових зобов'язань підприємств, 31% пенсійного фонду формується за рахунок державних коштів.

Головним орієнтиром шведської моделі є забезпечення максимально сприятливих умов для виявлення індивідом його суспільно-корисної активності.

5. Модель ринкового господарства Японії має певні специфічні риси.

Централізоване регулювання соціально-економічного розвитку країни з боку держави на основі використання переважно економічних та неформальних методів.

Основним суб'єктом в японській моделі є корпорації та їхні об'єднання у фінансово-промислові групи "кейрецу". Власниками корпорації є юридичні особи, є фізичними особами і привласнюють дохід не у формі підприємницького прибутку, а у формі заробітної плати за виконання специфічних функцій дивідендів за акціями. Розрив між максимальною і мінімальною заробітною платою становить 5-6- разів, тоді як у США 10-11 разів. Частка доходів за дивідендами в шських корпораціях є невеликою. Для них є характерним особливі методи закріплення робочої сили на підприємствах, сприяння корпорації у вихованні своїх працівників, створення умов для професійного зростання тощо.

Незважаючи на незначну частку державної власності, що складає близько 20% національного багатства, економіка Японії характеризується досить високим рівнем державного регулювання економіки. Цей рівень забезпечується завдяки існуванню недержавних об'єднань, значної ролі фінансово-банківських закладів (перелив капіталу між корпораціями здійснюється через рух банківського капіталу; частка позичкового капіталу значно перевищує частку доходів від продажу акцій. Таким чином, формується особлива роль регулювання через банківсько-кредитну систему і зменшується роль бюджетно-податкового регулювання), а також об'єднання функцій керування в рамках Міністерства зовнішньої торгівлі та промисловості. До сфери його діяльності входить промислова політика, зовнішня торгівля, нові технології, розміщення торговельних підприємств, підтримка дрібних і середніх підприємств. Міністерство базується на принципі об'єднання вертикальних галузевих та горизонтальних функціональних структур. Значна роль Японії у світовій торгівлі дозволяє їй підтримувати національну валюту шляхом експортно-імпортних операцій.

У 80-х роках в Японії було здійснено фінансову лібералізацію, за післявоєнні роки накопичено значний досвід проведення промислової політики. 9/10 основних фондів держави зосереджено в галузях інфраструктури – це забезпечує оптимальні умови для функціонування приватного капіталу. Водночас держава фінансує майже 100% нових промислових розробок.

У середині 90-х років через держбюджет перерозподілялось близько

35-40% від ВВП.

Характерними рисами японської моделі є політика вирівнювання доходів, специфічна політика зайнятості, ефективне використання національного менталітету. Домінує психологія колективізму, солідарності, підпорядкування особистих інтересів колективним і державним.

В Японії успішно інтегровані державні й приватні інтереси на основі використання системи неекономічних інструментів. Досягнення національного консенсусу дає можливість створювати систему національних планів на термін від 1 до 20-30 років, що додає національному господарству стратегічної орієнтації.

Перший національний економічний план був розроблений у 1955 році. Він включав середньостроковий економічний прогноз, завдання для економічного керівництва, перелік цілей, способів їхнього досягнення на макро- та мікрорівнях.

Держава в Японії має могутній апарат регулювання діяльності економічних суб'єктів. Так, на початку 90-х років тут діяло 453 регулюючих закони, з них 220 – у сфері економіки. З цих останніх 102 було прийнято ще у 1945-1954 роках.

Державне регулювання охоплює більше десяти тисяч позицій у сфері регламентації виробництва, цін, експорту тощо. Стосовно приватного капіталу використовуються адміністративні вимоги, рекомендації, "посередництво" держструктур. Наприклад, встановлення термінів і розмірів оновлення устаткування конкретним корпораціям із зазначенням величини штрафних санкцій за невиконання прийнятих державою рішень щодо реструктуризації підприємств.

Фахівці Міжнародного валютного фонду вважають, що причинами успішної економічної політики Японії в минулому та сучасності є значні вкладення в людський капітал і технологію, ефективна адміністративна система, сильна, але не "інтервенціоністська" держава, прагнення постійно підтримувати консенсус, "ненав'язливе партнерство" держави щодо приватних фірм. Використовуючи національну специфіку, японська модель сприяє структуруванню і узагальненню індивідуальних інтересів, максимально ефективного та стратегічно виваженому їх поєднанню.

6. Модель країн Південно-Східної Азії (нових індустріальних країн).

В середині 70-х рр. розвинуті держави зіткнулись з новим для себе явищем

– різким посиленням конкуренції на ринках промислової продукції з боку невеликої групи країн, що розвиваються: Південної Кореї,

Гонконгу, Сінгапура, Тайвань. У світовій літературі ці країни почали називати новими індустріальними державами. Від інших країн, що розвиваються вони відрізнялись досить високими темпами зростання економіки, промисловості і експорту, швидким поширенням номенклатури товарів, що експортуються в бік все більш складної і наукомісткої продукції. На початку 90-х рр. ХХст. на долю цих країн припадало 40% всього промислового експорту країн, що розвиваються, в тому числі – 46 % машин і обладнання, 44 % - металу, 40 % - текстилю.

Короткий термін часу був потрібний азіатській «четвірці» - Гонконгу, Сінгапуру, Тайваню, Республіці Корея (Південна Корея), щоб перетворитись із найбільш розвинених колоній в індустріальні країни з одним із найвищих рівнів життя населення.

Особлива риса Японії та азіатських нових індустріальних країн – значна роль зовнішньої торгівлі у формуванні їх національного розквіту. Регулювання зовнішньої торгівлі - важлива складова частина їх державної стратегії економічного розвитку. Вона тісно пов'язана з народогосподарським плануванням і бюджетним фінансуванням.

Країни Південно-Східної Азії обрали шлях "наздоганяючої" індустріалізації"

– включення національної економіки в систему світогосподарських зв'язків в якості єдиного комплексу. Характерна риса - органічна ув'язка структурного регулювання і зовнішньоекономічної політики.

Виділяється два етапи в забезпеченні економічного зростання на основі "наздоганяючої" індустріалізації:

Пеший етап - імпортозаміщення, економіка орієнтована на розвиток "всередину", на потреби і можливості національного ринку, з істотним обмеженням або повним витісненням іноземного капіталу, тобто економіка закритого типу. Обмеженість внутрішнього ринку тривалий час, створення "парникових" умов, неринкові умови для національних виробників могли призвести до небажаних наслідків, але (!) дана політика відіграла позитивну роль в розпочатому процесі індустріалізації азіатських країн. Високі таможені бар'єри захистили виробництва, що народжувались від конкуренції з боку якісних західних товарів, створили нові робочі місця, малозабезпечені верстви населення були забезпечені недорогими товарами. Обмеження витрат на імпорт дозволило направити ці "кошти на індустріалізацію. Наявність дешевої робочої сили допомогло орієнтації на зовнішні ринки (низькі ціни товарів, що експортуються).

Велика роль в процесі індустріалізації належить державі. Саме уряд,

аналізуючи стан національної економіки, приймав рішення у відношенні стратегії економічного розвитку, пріоритетних галузей, методів стимулювання експорту і захисту національних виробників від іноземних конкурентів. Уміле поєднання протекціонізму з орієнтацією на зовнішні ринки дало чудові результати. По мірі укріплення національних виробників з'явилась можливість скоротити державне втручання в економічний розвиток країни і лібералізувати зовнішню торгівлю за допомогою зниження митних зборів, відходу від нетарифних обмежень імпорту.

Другий етап - політика орієнтації на експорт органічно доповнила структурну політику. Стратегія зростання участі в міжнародному розподілі праці продемонструвала позитивні моменти і в теорії отримала назву "наздоганяючого циклу продукту". У центрі уваги знаходиться питання взаємозв'язку міжнародної торгівлі і промисловим розвитком, а послідовність V- кривих зростання імпорту внутрішнього виробництва й експорту нагадувало "зграю летячих гусей". Визначаючи галузі перспективні для експорту, враховувалась не тільки ситуація, яка склалася в його виробництві, але й місце цього товару в структурі національної економіки, його перспективи з точки зору міжнародного розподілу праці. Розвиток сучасних виробництв розпочинається:

- з імпорту технологічно нових товарів із розвинених країн (сучасна техніка, ноу-хау);
- імпорту замінного виробництва;
- експортом нової продукції за кордон.

Південна Корея з відсталої країни, котра експортувала рис в Японію, перетворилась в державу передової індустрії завдяки проведенню курсу на створення національної промисловості й експортної орієнтації. Доля експорту в ВВП виросла з 2,4% в 60-х рр. до 38% в 80-х рр. Почавши з експорту дешевих текстильних виробів, країна стала одним із постачальників на світовому ринку побутової електроніки, продукції металургійної, взуттєвої промисловості, легкових автомобілів.

З початку 80-х рр. кардинально змінюється характер державного регулювання економікою. Головна мета цих змін - забезпечити гнучкість сприйняття економіки досягненнями науки. Довгострокові плани економічного розвитку визначають загальні напрямки структурної перебудови. Наприклад, до 2010 року перетворити електронну промисловість у ведучу галузь економіки і довести її долю в загальному обсязі виробництва до 22%.

Особливістю розвитку Тайвань є значний державний сектор, котрий

виробляє близько 16% промислової продукції. Половина товарообігу 300 великих компаній приходить на державні підприємства.

В 50-і рр. було взято курс на диверсифікацію сільського господарства (поряд з рисом стали вивозити цитрусові, гриби). Лише після припинення допомоги США (1968) уряд перейшов до програми індустріалізації і вже в 80-х рр. доля промислових виробів у експорті становила 90%. Успіх був забезпечений завдяки

експортній орієнтації промисловості й широким залученням іноземного капіталу та передовик технологій.

Уряд Сінгапуру після виходу із складу Федерації Малайзії (1965) встановив жорсткий режим управління країною в тому числі державного регулювання економіки, взятий курс на імпортозаміщення зі спираючись на переробку продукції базових галузей регіону. В 1967-68 приймається "План промислової експансії і промислових відносин". На початку 70-х рр. головні експортні галузі (танкери, нафтоналивні суда, переробка нафти) прийшли в занепад в результаті нафтової і валютно-фінансової криз. Уряд став на створення нових експортних галузей шляхом акумуляції власних коштів і залучення іноземного капіталу в електроніку, інформатику, біотехнологію. Нова "промислова революція" сприяла значному економічному зросту. За рівнем життя Сінгапур обігнав багато розвинених країн.

Модель державного регулювання економіки Гонконгу вважається спеціалістами як одна із найліберальніших і базується на принципі невтручання в роботу ринку. Зовнішня торгівля звільнена від мита і валютного контролю. Не використовується системи обмеження руху капіталу, уряд фактично не впливає на формування структури економіки і на тенденції розвитку промисловості: не використовує ні бюджетні субсидії, ні пільгове оподаткування для заохочення перспективних галузей господарства.

Регулюючі функції здійснюються головним чином через Центральний банк. Інфляція свідомо стримується на рівні вищому, ніж в країнах - торгових партнерах Гонконгу. В Гонконзі накопичені істотні резерви іноземної валюти, що дає можливість слідувати обраному курсу в валютній політиці. Він перетворився на один із найкрупніших банківських і ділових центрів світу.

Витрати бюджету повністю перекриваються доходами. Через бюджет перерозподіляється близько 20 % ВВП.

Гонконг відрізняється слабким соціальним захистом населення. Практично відсутня система допомоги безробітним, але держава

розвиває систему перекваліфікації.

Гонконг відрізняється від азіатських міст оскільки був заснований англієцями для посередницьких функцій. Англієці створили свою законодавчу і юридичну систему, надали азіатським купцям, фінансистам і промисловцям недосяжну для азіатських територій свободу і гарантували захист приватної власності і приватного підприємництва. Безмитна торгівля зацікавлювала підприємців всього світу. Все це з наявністю морського порту сприяло динамічному розвитку Гонконгу. Цю особливість слід враховувати, оцінюючи ефективність її моделі державного регулювання.

Контрольні питання:

1. Назвіть основні форми державного регулювання
2. Які Ви знаєте методи державного регулювання?
3. Що таке кредитно-грошове регулювання?
4. В яких сферах застосовується адміністративні методи?
5. Які форми передбачення Ви знаєте?
6. Назвіть методи економічного прогнозування
7. Наведіть принципи макроекономічного планування
8. Які національні моделі Ви знаєте?

Література:

1. Державне регулювання економіки: Практичний посібник. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. – 128 с.
2. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки. - К.: Знання, 2008. – 213 с
3. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015) „Шляхом Європейської інтеграції” / авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. ; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань Європ. інтегр. України. – К. ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
4. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. – К., Знання, 2010. – 435 с.

РОЗДІЛ 3.

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА

***Ключові питання:** фінансове регулювання, грошово-кредитне регулювання, державний бюджет, бюджетно-податкове регулювання.*

Ключові питання розділу:

3.1. Зміст та цілі фінансового регулювання економіки.

3.2. Зміст та цілі грошово-кредитного регулювання. Банківська система на Україні.

3.3. Інструменти грошово-кредитного регулювання економіки.

3.4. Державний бюджет як головний засіб управління соціально-економічним розвитком країни.

3.5. Механізм бюджетно-податкового регулювання.

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

***знати й розуміти:** зміст фінансового регулювання економіки, грошово-кредитного регулювання, механізмів бюджетно-податкового регулювання.*

***уміти:** визначати цілі фінансового регулювання, функції державного бюджету, та вміти вичислювати дохід;*

3.1. Зміст та цілі фінансового регулювання економіки.

Фінансово-бюджетне регулювання— основний комплекс засобів державного регулювання фінансової системи і насамперед використання державних фінансів.

Фінансова система країни складається з державного бюджету, позабюджетних фондів (пенсійних, страхових, кредитних тощо), фінансів підприємств усіх форм власності; централізованих державних та інші фондів; фондового ринку, місцевих фінансів.

Фінансова політика держави - заходи держави щодо мобілізації

фінансових ресурсів, їх розподілу та використання на базі фінансового законодавства для реалізації соціально-економічних цілей розвитку суспільства. Фінансова політика обумовлена станом економіки держави. Головні напрямки фінансового регулювання економіки витрати на наукові дослідження, відтворення кваліфікованої робочої сили, військові витрати, витрати на соціальні цілі, поліпшення відтворення капіталу, розширення споживчого ринку.

Типи фінансової політики:

дискреційна - політика, що проводиться державою безпосередньо;

недискреційна (автоматична) – політика вбудованих регуляторів: податки, соціальні виплати, ефект надійності компаній, інертність схильності до споживання тощо.

Основні засоби дискреційної політики: держконтракт і держзамовлення, державні інвестиції, соціальні трансферти, зміни у податковому регулюванні, фінансування державних програм, громадських робіт тощо.

Елементи фінансової політики - політика державних витрат та фіскальна політика (бюджетна, податкова).

Щодо державної фінансової діяльності, у розвинених країнах виникла та затвердилася концепція функціональних фінансів. Сутність даної концепції полягає в тому, що фінансова політика держави повинна проводитися на основі наслідків, які ця діяльність викликає в економічній системі. Іншими словами, заходи держави у галузі державних витрат, оподаткування, державної позики та її погашення, зміна кількості грошей в обігу здійснюються для забезпечення потоку загальних витрат на товари, який необхідний для покриття всієї суми (розрахованої у поточних цінах) потенційно вироблених товарів.

Метабюджетно-фінансового регулювання. Згідно з концепцією функціональних фінансів державне регулювання економіки повинно спрямовуватися на досягнення основної мети державної економічної політики "повної зайнятості без інфляції".

3.2.Зміст та цілі грошово-кредитного регулювання.

Банківська система України

Грошово-кредитна політика – це комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці,

забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу.

Стратегічна метагрошово-кредитної політики має бути підпорядкованою загальним стратегічним цілям соціально-економічної політики держави: стабілізації сукупного обсягу виробництва, зайнятості та рівня цін. Тактичною метою монетарної політики є забезпечення внутрішньої стабільності грошей, тобто оптимальної рівноваги між попитом і пропозицією грошей.

Тактика монетарної політики мусить бути гнучкою, тобто змінюватися відповідно до ситуації на ринку. Реакцією держави на економічну кон'юнктуру є альтернатива: політика «дорогих грошей» – політика «дешевих грошей». Політика «дорогих грошей» здійснюється зменшенням грошової пропозиції за умов інфляційного зростання економіки, коли потрібно стримувати сукупний попит. Політика «дешевих грошей» здійснюється збільшенням грошової пропозиції за умов неповної зайнятості, коли необхідно стимулювати виробництво.

Державна економічна політика, зорієнтована переважно на використання грошово-кредитних засобів, називається монетаристською. Монетаристська політика є найрезультативнішою за умов розвинутої ринкової економіки, інституціональної та юридичної інфраструктури, домінування в суспільстві підприємницької психології, високого рівня залежності економічних суб'єктів від кредитів та низьких або передбачуваних параметрів інфляції.

Інерційність економіки та грошово-кредитної сфери робить неприпустимим застосування різких корекцій динаміки грошових агрегатів. Ефект від «шокових» заходів монетарної політики може бути лише тимчасовим, таким, що не забезпечує досягнення довгострокових позитивних результатів.

Дослідження доводять, що зміна динаміки грошової маси позначається на динаміці цін та реальному обсязі ВВП із запізненням у 3–12 місяців.

Вибір напрямків грошово-кредитної політики, її цілей і механізмів має враховувати і зовнішньоекономічні фактори функціонування економіки, ступінь інтегрованості країни у світовий економічний простір. Останнє передбачає необхідність узгодженості грошово-кредитної та валютної політики.

Для нормального функціонування фінансового механізму необхідним є його відповідне *нормативно-правове забезпечення*, представлене, передусім, Конституцією України, численними законами, а також підзаконними нормативно-правовими актами. Закони приймаються

Верховною Радою України, є обов'язковими до виконання і мають вищу юридичну силу стосовно інших нормативних актів. Велике значення в регламентації фінансових відносин в Україні відіграють такі закони: "Про власність", "Про систему оподаткування", "Про місцеве самоврядування в Україні", "Про цінні папери і фондовий ринок", Господарський кодекс України, Бюджетний кодекс України тощо.

Підзаконні нормативно-правові акти приймаються компетентними державними органами на підставі чинних законів. До таких документів належать: укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів, інструкції, накази міністерств, міжнародні договори, укладені і ратифіковані Верховною Радою України тощо.

Суб'єктом грошово-кредитної політики є держава в особі центрального банку й відповідних урядових структур – міністерства фінансів, скарбниці, органів нагляду за діяльністю банків і контролю за грошовим обігом, установ зі страхування депозитів та інші.

Банківська система України.

Банківська система України є дворівневою і складається з Національного банку України (НБУ) та інших банків, у тому числі державних (Зовнішньоекономічний банк України, Ощадний банк України) та комерційних банків різних видів і форм власності.

Банки – це установи, функцією яких є кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучених коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове та розрахункове обслуговування економіки, виконання валютних та інших банківських операцій, передбачених законодавством. Комерційні банки створюються на акціонерних або пайових засадах юридичними та фізичними особами.

Станом на 1 серпня 2012 року в Україні, за даними [Нацбанку України](#), налічується 177 діючих комерційних [банків](#), з яких 21 знаходяться у стадії ліквідації. Станом на липень 2013 року, загальні активи всіх банків складають 1 трильйон 169 мільйонів гривень. За 2012 рік, загальний прибуток всіх банків склав 4,9 мільярдів гривень.

Таблиця .Станом на липень 2013, 20 найбільших українських банків (за загальними активами) є:

20 найбільших українських банків (за загальними активами)				
#	Назва банку	Усього активів на липень 2013 р., (тис. грн.)	Усього активів на липень 2012 р., (тис. грн.)	Приріст %

20 найбільших українських банків (за загальними активами)

#	Назва банку	Усього активів на липень 2013 р., (тис. грн.)	Усього активів на липень 2012 р., (тис. грн.)	Приріст %
1	ПриватБанк	190 924 454	161 739 955	18.04
2	Ощадбанк	95 624 096	84 732 833	12.85
3	Укрексімбанк	91 626 500	75 542 572	21.29
4	Дельта Банк^[5]	47 615 666	41 626 937	14.39
5	Raiffeisen Bank Ukraine	44 929 442	47 477 954	-5.37
6	UniCredit Bank Ukraine	43 562 210	45 626 026	-4.52
7	Промінвестбанк	37 337 175	40 998 166	-8.93
8	Сбербанк Росії Україна	32 721 835	20 252 649	61.57
9	ПУМБ	32 442 086	31 459 178	3.12
10	Альфа-Банк Україна	29 633 590	27 942 205	6.05
11	ВТБ Банк Україна	29 522 755	38 170 022	-22.65
12	Надра Банк	27 859 611	24 544 326	13.51
13	BNP Paribas Ukraine	27 374 585	28 648 395	-4.45
14	Банк Фінанси та Кредит	23 613 922	22 188 474	6.42
15	Укргазбанк	20 811 879	20 897 553	-0.41
16	OTP Bank Ukraine	19 919 833	21 331 719	-6.62
17	Брокбізнесбанк	18 055 446	21 929 824	-17.67
18	VAB Банк	16 208 905	13 244 273	22.38
19	Crédit Agricole Ukraine	12 875 723	7 354 082	80.99
20	Банк Південний	10 992 088	10 257 965	7.16
-	Загалом	853 651 802	785 965 107	8.61

Той факт, що банки в гонитві за прибутком мають тенденцію до зміни грошової пропозиції у напрямку посилення циклічних коливань, зумовлює необхідність державного впливу на пропозицію грошей в антициклічному напрямку. Визначальна роль у грошово-кредитному регулюванні та організації банківської справи в країні належить центральному державному банку.

У більшості країн світу центральний банк функціонує окремо від уряду. Така особливість взаємовідносин між центральним банком і державними органами називається автономією (незалежністю) центрального банку. Автономія означає, що, по-перше, банк здійснює самостійну політику для досягнення цілей, визначених статутними положеннями, по-друге, рішення банку не можуть бути скасовані будь-якими державними структурами.

Національний банк України є особливим центральним органом державного управління. НБУ має статутний капітал у розмірі 10 млн грн., який є державною власністю. Розмір статутного капіталу може бути змінений рішенням Ради Національного банку.

НБУ є економічно самостійним органом, який здійснює витрати за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а в деяких випадках – також і за рахунок Державного бюджету. Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і перебуває в його повному господарському віданні.

Згідно із Законом України «Про Національний банк України» одержання прибутку не є метою діяльності НБУ. Основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України.

Вищим органом управління НБУ є Рада Національного банку України. Керівним органом НБУ є Правління Національного банку України. Очолює Правління НБУ Голова Національного банку України.

НБУ є підзвітним Президенту та Верховній Раді в межах їхніх конституційних повноважень. Підзвітність означає: по-перше, призначення на посаду та звільнення з посади Голови НБУ Верховною Радою за поданням Президента; по-друге,

призначення та звільнення Президентом половини складу Ради НБУ; по-третє, призначення та звільнення Верховною Радою половини складу Ради НБУ; по-четверте, доповідь Голови НБУ Верховній Раді про діяльність Національного банку; по-п'яте, надання Президенту та Верховній Раді двічі на рік інформації про стан грошово-кредитного ринку в країні.

Згідно із законом «Про Національний банк України» НБУ підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України, якщо вона не суперечить забезпеченню стабільності грошової одиниці України. Національному банку забороняється надавати прямі кредити як у національній, так і в іноземній валюті на фінансування витрат Державного бюджету.

3.3 Інструменти грошово-кредитного регулювання.

Засоби прямого впливу: механізм готівкової емісії; встановлення межі кредиту центрального банку, що надається урядові та банківським установам; пряме регулювання позичкових операцій банків, визначення маржі, вартості кредитних ресурсів, що виділяються згідно з пріоритетами макроекономічної політики для фінансування окремих галузей економіки, обмеження споживчого кредиту інструменти прямого впливу дають необхідний ефект, коли їх використовують у комплексі із заходами опосередкованого впливу на систему грошового обігу.

Система опосередкованого регулювання грошового обігу є елементом економічних методів державного регулювання економіки. Згідно із Законом України «Про Національний банк України» основними економічними засобами та методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків і фінансово-кредитних установ (далі – банків); процентна політика; рефінансування комерційних банків; управління золотовалютними резервами; операції з цінними паперами на відкритому ринку; регулювання імпорту та експорту капіталу.

Регулювання норм обов'язкових резервів.

Мінімальні резерви – це внески комерційних банків у ЦБ, розмір яких визначається законодавством у певному відношенні до банківських зобов'язань. Мінімальні резерви мають подвійне значення:

по-перше, вони повинні забезпечувати постійний рівень ліквідності комерційних банків;

по-друге, вони є інструментом ЦБ для регулювання грошової маси і кредитної спроможності комерційних банків.

Як правило, розмір обов'язкових резервів визначається для всіх банків однаково: у процентному відношенні до загальної суми залучених банком коштів у національній та іноземній валюті та для різних видів

зобов'язань можуть встановлюватися різні норми обов'язкових резервів.

Маніпулюючи ставками за мінімальними резервами, ЦБ намагається чинити вплив на грошове забезпечення національного господарства. Комерційні банки мають право дати в кредит лише ту суму, яка є надлишковими резервами. Але грошова пропозиція в цілому буде набагато більшою завдяки дії грошового мультиплікатора рахунків, який базується на тому, що резерви і рахунки загублені одним банком отримуються іншим тобто відбувається мультиплікаційне розширення грошових активів. $M = 1/K$, це величина протилежна резервній нормі.

Наприклад, при мінімальній нормі резервів 20% банківська система може забезпечити економіку в 5 разів більше грошима, чим реальні вклади. $1000 + 800 + 640 + \dots = 5000$.

Вперше політика мінімальних резервів була випробувана в США у 30-ті роки. Світова практика свідчить про те, що цей важіль монетарної політики використовується лише в окремих випадках. Часті зміни норм резервування ускладнюють вплив на грошовий ринок. Зазначений інструмент більше придатний для вирішення не оперативних, а переважно довготермінових завдань грошово-кредитної політики.

Процентна політика, рефінансування.

Ставка рефінансування – це виражена в процентах плата за кредити, що надаються комерційним банкам, яка встановлюється НБУ з метою впливу на грошовий обіг та кредитування. Такий кредит надається банкам, що зазнали тимчасових фінансових труднощів.

Коли комерційний банк бере в центральному банку позику, він виписує на себе боргове зобов'язання, яке за чинною практикою гарантується не резервною позицією його активів, а державними цінними паперами, що перебувають в його розпорядженні. Унаслідок цього отримана позика повністю використовується як надлишковий резерв. Це дає банкові-боржникові можливість відкривати додаткові кредитні рахунки населенню та юридичним особам у повному обсязі без відповідного забезпечення резервної позиції.

Облікова політика – це умови за якими ЦБ купує векселя. ЦБ враховуючи вексель платить не всю суму вказану на векселі, а утримує облікову ставку. Облікова ставка є відсотком ЦБ за купівлю векселя. Політика врахування векселів комерційних банків ЦБ отримала назву редисконтування.

Клієнти комерційного банку можуть отримати кошти шляхом ломбардних операцій. Ломбардна відсоткова ставка – це відсоток, що стягується з комерційних банків за надання їм кредитів під заставу цінних

паперів. Як правило, ломбардна ставка на 1,5-2% вище за облікову, бо ломбардний кредит на відміну від редисконтування векселів розглядається як заборгованість. Якщо облікова ставка знижується, то комерційні банки збільшують попит на такі кредити, і навпаки. Політика зміни облікових ставок доповнюється зміною вимог до якості векселів і встановленням контингентів переобліку.

На Україні облікова ставка Центрального банку станом на 2013 р. складала 6,5 %, ставка комерційних банків 17,9 % (в 2000 р. ставка Центрального банку складала 30,6 %, комерційних банків – 40,3 %).

Операції з цінними паперами.

Одним із суб'єктів ринку цінних паперів є НБУ. Операціями НБУ на відкритому ринку є купівля–продаж казначейських зобов'язань, власних зобов'язань НБУ (депозитних сертифікатів), а також визнаних Правлінням НБУ комерційних векселів, та інших цінних паперів та боргових зобов'язань.

Вперш політика відкритого ринку була використана в США в 20-х рр. Якщо облікова політика впливає глобально і з часовими обмеженнями, то політика відкритого ринку представляє собою інструмент гнучкої та швидкої дії.

Ринок державних цінних паперів, як один із сегментів національного фондового ринку, виконує дві основні функції: по-перше, функцію обслуговування державного боргу, пов'язаного з дефіцитним фінансуванням державних витрат, і, по-друге, функцію інструмента монетарної політики. Функція регулювання грошового обігу через операції на відкритому ринку є логічним продовженням функції обслуговування державного боргу.

Успішне функціонування ринку державних цінних паперів значною мірою залежить від гарантій високого рівня ліквідності фондових цінностей, що перебувають в обігу.

3.4. Державний бюджет як головний засіб управління соціально-економічним розвитком країни.

Головним ланцюгом фінансової системи є **державний бюджет**– найбільший централізований грошовий фонд, який знаходиться в розпорядженні уряду. Бюджет акумулює кошти для утримання державної машини, забезпечує фінансування збройних сил, урядового апарату, соціальних програм.

Державний бюджет є річним планом державних витрат та джерел їх

фінансового покриття, а також головним важелем державного регулювання перерозподілу фінансових потоків у країні. В Україні через державний бюджет перерозподіляється близько 30% ВВП.

Консолідований державний бюджет країни - бюджет центрального уряду та бюджети місцевих органів влади.

Основні функції бюджету:

вплив на процес суспільного відтворення; стимулювання економічного зростання; регулювання обсягу сукупного попиту; проведення антициклічної політики.

Правовою основою бюджетного регулювання в Україні є Конституція України, закон «Про бюджетну систему України» та інші нормативно-правові акти.

В Україні бюджетна система складається з Державного бюджету України, бюджету АР Крим та місцевих бюджетів. Організація та принципи побудови бюджетної системи, а також взаємозв'язок між її окремими ланками характеризуються поняттям «бюджетний устрій». Бюджетний устрій України визначається з урахуванням державного устрою та адміністративно-територіального поділу країни.

Характеристику заходів у галузі фінансової політики ми можемо надати, використовуючи спрощену модель Кейнса, оскільки це модель зручна для того, щоб показати основні можливості, які відкриваються для маніпулювання державним бюджетом з метою досягнення повної зайнятості.

Державний бюджет чинить вплив на рівень сукупного попиту та на національний дохід, шляхом зміни державних витрат та державних доходів (оподаткування).

Державні витрати складають позитивний компонент сукупного попиту, безпосередньо додаючись до витрат на споживання та приватних інвестицій.

Оподаткування впливає на сукупний попит побічно, шляхом віднімання частини доходу з сум, якими розпоряджаються приватні особи.

Нам відомо, що існує позитивний зв'язок між споживанням та національним доходом. Однак обсяг особистого споживання визначається не стільки національним доходом взагалі, скільки тією його частиною, яка входить до упорядкування приватних осіб, тобто чистим особистим доходом. Таким чином, чистий власний • дохід визначається як різниця між загальним доходом та величиною оподаткування:

$$Y_a = Y - T$$

де Y_a – чистий власний дохід;

T – обсяг оподаткування.

Якщо припустити, що розмір оподаткування визначається державними органами екзогенно, то функція споживання може бути виражена наступним чином:

$$C = C(Y_a)$$

а при лінійній функції $C = a + c(Y - T)$,

де C – гранична (найбільша) схильність до споживання чистого особистого доходу. Припустивши, що державні витрати також визначаються екзогенно, отримуємо наступне порівняння для визначення доходу:

$$Y = a + c(Y - T) + i - C$$

інструменти бюджетно-фінансового регулювання:

Державні доходи – це, по-перше, грошові відносини з приводу розподілу ВВП, по-друге, частка ВВП, що використовується державою для здійснення своїх функцій. Діляться на звичайні - податки, збори (на право торгівлі, акцизи, мито тощо), доходи від державної власності надходжень від внутрішніх позик; перевищення доходів над витратами Національного банку України; повернених державі позик, процентів за наданими державою позиками та кредитами; дивідендів, одержаних на акції та інші цінні папери, що належать державі в акціонерних господарських товариствах, створених за участю підприємств загальнодержавної власності); доходів державних цільових фондів (Пенсійного фонду України, Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення, Державного фонду сприяння зайнятості населення та ін.), державної торгівлі та надзвичайні – кошти від приватизації, кошти від продажу прав використання повітряного простору тощо.

Видатки Державного бюджету виконують функції політичного, соціального та економічного регулювання. Зміст бюджетних видатків зумовлений суспільним способом виробництва, політичним устроєм країни, природою та функціями держави. Вони відіграють вирішальну роль у задоволенні потреб соціально-економічного розвитку країни. У державній власності перебувають підприємства, установи, організації сектору загального державного управління, які потребують коштів на здійснення своєї діяльності, а також на реконструкцію та оновлення існуючої матеріальної бази. Крім того, видатки бюджету використовуються для перерозподілу доходів населення через трансфертні платежі.

Планування державних видатків є складовою частиною бюджетного регулювання. Державні видатки, включаючи чисте кредитування, – це витрати, пов'язані з виконанням державою своїх функцій. **Витрати** – це платежі, що не підлягають поверненню, не створюють і не погашають фінансових вимог. Вони складаються в основному із закупівель товарів, послуг, оплати праці державних службовців, соціальних виплат і обслуговування державного боргу. До чистого кредитування відносять надання позик і придбання акцій за вирахуванням сум погашених кредитів і доходів від продажу акцій.

Державні видатки здійснюються за статтями на підставі бюджетної класифікації. За функціональним призначенням їх можна об'єднати в п'ять груп.

1. Фінансування державних послуг загального призначення (витрати на державне управління; утримання законодавчих, виконавчих і судових органів; міжнародну діяльність, національну оборону, забезпечення громадського порядку і безпеки і т. д.).

2. Фінансування виробництва суспільних товарів (витрати на науку, освіту, культуру і мистецтво, охорону здоров'я, фізичну культуру і спорт, соціальний захист і соціальне забезпечення, житловокомунальне господарство, засоби масової інформації і т. д.)-

3. Фінансування державних послуг, пов'язаних з економічною діяльністю (витрати на розвиток галузей матеріального виробництва: промисловості, сільського та лісового господарств, капітального будівництва, транспорту, зв'язку і т. п.; на забезпечення більш високої ефективності господарської діяльності, здійснення структурних перетворень в економіці, створення умов для економічного зростання, на реалізацію цільових комплексних програм і т. д.).

4. Видатки державних цільових фондів.

5. Інші видатки (виплати процентів і витрати, пов'язані з обслуговуванням державного боргу, створення резервних фондів, трансфери загального характеру і т. д.).

Згідно з економічними характеристиками видатки всіх бюджетів поділяються на поточні видатки і видатки розвитку.

Поточні видатки – це витрати бюджетів на фінансування мережі підприємств (установ, організацій, органів), яка існує на початок бюджетного року, а також фінансування заходів щодо соціального захисту населення та інших заходів.

Видатки розвитку – це витрати бюджетів на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема: фінансування

капітальних вкладень; фінансування структурної перебудови економіки; субвенції та інші витрати, пов'язані з розширенням відтворення.

Кошти Державного бюджету витрачаються лише на цілі і в межах, затверджених Законом про Державний бюджет.

Основними напрямками вдосконалення бюджетної політики в Україні у найближчі роки є такі:

- реформування податкової системи, посилення податкової дисципліни;
- удосконалення бюджетного процесу через підвищення наукової обґрунтованості прогнозів показників бюджету, запровадження системи середньо- та довгострокового бюджетного планування, скорочення переліку головних розпорядників коштів Державного бюджету, забезпечення прозорості бюджетного процесу, оптимізації обсягів державного боргу;
- зміцнення системи управління державним боргом (утримання КМ України від надання урядових гарантій за кредити підприємств, збільшення частки середньо-та довгострокових запозичень);
- зменшення обсягів бартерних операцій;
- запровадження реалістичної політики державних витрат;
- структурна перебудова економіки;
- удосконалення системи приватизації державного майна і т. д.

Через механізм системи доходів та витрат бюджету держава регулює національне виробництво з метою здійснення структурної політики, зростання ділової активності, зайнятості, соціального захисту населення. інструменти фінансового регулювання (витрати та доходи держави) поряд з інструментами грошово-кредитного регулювання виступають як провідні елементи системи державного регулювання економіки.

3.5. Механізм бюджетно-податкового регулювання.

Особлива роль у державному регулюванні належить податковій політиці. Податки є одним із найважливіших видів державних доходів, що їх одержує держава на підставі своїх владних повноважень. Податок – це обов'язковий платіж, який стягується до бюджету з юридичних осіб і громадян у визначених законодавством розмірах та встановлені строки.

Основними функціями податків є три: фіскальна, соціальна, регулююча, стимулююча.

Сутність фіскальної функції податків - формує державні надходження в запланованих розмірах.

Сутність соціальної функції податків – підтримка соціальної рівноваги через зменшення надто великої розбіжності реальних доходів окремих соціальних груп населення.

Сутність регулюючої функції податків – розподіл доходу, який забезпечує підтримку необхідних народногосподарських пропорцій між нагромадженням та споживанням, централізованими та децентралізованими капітальними вкладеннями. За їх допомогою здійснюється регулювання економічної кон'юнктури, секторної, галузевої та регіональної структури економіки, інвестиційної активності,

зовнішньоекономічних зв'язків, науково-дослідних робіт, охорони навколишнього природного середовища та інших об'єктів.

Стимулююча функція – створення таких умов, за яких отримувачі доходу економічно зацікавлені діяти у напрямку, вигідному державі, підвищуючи ефективність використання територіальних, трудових, фінансових ресурсів.

Система оподаткування – це нормативне визначені органами законодавчої влади платники податків, їхні права та обов'язки, об'єкти оподаткування, види податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів, внесків до державних цільових фондів, а також порядок стягнення встановлених податкових платежів, зборів і внесків.

Податкові платежі здійснюються лише на підставі податкового закону і мають бути законодавчо визначені платник податку, об'єкт оподаткування, податкова база, розмір ставки, податковий період та термін сплати податку.

Платник податку – це юридична або фізична особа, на яку, згідно з чинним законодавством, покладається зобов'язання сплачувати податки.

Об'єкт оподаткування – це кількісно вимірний економічний феномен, що підлягає оподаткуванню (прибуток, додана вартість, майно, дохід тощо). Податкова база – це частка об'єкта оподаткування, на яку нараховується податок (податкова база, як правило, менша за об'єкт оподаткування, оскільки законодавством може бути встановлений розмір неоподатковуваного доходу, надані різні пільги і т. п.). Ставка податку (норма оподаткування) – це частка податкової бази, що вилучається у вигляді податків і вимірюється у процентах.

Класифікація податків здійснюється за кількома ознаками: за рівнем бюджетної системи (загальнодержавні та місцеві); за суб'єктом оподаткування (юридичні та фізичні особи); за формою оподаткування; за способом стягнення (прямі та непрямі); за економічним змістом об'єкта оподаткування (на доходи, на споживання, на майно); за системою

ціноутворення (податки, які відносять на собівартість, та податки, які сплачують з прибутку).

Загалом із самого початку побудови податкової системи України Закон України

“Про систему оподаткування” від 25 липня 1991 р. № 1251-ХІІ був фіскально орієнтований. Податкова система почала набувати конфіскаційного характеру.

Сучасна податкова система позбавлена стимулюючої основи, яка в нинішніх умовах розвитку повинна розкриватися у взаємозв'язку всіх основних функцій оподаткування.

Податковий кодекс України було прийнято 2 грудня 2010 р. Він регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства.

Проаналізувавши зміст прийнятого Податкового кодексу, можна виділити таке позитивне зрушення податкової системи, як скорочення кількості податків і зборів та зниження податкового тиску на економіку. Так, замість 28 загальнодержавних та 14 місцевих обов'язкових платежів, що були закріплені Законом України “Про систему оподаткування”, Податковим кодексом запроваджено відповідно 18 та 5 платежів.

Ст. 9 кодексу визначені наступні загальнодержавні податки та збори:

1. Податок на прибуток підприємств.
2. Податок на доходи фізичних осіб.
3. Податок на додану вартість.
4. Акцизний податок.
5. Збір за першу реєстрацію транспортного засобу.
6. Екологічний податок.

7. Рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами і нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку територією України.

8. Рентна плата за нафту, природний газ та газовий конденсат, що видобуваються в Україні.

9. Плата за користування надрами.

10. Плата за землю.

11. Збір за користування радіочастотним ресурсом України.

12. Збір за спеціальне використання води.

13. Збір за спеціальне використання лісових ресурсів.

14. Фіксований сільськогосподарський податок.

15. Збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства.

16. Мито.

17. Збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну й теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками.

18. Збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності.

Ст. 10 даного кодексу визначає такі місцеві податки та збори:

1. Податок на нерухоме майно, що відрізняється від земельної ділянки.

2. Єдиний податок.

3. Збір за здійснення деяких видів підприємницької діяльності.

4. Збір за місця для паркування транспортних засобів.

5. Туристичний збір.

Як бачимо, перелік істотно відрізняється від того, що існував раніше. Передусім це викликано тим, що деякі податки тепер просто не справлятимуться. Прикладом таких платежів є комунальний податок і податок на рекламу, ринковий збір, збір за право використання місцевої символіки та збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі: за періоди після 1 січня 2011 р. їх сплачувати не потрібно. Іншу частину обов'язкових платежів просто названо інакше. Причому у деяких випадках зміна назви має істотне значення внаслідок зміни порядку сплати податку (наприклад, податок з власників транспортних засобів замінено збором за першу реєстрацію транспортного засобу; нова назва цього платежу говорить сама за себе). В інших випадках – це більше нагадує формальне перейменування податку, що принципово не змінює суті (наприклад плату за торгові патенти названо збором за здійснення деяких видів підприємницької діяльності).

До 2015 р. буде скасовано ще один державний та два місцевих збори, таким чином кількість державних місцевих платежів становитиме 17 та 3 відповідно.

Наступним позитивним моментом Податкового кодексу є те, що за порушення податкового законодавства за період з 1 січня по 30 червня 2011 р. штрафи застосовуватимуться у символічному розмірі – 1 грн, а

для платників податку на прибуток і тих, хто перейшов з єдиного податку на загальну систему, вони взагалі не застосовуються за порушення.

Позитивним напрямом податкової реформи стало зменшення ставки податку на прибуток з 2011 р. із 25 до 19%, потім адекватно з 2014 р. до 18%, а потім до 17%. Податок на додану вартість із 2014 р. знизиться із 20 до 17%. Одночасне зниження ставок податку на прибуток підприємств та ПДВ (до кінцевих значень) призведе до падіння доходів державного бюджету. У Податковому кодексі не передбачено компенсаційні джерела, які дозволили б перекрити втрату доходів. Сумнівним також з точки зору доцільності та ефективності є положення стосовно зниження ставки ПДВ. Цей податок є одним з непрямих податків, тому фактичним суб'єктом оподаткування є кінцевий споживач, а не підприємство, що сплачує податок. Таким чином, зниження ставки ПДВ до 17% в умовах гострого дефіциту ресурсів не є оптимальним з точки зору економічної ефективності. Необхідно зосередитися на зниженні імпліцитної ставки податку на прибуток і лише за наявності ресурсів переходити до зниження ставки ПДВ, але в довгостроковій перспективі. За даними дослідження Paying Taxes 2010, середньостатистичне українське підприємство протягом року сплачувало 147 податків та платежів, що є найгіршим показником у світі (183 місце). Для порівняння, у Росії кількість платежів становить – 11, Польщі – 40, Чехії – 12, Білорусі – 107, Грузії – 18, США – 10, Франції – 7. Більша частина податків та внесків (96 %) в Україні пов'язана з оподаткуванням праці.

Одним із недоліків Податкового кодексу України є відсутність визначення поняття “прибуток”. Відповідно до Податкового кодексу України до доходів від операційної діяльності включаються доходи від реалізації товарів, виконаних робіт, наданих послуг, причому немає жодної згадки про реалізацію продукції, що є одним з упущень законотворців. На нашу думку, дані положення, викладені у Податковому кодексі України, є помилковими, оскільки поняття операційних доходів значно ширше, ніж зазначене. До операційних доходів, зокрема, включаються доходи від реалізації оборотних активів, доходи від операцій з іноземною валютою, дохід від операційної оренди активів, одержані штрафи, пені неустойки, відшкодування раніше списаних активів, дохід від списання кредиторської заборгованості, інші доходи операційної діяльності. Таким чином, поняття операційної діяльності за П(С)БО не відповідає аналогічному поняттю в Податковому кодексі.

Через податковий механізм стягується до 80% доходу, на деяких підприємствах – податки складають 70% ціни реалізації товарів.

Підприємства стають боржниками держави, продають своє майно, щоб сплатити податки та здійснити обов'язкові платежі. Стає очевидним, що яке-небудь подальше бажання з боку держави збільшити потік доходів у бюджет призводить до скорочення виробництва та зменшення бюджетних надходжень.

Усі розвинуті країни світу мають гнучкий мотиваційний механізм оподаткування. В Японії, наприклад, застосовується податок на прибуток у розмірі 42%, а для підприємств малого бізнесу – 30%, в Англії, відповідно, 35 та 29%. Україні базова ставка податку на прибуток складає 30%, але вона "обростає" низкою

додаткових податків та платежів. У розвинених країнах, навпаки, існує ціла податкова система пільг, за допомогою яких стимулюється удосконалення процесу виробництва.

Дискреційна фіскальна політика.

1. Збільшення державних витрат без зміни надходжень, як варіант

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c} \Delta G$$

дискреційної політики Якщо припустити, що держава підвищує на певну величину обсяг своїх витрат та не збільшує при цьому статей доходу, то отримуємо наступний приріст доходу:

тобто зміна розміру державних витрат викликає зміну національного доходу пропорційно до зміни розміру витрат. Слід зазначити, що мультиплікатор державних витрат дорівнює мультиплікатору інвестицій.

Зміна розміру державних витрат зрушує процес мультиплікації національного доходу, ідентичний до того, який здійснюється під час зміни приватних інвестицій.

Економічне значення даної ситуації:

1. Держава створює додатковий попит на товари шляхом збільшення державних витрат. Це викликає "первинне" зростання національного доходу, яке дорівнює зростанню витрат.

2. Економічні суб'єкти, які користуються державними асигнуваннями, у свою чергу, відмітивши підвищення доходу, збільшують

своє споживання на основі власної граничної схильності до споживання,

сприяючи тим самим подальшому зростанню сукупних витрат та національного доходу.

Збільшення державних витрат, не забезпечене зростанням державних

доходів, призводить до виникнення дефіциту державного бюджету. Така політика у галузі державних витрат отримала назву політики "дефіцитних витрат", тобто політика витрат, які фінансуються за допомогою дефіциту.

Поряд з нею існує політика „дефіциту без витрат". За цього випадку відбувається зниження податків без відповідних змін витрат.

Для того, щоб пояснити сутність подібного маневрування бюджетом,

Отримавемо:
$$\Delta Y = \frac{-c}{1-c} \Delta T$$

ми повинні повернутися до початкової ситуації та подивитися, що відбувається під час скорочення податків.

Зниження оподаткування викликає збільшення національного доходу, що дорівнює добутку величини скорочення податку на постійну величину (податковий мультиплікатор).

Податковий мультиплікатор за своєю абсолютною величиною менше за мультиплікатор державних витрат та інвестицій. Дійсно, якщо держава скорочує обсяг оподаткування, приватні особи констатують підвищення доходу, який знаходиться в їхньому розпорядженні, на величину, що дорівнює обсягу зниження податків, та підвищують рівень свого споживання, приводячи до руху позитивний мультиплікаційний ефект підвищення доходу. Відповідно, величини оподаткування та національного доходу змінюються у зворотних напрямках.

Слід підкреслити, що коли під час зростання інвестицій (та державних витрат) "первинна" зміна сукупного попиту та доходу дорівнює прирощенню інвестицій державних витрат, то за зміни величини оподаткування "первинна" зміна сукупного попиту дорівнює не всьому прирощенню обсягу податків, а лише тій його частині, яка обертається на споживання. Таким чином, зміна сукупного попиту, породжена змінами податкових надходжень, виражається наступним рядом:

$$-c_1 \Delta T - c_2 \Delta T - c_3 \Delta T \dots - c_n \Delta T = \frac{-c}{1-c} \Delta T$$

Граничний розмір дефіциту державного бюджету та джерела його покриття визначаються Верховною Радою під час його затвердження. Покриття дефіциту здійснюється за рахунок внутрішніх державних позик, позик іноземних держав та інших фінансових інститутів. Рішення про залучення позик у кожному конкретному випадку ухвалює Верховна Рада. У затвердженому бюджеті граничний розмір дефіциту не повинен перевищувати розміру видатків бюджету на розвиток.

У скрутних ситуаціях покриття бюджетного дефіциту може

здійснюватися способом додаткової емісії грошей. Наслідки грошової емісії загальновідомі: з'являється ризик неконтрольованої інфляції, руйнуються стимули довгострокових інвестицій, розкручується цінова спіраль, знецінюються заробітна плата та збереження населення, відтворюється новий бюджетний дефіцит. Емісія цінних паперів вважається безінфляційним засобом подолання бюджетного дефіциту. Держава може випускати цінні папери для задоволення потреб у фінансуванні видатків відповідних бюджетів. Тим самим держава як емітент стає суб'єктом ринку цінних паперів і фондового ринку. Ринок цінних паперів – це частка фінансового ринку, яка забезпечує можливість мобілізації фінансових коштів та інвестицій, переміщення капіталу в різні галузі економіки з можливо найвищою нормою прибутку, а також виконання посередницької ролі в процесі збирання коштів у їхніх власників та ефективного розміщення цих коштів як у державному, так і в приватному секторах економіки.

Цінні папери– це грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають з цих документів. До основних державних цінних паперів належать облігації та казначейські зобов'язання.

Облігація – це цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного паперу в передбачений у ньому термін із виплатою фіксованого відсотка(якщо інше не передбачене умовами випуску). Облігації всіх видів поширюються серед підприємств і громадян на добровільних засадах. Державними облігаціями є: облігації внутрішніх державних позик (ОВДП) та облігації державних місцевих позик. Рішення про випуск таких облігацій приймають відповідно Кабінет Міністрів та місцеві Ради. Облігації внутрішніх державних і місцевих позик випускаються на пред'явника, тобто вони вільно, через звичайний продаж (придбання) обертаються на ринку цінних паперів.

Казначейські зобов'язання (КЗ) України– це вид цінних паперів на пред'явника, що розміщуються тільки на добровільних засадах серед населення. Вони засвідчують внесення їхніми власниками грошових коштів до бюджету і дають право на одержання фінансового доходу.

Казначейські зобов'язання поділяються на: довгострокові (від 5 до 10 років); середньострокові (від 1 до 5 років); короткострокові (до одного

року). Рішення про випуск довгострокових і середньострокових казначейських зобов'язань приймає Кабінет Міністрів; короткострокових – Міністерство фінансів. Кошти від реалізації КЗ спрямовуються на покриття поточних видатків Державного бюджету.

Держава як суб'єкт ринку цінних паперів, з одного боку, може бути емітентом цінних паперів, з іншого – є суб'єктом правового регулювання їхньої емісії та обігу. Державний контроль і регулювання функціонування даного ринку відповідно до Закону «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» здійснює Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку.

Державні позики є менш небезпечними, ніж пряма емісія, але й вони здатні справляти негативний вплив на економіку країни. По-перше, за певних ситуацій держава вдається до примусового розміщення державних цінних паперів, руйнуючи тим самим ринкову мотивацію діяльності суб'єктів господарювання. По-друге, державні позики мобілізують вільні кошти на ринку позикових капіталів та зменшують попит на кредити.

У зв'язку з обмеженістю коштів і невиконанням дохідних статей затвердженого бюджету фактичне виконання Державного бюджету України за останні роки є нижчим за передбачене. Брак коштів постійно змушує вирішувати проблему пріоритетності напрямків їх витрачання. У цих випадках стає неминучим секвестр (скорочення) витрат, тобто їх пропорційне зменшення (крім спеціально захищених). Передусім фінансуються поточні видатки (заробітна плата в бюджетній сфері, трансферти, витрати на медикаменти і т. ін.).

Існує багато способів подолання бюджетного дефіциту, але всі вони пов'язані з удосконаленням податкової, грошово-кредитної, інвестиційної, цінової, зовнішньоекономічної політики, демонополізацією економіки, зміцненням податкової дисципліни. Отже, і бюджетні проблеми слід розглядати в контексті макроекономічних проблем. Тому й потрібний системний підхід до формування та реалізації соціально-економічної політики держави.

Протилежними до розглянутих вище політики дефіцитних витрат та дефіциту без витрат є політика скорочення державних витрат та політика підвищення податків. Останні види фінансової політики здійснюються за тих випадків, коли національний дохід досягає рівня повної зайнятості характеризується переважанням сукупного попиту над сукупною пропозицією та викликають відповідну інфляційну напругу. За допомогою зазначених видів політики долається інфляційний розрив.

Наступним варіантом фінансової політики є одночасна та однаково

спрямована зміна податкових надходжень та державних витрат.

Як було обговорено вище, співвідношення між національним доходом та оподаткуванням виражається наступним чином:

$$\Delta Y = \frac{-c}{1-c} \Delta T$$

тоді як співвідношення між національним доходом та державними витратами визначається рівнянням:

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c} \Delta G$$

Очевидно, що одночасна зміна державних витрат та податків сприяє впливу, котрий відбиває підсумок обох фінансових маніпуляцій окремо, або

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c} \Delta G + \frac{-c}{1-c} \Delta T$$

Якщо припустити, що $O = T$, ми можемо позначити ці два приращення через B , де B – величина бюджету, тоді

$$\Delta Y = \frac{1-c}{1-c} \Delta B = \Delta B$$

тобто існує позитивний зв'язок між державним бюджетом та національним доходом. З цього випливає, що політика зростання національного доходу може проводитись і на основі рівноважного бюджету, оскільки рівне збільшення розмірів державних витрат та податкових надходжень викликає збільшення у тих самих розмірах і національного доходу. Проте, слід підкреслити, що за використання варіантів фінансової політики, які припускають зміну витрат без зміни доходів або зміну доходів без зміни витрат, зменшення або збільшення доходу припадає на частку інфляційного (дефляційного) розриву з урахуванням величини мультиплікатора. А проведення фінансової політики, яка припускає збереження збалансованого бюджету, вимагає збільшення або зменшення витрат на всю величину дефляційного або інфляційного розривів. При цьому підвищується рівень державного бюджету. Державний бюджет доцільно балансувати на циклічній основі:

перевищення видатків над доходами - під час спаду виробництва;
перевищення доходів над видатками – під час економічного зростання.

За таких умов держава може проводити антикризову політику, "гасити" економічні коливання.

Перевищення доходів над видатками становить надлишок (профіцит) бюджету. Надлишок бюджету може використовувати уряд за

непередбачених обставин для дострокових виплат, погашення державного боргу, кредитування або переведення його в дохід наступного бюджетного року.

Механізм реалізації податкової політики.

Розглянемо можливості податкового регулювання, розкривши механізм податкової політики, який використовує як фактор зміни національного доходу:

перерозподіл доходу.

Досі в ході всього нашого економіко-теоретичного аналізу ми розглядали реальну схильність суспільства до споживання як змінну величину, екзогенну для короткострокових макроекономічних моделей. Реально ж гранична схильність суспільства до споживання залежить не тільки від параметрів, які змінюються протягом тривалого часу, але й від розподілу доходу між різними категоріями його отримувачів, які є в даній економічній системі, оскільки взагалі кожна категорія отримувачів доходу має свою власну середню та граничну схильність до споживання.

У першому наближенні можна вважати достатньою мірою достовірним, що ті, хто отримують більш низькі доходи, мають високу граничну схильність до споживання. Дійсно, ці економічні суб'єкти, позбавлені можливості за свого доходу задовольнити деякі найбільш істотні потреби, необхідні для гідного життя людини, витрачають більш або менш повністю всі можливі прирощення доходу, і навпаки, в результаті зворотних причин можна вважати, що гранична схильність до споживання отримувачів доходу, які належать до вищих за шкалою доходу категорій, значно нижча.

Якщо ми здійснимо перерозподіл національного доходу, зменшивши доходи найбільш забезпечених та піднявши доходи найменш забезпечених категорій, гранична схильність до споживання суспільства в цілому підвищиться, а разом з нею зросте сукупне споживання та національний дохід.

Ці міркування можуть бути перенесені на нашу модель визначення доходу. Для простоти вважатимемо, що маємо всього два класи отримувачів доходу: категорія А - отримувачі більш низького доходу, та категорія В - отримувачі більш високого доходу. Економічний зміст даної ситуації:

1) з точки зору перерозподілу оподаткування, дохід категорії В і споживання скоротиться, а категорії А підвищиться.

2) через те, що гранична схильність до споживання категорії А більше ніж категорії В, то підвищення споживання категорії А виявиться

за своєю величиною вищим, ніж скорочення споживання категорії В. Таким чином, споживання всього суспільства збільшується, збільшується рівень національного доходу.

Таким чином, політика перерозподілу доходу за допомогою маневрування податками також може викликати підвищення національного доходу та зайнятості, не порушуючи рівноваги державного бюджету. Порівняно з політикою врівноваженого бюджету, розглянутою раніше, політика перерозподілу доходів має ті переваги, що вона не вимагає підвищення рівня державного бюджету. Однак слід зазначити, що політика перерозподілу доходів за допомогою зміни "відносної ваги" оподаткування, яке лежить на різних прошарках населення, сильно обмежена у зв'язку з тим, що певні категорії отримувачів доходу мають можливість перенести на інших тягар податків шляхом збільшення цін на товари та послуги.

Політика перерозподілу доходу може бути пристосована і до інших цілей. Ми показали, що перерозподіл доходу на користь категорій, які мають більш високу граничну схильність до споживання, спроможний викликати збільшення

національного доходу. З іншого боку, політика перерозподілу доходу у зворотному напрямку може підвищити заощадження суспільства та зменшити сукупний попит; таким чином, вона може бути використана з метою боротьби з інфляцією.

Недискреційна політика.

До цього часу ми розглядали і державні витрати, і податкові надходження як змінні, незалежні від національного доходу і вважали, що рішення з приводу величини тих та інших залежить лише від влади, яка здійснює економічну політику. Насправді ж, державна влада не може точно визначити розмір своїх надходжень і витрат.

У дійсності, коли йдеться про державні надходження, необхідно зазначити, що вони частково залежать від структури податкової системи і податкового обкладення, а частково – від рівня національного доходу. Іншими словами, ми б мали вважати, що загальний обсяг податкових надходжень залежить від руху всіх тих факторів, на які розповсюджується оподаткування, тобто від величини доходу, обсягу торгівлі, продажу, виробництва та ін. Проте, оскільки ці показники змінюються у тому самому напрямку, що і національний дохід, ми можемо не дуже відхилятися від реальності, взяти за свого роду синтетичний "індикатор" зміни цих факторів.

Якщо державна влада і може приймати рішення про структуру

податкової системи, про розмір податкових ставок, то рівень національного доходу знаходиться у значній мірі поза межами їхнього контролю, оскільки, як ми бачили вище, його визначення суттєвою мірою визначається рішеннями приватних економічних агентів відносно до споживання та інвестицій.

Оскільки зв'язок між національним доходом та обсягом оподаткування позитивний, то сам обсяг податків, за інших рівних умов, зростатиме з підвищенням доходу і зменшуватиметься з його скороченням.

Але державні витрати не визначаються остаточно рішеннями державних органів, оскільки існують трансфертні платежі, які зумовлені факторами, що значною мірою незалежні від фінансової політики і точно не передбачені наприклад, субсидії з безробіття, виплата яких зумовлена виникненням безробіття та його масштабами. Економічні явища, з якими пов'язані трансфертні платежі, змінюються не у тому самому напрямку що національний дохід, а у зворотному. Це означає, що чим вище рівень національного доходу, тим менші масштаби явищ, отже, - тим менш відповідними є державні витрати.

За прогресивної податкової системи будь-яке підвищення національного доходу викликає більш швидке зростання податку і, відповідно, більше скорочення доходу приватних осіб, ніж за іншої непрогресивної податкової системи, і навпаки, будь-яке зниження національного доходу тягне за собою більш швидке скорочення оподаткування, тож доходи приватних осіб зростають більше ніж за випадку непрогресивної податкової системи.

Зв'язок між національним доходом та оподаткуванням становить надзвичайно важливий фактор у здійсненні фінансової політики, і зокрема у політиці стабілізації економічної системи.

З точки зору теоретиків, які спираються на ліберальну концепцію чиказької школи, антициклічна політика повинна цілком базуватися на „автоматичних стабілізаторах державного бюджету. Для обґрунтування мотивів, у силу яких

віддавати перевагу методам автоматичної стабілізації перед політикою маневрування фінансовими параметрами необхідно:

- 1) визначити програму державних витрат, за винятком трансфертних платежів, на потреби суспільства в цілому, а не відповідно до коливань національного доходу.

- 2) вплив фінансового маневру виявляється з деяким запізненням порівняно з рухом національного доходу. Це визначає не тільки

неможливість своєчасно нейтралізувати небажані тенденції у його розвитку, а також у динаміці сукупного попиту, й небезпеку того, що фінансове маневрування матиме замість стабілізуючого, дестабілізуючий ефект.

Це пов'язано з існуванням двох лагів:

Внутрішній - проміжок часу між моментом економічного шоку і моментом прийняття відповідних заходів економічної політики, котрий виникає з необхідністю усвідомлення змін і введення в дію необхідних заходів.

Зовнішній – проміжок часу між моментом прийняття відповідних заходів економічної політики і часом, коли вони дадуть результати.

Не вступаючи у серйозну дискусію з приводу переваги методів автоматичної стабілізації над політикою оперативного маневрування параметрами державного бюджету, зазначимо, що оскільки ефективність політики автоматичної стабілізації значною мірою залежить від того, чи має податкова система прогресивний характер, вона ризикує загальмувати фазу економічного розвитку ще задовго до досягнення повної зайнятості.

Дослідження економістів з приводу згладжування циклічних коливань за допомогою автоматичних стабілізаторів довели, що це відбувається лише на 1/3.

Контрольні питання:

1. Що таке фінансово-бюджетне регулювання?
2. Хто є суб'єктом грошово-кредитної політики?
3. Консолідований бюджет це...?
4. Державні доходи це...?
5. За яким призначенням можна об'єднати державні видатки?
6. Який механізм бюджетно-податкового регулювання Ви знаєте?

Література:

1. Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI зі змінами та доповненнями від 1 січ. 2011 р. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
2. Угровецький О. П. До окремих питань проекту Податкового кодексу / О. П. Угровецький // Держава та регіони. – 2009. – № 3. – С. 15-17.

3. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці / Мельник П. В. – Ірпінь : Акад. держ. податк. служби України, 2001. – 362 с.
4. Лютий І. О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки : моногр. / Лютий І. О. – К. : АТІКА, 2000. – 240 с.

РОЗДІЛ 4.

СТРУКТУРНА ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА.

***Ключові терміни:** структурні зрушення, соціальна структура, методи вимірювання, лінійний коефіцієнт, інвестиційні процеси.*

Ключові питання розділу:

- 4.1 Структура економіки як об'єкт державного регулювання.
- 4.2. Структурний ефект та його вимірювання.
- 4.3 Державне регулювання структурних зрушень в економіці.
- 4.4. Державне регулювання інвестиційних процесів.

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- ***знати й розуміти:** суть та цілі державної структурної політики, суть інвестиційних процесів державного регулювання;*
- ***уміти:** визначати структурний ефект, методи вимірювання структурних змін, та структурних зрушень в економіці;*

4.1. Структура та структурні зрушення в розвитку економіки.

Економіка будь-якої країни як об'єкт досліджень є складною системою, тобто сукупністю якісно визначених елементів або підсистем, між якими існує закономірний зв'язок. Провідною з таких підсистем є виробнича. Системі притаманні специфічні ознаки. Головними ознаками економіки є її цілісність, ієрархічна побудова, екзогенний характер та

безперервність розвитку.

Співвідношення, які відбивають взаємозв'язки та взаємозалежності між окремими частинами економіки в процесі її розвитку, характеризуються поняттям структури економіки.

Структура економіки має велике значення для збалансованого розвитку народного господарства, його ефективного та стабільного зростання. Світовий досвід указує на те, що економічне зростання країн Західної Європи великою мірою пояснюється глибокими структурними змінами, які забезпечили впровадження досягнень науково-технічного прогресу, економію, раціональне використання ресурсів та інші позитивні зрушення. Швидке зростання виробництва в більшості країн Південно-Східної Азії сталося передусім за рахунок прискореного розвитку на сучасній науково-технічній основі таких галузей, як електроніка та машинобудування, тобто внаслідок різних структурних зрушень.

Структура економіки – багатопланове поняття, яке відображає співвідношення різних елементів економічної системи. Залежно від характеру елементів та змісту економічних явищ, зв'язки між якими відображаються в пропорціях, на макроекономічному рівні розрізняють такі основні види структурних співвідношень: відтворювальні, соціальні, галузеві, регіональні, зовнішньоекономічні.

Відтворювальна структура характеризує:

- співвідношення: між виробництвом засобів виробництва і виробництвом предметів споживання;
- між заміщенням використаних засобів виробництва та новоствореною вартістю;
- між споживанням та нагромадженням;
- між виробничими галузями та інфраструктурою.

Оптимальне формування пропорцій відтворення – важлива проблема економічного розвитку, яка безпосередньо пов'язана з його циклічністю. Тривалий час у СРСР дотримувалися думки, що умовою розширеного відтворення є переважне зростання і підрозділу. Реалізація цього принципу призвела до того, що питома вага виробництва засобів виробництва в економіці України досягла у 1986 р. максимального рівня, але адекватного зростання суспільного продукту так і не сталося, навпаки, спостерігалось перенагромадження засобів виробництва.

Насправді структурні зрушення у співвідношеннях між I і II підрозділами економіки, а також між складовими цих підрозділів, відбуваються під впливом певних історичних умов розвитку країни та багатьох інших факторів. Досвід економічного розвитку індустріальних

країн Західної Європи, СіЛА і Південно- Східної Азії свідчить про те, що оптимальних темпів економічного розвитку можна досягти за різноманітних співвідношень окремих елементів суспільного продукту. Це обумовлюється взаємодією факторів, пов'язаних із досягненнями науково-технічного прогресу, якісним зростанням суспільних потреб, продуктивністю праці, обмеженням природних ресурсів, екологічними проблемами, міжнародним поділом праці, спеціалізацією виробництва та іншими факторами.

До основних вартісних пропорцій, що характеризують розвиток економіки на всіх стадіях процесу відтворення, належать такі співвідношення: між заміщенням використаних засобів виробництва (фондом заміщення) та новоствореною вартістю (чистою продукцією), між нагромадженням (фондом нагромадження) та споживанням (фондом споживання).

Перша пропорція (між заміщенням використаних засобів виробництва та новоствореною вартістю) характеризує співвідношення вартості зношених засобів праці (амортизація) і вартості спожитих у виробництві предметів праці (проміжний продукт), що в сукупності становить фонд заміщення, та величини ново-створеної вартості (чистої продукції) за рік. Друга пропорція (між нагромадженням та споживанням) виражає співвідношення частин чистої продукції, які спрямовуються на виробниче нагромадження та створення резервних фондів (в сумі вони становлять фонд нагромадження) і вартості матеріальних благ, що використовуються на особисте споживання робітниками та виробниче споживання підприємствами (в сумі вони становлять фонд споживання). До відтворювальних пропорцій, що обумовлюють темпи структурних зрушень в економіці, відносять також пропорцію між галузями, які виробляють продукцію в матеріальній формі, та галузями, які забезпечують їх функціонування (інфраструктурою). Інфраструктура поділяється на дві групи: виробничу та невиробничу. До першої групи входять галузі, які безпосередньо обслуговують матеріальне виробництво: зв'язок, залізничний та автомобільний транспорт, шляхове господарство, енерго-, водо- та газопостачання, природоохоронні споруди тощо. До другої групи входять галузі, які опосередковано пов'язані з виробництвом: загальна й професійна освіта, охорона здоров'я та ін.

Розвиток економіки, її ефективність безпосередньо залежать від стану та рівня розвитку інфраструктури. З іншого боку, розвиток інфраструктури потребує великих капітальних вкладень і, як правило, не дає швидкої віддачі. Однак скорочення інвестицій в інфраструктуру, що

призводить до занепаду цієї сфери, негативно позначається на ефективності виробництва, темпах науково-технічного прогресу, якості продукції. Тому в більшості промислово розвинутих країн світу динамічний розвиток інфраструктури є одним з головних напрямків державної інвестиційної політики.

Галузева структура виражає пропорції розвитку окремих галузей, підгалузей, видів діяльності, виробництв, сфер національної економіки. Основу галузевої структури сьогодні становлять макропропорції між секторами економіки, між групами галузей, що мають однакові економічні характеристики.

Згідно із системою національних рахунків, рекомендованою ООН у 1993 р., економіка поділяється на п'ять секторів: нефінансові корпорації, фінансові корпорації, сектор загального державного управління; домашні господарства; некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства. У складі нефінансового сектору виділяють три групи галузей: перша – галузі, пов'язані з видобуванням ресурсів; друга – галузі, зайняті переробкою цих ресурсів та виготовленням готової продукції; третя – сфера послуг у широкому розумінні, включаючи інформаційне обслуговування виробництва.

Науково-технічна революція породжує зміну співвідношень між названими групами галузей. Вона зумовлює скорочення питомої ваги першої групи та хоч і повільне, але також зменшення частки другої групи. Водночас швидко зростає питома вага третьої групи, виникають різноманітні види послуг (інформаційних, науково-технічних, комунікаційних, фінансових тощо). Важливі зміни відбуваються на рівні виробництв, які витрачають багато коштів на наукові дослідження (так звані наукомісткі виробництва).

Слід зазначити, що на галузеві пропорції суттєво впливають міжнародний поділ праці, витрати на робочу силу, екологічні фактори. Трудомісткі виробництва все частіше переміщуються з індустріальне розвинутих країн у менш розвинуті.

Велике значення з погляду аналізу сучасних структурних зрушень галузевої структури відіграють співвідношення міжгалузевих комплексів, таких, як машинобудівний, паливно-енергетичний, транспортний, базових виробництв сировинної орієнтації та ін.

Соціальна структура характеризує співвідношення між

- організаційно-правовими формами підприємництва з урахуванням рівня концентрації й централізації виробництва та на основі форм власності.

- групами населення за рівнем доходів.

Зрушення в соціальній структурі економіки України характеризується процесами концентрації та централізації капіталу. Більшу частину обсягу валового внутрішнього продукту виробляють великі підприємства. Водночас відбувається інтенсивний розвиток малого бізнесу.

Соціальна структура характеризується диференціацією доходів різних верств населення. Ринкова економіка допускає велику різницю в рівні доходів. Ступінь диференціації доходів робітників неоднаковий в різних країнах.

Зовнішньоекономічна структура відображає такі моменти:

- пропорції між експортом та імпортом товарів, послуг, капіталів.

Для індустріально розвинутих країн характерна висока питома вага експорту промислової продукції, особливо кінцевої, з високим технологічним рівнем, наукомісткої. В експорті більшості країн, що розвиваються, переважають сировина та матеріали.

4.2. Структурний ефект та його вимірювання.

Вплив структурних змін в економіці на динаміку макроекономічних показників називають структурним ефектом. Він відображає зв'язок між змінами галузевої структури та динамікою показників обсягу виробництва. Найпростіший метод вимірювання структурних змін базується на використанні індикатора індексу структурних змін, що визначається за формулою:

$$I_{c,} = \frac{|a_1| + |a_2| + \dots + |a_i| + \dots + |a_n|}{n}$$

де $|a_i|$ - абсолютна величина зміни питомої ваги i -го елемента структури

економіки;

n - кількість структурних елементів.

Структурний ефект є позитивним, якщо швидке зростання супроводжується великими темпами зростання; негативний – має маленьку величину, що характеризується застоєм. Використання індексу структурних змін як індикатора має недоліки – розраховується як середньоарифметична величина статичного стану структури економіки.

Аналіз статистичних даних вказує на те, що найбільше зростання обсягів виробництва відбувається тоді, коли прискорено розвивається виробництво у високотехнологічних та наукомістких галузях.

Для вимірювання динаміки основних пропорцій в економіці використовуються коефіцієнти прирощування абсолютних та відносних структурних зрушень.

Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень:

$$K(t_2, t_1) = \sum_{i \in I} |a(i, t_2) - a(i, t_1)|,$$

де $a(i, t_1)$ – питома вага i -го елемента структури в базовому періоді;

$a(i, t_2)$ – питома вага i -го елемента структури в періоді, що аналізується.

Лінійний коефіцієнт відносних структурних зрушень:

$$\delta(t_2, t_1) = \sum_{i \in I} |a(i, t_2) / a(i, t_1) - 1|$$

Дані коефіцієнти дають можливість визначити приріст обсягів виробництва як функцію від зміни структурних пропорцій в економіці, не виключаючи впливу інших факторів економічного зростання.

4.3. Державне регулювання структурних зрушень в економіці

Державне регулювання структурних зрушень здійснюється через структурну політику – це обґрунтування цілей та характеру структурних перетворень, визначення комплексу заходів щодо підтримки розвитку тих елементів економічної системи, які забезпечують економічне зростання та вирішення актуальних проблем.

Цілі державної структурної політики:

- установа оптимальних макроекономічних пропорцій;
- розвиток конкуренції та обмеження монополізму;
- ліквідація диспропорцій між галузевими комплексами;
- ліквідація диспропорцій технічного рівня виробництв різних галузей;
- охорона навколишнього природного середовища.

На практиці існує два типи структурної політики: пасивна й активна. У кінцевому рахунку, вони різняться між собою ступенем втручання держави в структурні зрушення.

Пасивна структурна політика полягає в тому, що держава створює правову базу для вільного переливання капіталу та праці з одних галузей в інші, але безпосередньо не втручається в інвестиційні процеси в окремих галузях. Структура змінюється внаслідок змін у нормах прибутку. Якщо в певній галузі попит перевищує пропозицію, то в цій галузі норма прибутку зростає проти інших галузей. Капітал з інших галузей вилучається власниками і вкладається в галузі з підвищеною нормою прибутку. Виробництво товарів цієї галузі збільшується і пропозиція їх поступово починає перевищувати попит. При цьому норма

прибутку в цій галузі спочатку знижується до середньої величини, а потім стає менше за середню. Власники капіталів починають вилучати їх з цієї галузі і вкладати в іншу, де забезпечується норма прибутку не менша за середню. Отже, закон попиту і пропозиції поряд з іншими об'єктивними законами ринкової економіки забезпечує найвідповіднішу вимогам ринку структуру економіки, створює конкурентне середовище, підвищує ефективність суспільного виробництва. У такий спосіб формувалась структура економіки США і Великобританії. Але цей шлях надто тривалий і пов'язаний зі значними соціальними втратами.

Активна структурна політика полягає в тому, що держава широко застосовує державні важелі для прискорення прогресивних структурних зрушень. Цим шляхом ідуть Японія, Південна Корея, Сінгапур та інші нові індустріальні країни.

Концепція активної структурної політики ґрунтується на чіткому визначенні найбільш ефективних напрямків структурної трансформації економіки. До таких можна віднести:

1.Зростання виробництва в галузях, які забезпечують значну частину експортної продукції. Паралельно з цим дуже важливим завданням є забезпечення збільшення валютних надходжень до країни та їх інвестування в розвиток високотехнологічних виробництв.

2.Зростання виробництва в галузях, які здатні на внутрішньому ринку замінити імпорتنу продукцію. Передовсім це стосується галузей, які виробляють споживчі товари та продукти харчування.

3.Розвиток виробництва конкурентоспроможних на світовому ринку товарів з метою захоплення ринків збуту в країнах, що розвиваються.

4.Підтримка виробництв, які впроваджують ресурсозберігаючі технології з метою скорочення попиту на дефіцитні для країни ресурси.

5.Зростання виробництва в галузях, які здатні підвищити науково-технічний рівень та якість продукції. Це стосується галузей із високотехнологічною та наукомісткою продукцією, їх випереджаючий розвиток є запорукою підвищення ефективності інших галузей національної економіки.

6. Розвиток конкуренції через реструктуризацію та диверсифікацію виробництва.

7.Розвиток виробництва сировини, напівфабрикатів та комплектуючих для заміни імпортованих з метою збільшення товарності кінцевої продукції.

8.Скорочення виробництва в депресивних галузях, тобто в галузях, де спадає ефективність ресурсів чи зменшується попит на продукцію.

Перелік основних напрямків державної структурної політики постійно змінюється залежно від актуальних завдань та умов розвитку економіки.

У формуванні активної структурної політики величезну роль відіграє вибір пріоритетних напрямків розвитку окремих галузей.

Критерії ефективності галузі: перспективи попиту на продукцію галузі на внутрішньому ринку; експортний потенціал галузі; мінімізація залежності від імпорту; енергії та мінімізації ресурсомісткості виробництва в цілому; мінімізації дефіциту торговельного балансу країни, розв'язання проблем зайнятості населення, екологічних проблем та ін. Зрозуміло, що зміни, які постійно відбуваються в ході економічного розвитку, вносять зміни в перелік названих пріоритетів.

Пріоритети структурної політики на Україні.

1 група - наукомісткі та технологічні галузі (ракетно-космічна техніка, літако- та моторобудування, електрозварювання, порошкова металургія, біотехнологія машинобудування);

2 група - галузі та підгалузі агропромислового комплексу;

3 група - транзитні перевезення вантажів, транспортування нафти, газу, електроенергії;

4 група - туристичний та оздоровчо-лікувальний комплекси Карпат, Причорномор'я, Приазов'я та інших регіонів;

5 група - види діяльності, пов'язані з забезпеченням здоров'я людини, охорони навколишнього середовища.

Поряд із визначенням пріоритетних напрямків розвитку економіки держава розробляє та реалізує комплекс заходів у межах активної структурної політики, який містить в собі:

- заходи для стимулювання переливання капіталу в пріоритетні галузі;

- заходи для стимулювання розвитку галузей, які прискорюють запровадження досягнень НТП;

- заходи, спрямовані на захист та надання фінансової допомоги галузям, які перебувають у стані занепаду і потребують докорінної реконструкції виробничого апарату;

- заходи для згортання частини виробництв у депресивних галузях;

- розробку на державному рівні довгострокових планів, цільових програм, національних проектів для вирішення актуальних проблем структурної перебудови, а також програм підготовки та перепідготовки робочої сили, створення робочих місць;

- розв'язання завдань, пов'язаних із концентрацією капіталу в

капіталомістких напрямках структурної перебудови.

Світовий досвід свідчить, що структурна політика, спрямована на врятування будь-якою ціною кризових галузей та виробництв, хоч і послаблює гостроту соціальних проблем, але водночас не сприяє підвищенню ефективності цих галузей. Тому нині більшість країн орієнтується на прогресивні галузі, які забезпечують досягнення найліпших результатів за рахунок структурного ефекту.

Держава може здійснювати структурну політику за допомогою методів прямого та непрямого регулювання. До методів прямого регулювання належать надання фінансової допомоги у вигляді інвестиційних надбавок, субсидій, дотацій, позичок на розвиток окремих галузей, виробництв, регіонів; використання системи державних замовлень та закупівель; методи індикативного планування тощо.

До методів непрямого регулювання належать надання податкових і кредитних пільг з диференціацією за відповідними галузями й виробництвами, які визнані пріоритетними; здійснення політики прискореної амортизації, цінової та експортно-імпоротної політики, у тому числі встановлення різних імпорتنих та експортних тарифів тощо.

Традиційний інструментарій державного регулювання в межах структурної політики в кожній країні доповнюється специфічними засобами та пріоритетами відповідно до економічної ситуації та цілей соціально-економічного розвитку.

4.4. Державне регулювання інвестиційної діяльності.

Інвестиції – це всі види майнових, фінансових та інтелектуальних цінностей (засобів), які вкладаються в об'єкти діяльності в результаті чого створюється продукт або досягається соціальний ефект; витрати, пов'язані з розширенням основного капіталу (економічне визначення інвестицій). Державна інвестиційна політика – це комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави, спрямованих на поширення та активізацію інвестиційних процесів. Аналіз світової практики інвестиційних процесів дає можливість виділити два типи державної інвестиційної політики: пасивну та активну. Пасивна державна інвестиційна політика полягає в тому, що держава застосовує методи переважно правового та економічного характеру, обмежуючи безпосереднє адміністративне втручання в інвестиційні процеси до мінімуму. У разі активної державної інвестиційної політики держава

широко застосовує всі види методів і часто сама стає інвестором.

На сьогодні правова система України включає велику кількість законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини в інвестиційній сфері. При цьому основою нормативно-правового регулювання в зазначеній сфері є закони.

Процес формування сучасної нормативно-правової бази, яка покликана регулювати інвестиційні процеси в Україні, розпочався з моменту прийняття акта проголошення незалежності України.

Одним з перших кроків щодо врегулювання відносин у інвестиційній сфері в Україні стало прийняття Верховною Радою України законів України ["Про захист іноземних інвестицій на Україні" від 10 вересня 1991 року № 1540а-ХІІ](#) та ["Про інвестиційну діяльність" від 18 вересня 1991 року № 1560-ХІІ](#).

Основне спрямування Закону України "Про інвестиційну діяльність" полягає у забезпеченні рівного захисту прав, інтересів і майна суб'єктів інвестиційної діяльності незалежно від форм власності, а також на ефективне інвестування економіки України, розвитку міжнародного економічного співробітництва та інтеграції. Вказаним нормативно-правовим актом встановлено загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України, визначено загальні положення та порядок здійснення інвестиційної діяльності, державного регулювання інвестиційної діяльності, гарантії прав суб'єктів інвестиційної діяльності, захист інвестицій тощо.

Що стосується [Закону України "Про захист іноземних інвестицій на Україні"](#), то вказаний законодавчий акт спрямований на захист інвестицій, прибутків, законних прав та інтересів іноземних інвесторів на території України. Законом визначено правовий режим діяльності іноземних інвесторів та гарантії держави щодо здійснення інвестиційної діяльності на території України.

Особливості режиму іноземного інвестування на території України встановив [Закон України "Про режим іноземного інвестування" від 19 березня 1996 року № 93/96-ВР](#). Положення цього Закону врегульовують відносини, зокрема, щодо державних гарантій захисту іноземних інвестицій, державної реєстрації та контролю за здійсненням інвестицій, діяльності підприємств з іноземними інвестиціями, розгляду спорів тощо.

Також важливе значення має прийнятий 17 лютого 2000 року [Закон України "Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження" № 1457-ІІІ](#), який спрямований на захист

конкуренції між суб'єктами підприємницької діяльності, створеними без залучення коштів або майна (майнових чи немайнових прав) іноземного походження, та суб'єктами підприємницької діяльності, створеними за участю іноземного капіталу, забезпечення державного захисту вітчизняного виробника та конституційних прав і свобод громадян України.

Вказаним Законом визначено, що спеціальне законодавство України про іноземні інвестиції, а також державні гарантії захисту іноземних інвестицій, визначені законодавством України, не регулюють питання валютного, митного та податкового законодавства, чинного на території України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (стаття 3 Закону).

Особливістю вітчизняного інвестиційного законодавства є те, що окремі аспекти в інвестиційній сфері, окрім вищевказаних нормативно-правових актів, регулюються також нормами господарського, податкового, валютного, банківського, фінансового, митного, цивільного й земельного законодавства, правовими актами про приватизацію, підприємництво, інноваційну діяльність, цінні папери та фондовий ринок, концесії тощо.

Аналіз стану правового регулювання в інвестиційній сфері України свідчить про те, що інвестиційне законодавство потребує подальшого вдосконалення, адже, незважаючи на розгалужену систему правових актів, говорити про цілісну і взаємоузгоджену систему законодавства наразі передчасно.

Національне законодавство у сфері регулювання інвестиційної діяльності нестабільне, нормативно-правова база зазнає постійних змін, оскільки в процесі її формування одні нормативно-правові акти приймаються, інші відміняються, або їх положення знаходять своє відображення в інших нормативно-правових актах.

Разом з тим в останні роки все ж слід констатувати певні позитивні зрушення у зазначеній сфері. З метою удосконалення законодавчого врегулювання в останній період було ухвалено цілу низку нормативно-правових актів.

Максимальне спрощення для суб'єкта інвестиційної діяльності порядку отримання послуг, пов'язаних із підготовкою та реалізацією інвестиційних проектів, шляхом запровадження принципу "єдиного вікна", покликаний забезпечити [Закон України "Про підготовку та](#)

[реалізацію інвестиційних проектів за принципом "єдиного вікна" від 21 жовтня 2010 року № 2623-VI](#), який набрав чинності 1 січня 2012 року.

Вказаним Законом визначаються правові та організаційні засади відносин, пов'язаних з підготовкою та реалізацією інвестиційних проектів за принципом "єдиного вікна" та передбачається, зокрема, покладання на уповноважений орган функцій взаємодії із суб'єктами надання адміністративних та господарських послуг, що, в свою чергу, значно спростить порядок отримання послуг суб'єктом інвестиційної діяльності, необхідних для подальшої реалізації інвестиційного проекту.

22 грудня 2011 року прийнято [Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про інвестиційну діяльність" № 4218-VI](#), яким передбачається приведення термінології у відповідність із чинним законодавством, визначення терміну "інвестиційний проект" та змісту складових частин інвестиційного проекту, напрямів, шляхів та заходів державної підтримки і стимулювання інвестиційної діяльності, а також запровадження державної реєстрації інвестиційних проектів/проектних (інвестиційних) пропозицій, які потребують державної підтримки та проведення оцінки їх економічної ефективності.

На сьогодні в Україні існує велика кількість нормативно-правових актів, що регулюють відносини в інвестиційній сфері, та в цілому створено правове підґрунтя для здійснення інвестиційної діяльності.

Кожен з названих законодавчих актів та законопроектів спрямований на удосконалення регулювання відносин в інвестиційній сфері та має свій предмет та мету. Така розгалужена система нормативно-правових актів свідчить про те, що держава вживає заходи з метою створення в Україні належних умов здійснення інвестиційної діяльності шляхом закріплення на законодавчому рівні принципів та правил її здійснення.

Разом з тим, незважаючи на цілий ряд проблем, все ж, як свідчить вищевикладене, в останні роки ведеться активна робота щодо врегулювання відносин в інвестиційній сфері, а національне інвестиційне законодавство наближається до стабілізації.

Головним питанням державної інвестиційної політики є визначення пріоритетних сфер та об'єктів інвестування, які мають відповідати як довготривалим національним інтересам держави, так і тим невідкладним завданням, які випливають із сучасного стану та структури економіки України.

Податкове регулювання інвестиційної діяльності забезпечує спрямування інвестицій у пріоритетні сфери економіки встановлення відповідних ставок і податкових пільг. Методи податкового регулювання

інвестиційних процесів можна поділити на 4 групи: запровадження диференційованих ставок оподаткування; звільнення від сплати податку на певний термін; зменшення бази оподаткування; усунення подвійного оподаткування.

В Україні особливе значення мають бюджетні методи регулювання (відсутні власні кошти підприємств, бракує довгострокового кредитування інвестиційних проектів). Необхідно реформувати структуру бюджетних видатків, зменшуючи при цьому витрати дотаційного характеру і відповідно збільшуючи фінансування інвестиційно-інноваційних програм.

Істотним фактором активізації інвестиційної діяльності є грошово-кредитна політика (облікова та процентна політика, операції на фондовому ринку, регулювання кредитної діяльності комерційних банків.)

Прискорена амортизація – зменшення термінів служби основного капіталу, списання його вартості на ранніх стадіях експлуатації дає змогу прогресивним галузям економіки вже в перші роки накопичити в амортизаційному фонді достатню кількість коштів для дальшого інвестування.

Головною метою приватизації є породження ефективного власника, здатного здійснити інвестиції та налагодити нормальний виробничий процес. Аукціони, комерційні конкурси передбачають продаж держмайна і перерозподіл коштів через бюджет, некомерційні конкурси - покупець повинен не тільки сплатити ціну підприємства, але й виконати умови конкурсу щодо інвестування виробництва.

Регулювання фондового ринку включає прямі методи впливу:

- емісія державних цінних паперів;
- продаж пакетів акцій приватизованих підприємств;
- створення системи захисту інвесторів від втрат залученням до цієї сфери страхових компаній;
- запобігання монополізації фондового ринку (обмеження на володіння пакетами акцій, ліцензування та атестація фінансових посередників.

Непрямі методи впливу базуються на проведенні певної податкової політики, регулюванні грошової маси та обсягів кредитів, процентної політики, валютного регулювання, операцій з іноземними цінними паперами тощо.

Важливим боком державного регулювання інвестиційної діяльності є експертиза інвестиційних проектів. Згідно з законодавством обов'язковій

державній експертизі підлягають державні, міждержавні, регіональні інвестиційні проекти, які реалізуються за рахунок бюджетних коштів, інвестиції, що здійснюються за рахунок інших джерел фінансування, підлягають державній експертизі з питань дотримання екологічних, санітарно-гігієнічних вимог, пожежної безпеки, міцності та необхідної довговічності будинків і споруд, а також архітектурних вимог, приватні – державній експертизі щодо дотримання стандартів.

Особливі вимоги ставляться до експертизи інвестиційних проектів із залученням іноземних інвестицій, коли інвестори претендують на отримання певних податкових, митних та інших пільг. Такі інвестиційні проекти мають належати до пріоритетних сфер економіки, сприяти створенню нових робочих місць на підприємствах, передбачати впровадження сучасних чи перспективних ресурсозберігаючих технологій, орієнтувати на найбільш раціональне використання сировинної бази України, бути конкурентоспроможними на міжнародних ринках.

Контрольні питання:

1. Що таке соціальні структура?
2. На чому базується метод вимірювання структурних змін?
3. Що таке лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень?
4. Як здійснюється державне регулювання структурних зрушень?
5. Які цілі державної структурної політики?
6. Які пріоритети структурної політики в Україні?
7. Що таке прискорена амортизація?

Література:

1. [Про внесення змін до Закону України "Про інвестиційну діяльність"](#)
Верховна Рада України; Закон від 22.12.2011 № 4218-VI режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4218-17>
2. Вовчак О.Д. Аналіз інвестиційних проектів : навч. посібн. / О.Д. Вовчак, О.В. Колянко, І.Б. Чікіта. – Львів : Вид-во ЛКА, 2010-260 с
3. Кожем'якіна М. Структурні зрушення в інвестиційних процесах економіки України // Фінанси України : журнал. – 2008. – № 6. – С. 66-72.
4. Управління та регулювання банківською інвестиційною

- діяльністю : монографія / за ред. д-р екон. наук, проф. С.К. Реверчук. – Львів : "Тріада плюс", 2007. – 352 с.
5. Вініченко І.І. Правове поняття інвестицій та інвестиційна діяльність / І.І. Вініченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – № 6. – С. 3-7.
 6. Інфраструктура інвестиційного розвитку / за ред. П.І. Гайдучького. – К. : Вид-во "Міленіум", 2003. – 218 с.

РОЗДІЛ 5.

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ТА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА

***Ключові терміни:** науково-технічний прогрес, інновації, ефект, інноваційний потенціал країни, науково-технічна політика.*

Ключові питання розділу:

- 5.1 Науково-технічний прогрес та інновації як об'єкт державного регулювання.
- 5.2 Державна науково-технічна та інноваційна політика.
- 5.3 Форми та методи реалізації науково-технічної та інноваційної політики.

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- ***знати й розуміти:** форми науково-технічного прогресу, цілі та принципи державної науково-технічної політики;;*
- ***уміти:** визначати завдання і методи науково-технічної та інноваційної політики;*
-

5.1 Науково-технічний прогрес та інновації як об'єкт державного регулювання

Науково-технічний прогрес - безперервний розвиток науки і техніки, обумовлений потребами виробництва, зростанням та ускладненням суспільних потреб.

Дві форми науково-технічного прогресу:

- еволюційна – поступальний розвиток науки і техніки;
- революційна – НТР - це якісні зміни у науково-технічній сфері на основі використання фундаментальних наукових відкриттів і винаходів, що обумовлюють докорінні перетворення в усіх сферах діяльності, (науці, техніці, виробництві, управлінні, соціальній інфраструктурі). На рівні підприємств і виробничих об'єднань НТП називають технічним і організаційним розвитком. Це впровадження результатів досягнень НТП у виробництво, застосування нової техніки і технології, інтенсифікація виробництва, підвищення його ефективності, вдосконалення організації праці та управління.

Науково-технічний потенціал країни - це сукупність національних ресурсів і засобів. Його складовими виступають:

- матеріально-технічна база науки (наукові організації, експериментальні заводи);
- наукові кадри (дослідники, експериментатори);
- фонд винаходів і відкриттів (банк наукових знань, винаходів, наукових проектів);
- організаційно-управлінська структура (система управління, фінансування, планування).

Інновації – це кінцевий результат впровадження досягнень науки і техніки з метою отримання економічного, соціального, екологічного науково-технічного або іншого ефекту. Інновації втілюються у вигляді нових технологій, видів продукції, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень виробничого, фінансового та іншого характеру.

Терміни «інновація» та «інноваційний процес» є близькими, але не однозначними. Інноваційний процес – створення, освоєння і впровадження інновацій. Інноваційний процес складається з таких взаємозумовлених стадій: виникнення ідеї, фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, дослідно-конструкторські розробки, дослідне виробництво, споживання.

На відміну від науково-технічного прогресу інноваційний процес не закінчується впровадженням. Новинка вдосконалюється, стає ефективнішою, набуває нових споживчих якостей. Це відкриває для неї нові сфери застосування й нові ринки. У загальному вигляді інноваційний процес можна вважати способом задоволення суспільних потреб на

основі впровадження досягнень науки і технології.

Інноваційний процес охоплює невиробничу сферу, сферу матеріального виробництва та сферу експлуатації. Він є системою стадій та робіт, яка має складну структуру.

Стадії інноваційного процесу						
Виявлення ідей	Фундаментальні дослідження	Прикладні дослідження	Дослідно-конструкторські розробки	Дослідне виробництво	Виробництво	Споживання
Виявлення незадоволених потреб	Логічні дослідження	Прикладні системні дослідження	Конструкторські розробки	Експериментальне виробництво	Технічна підготовка виробництва	Використання новинки
Пошук можливостей	Теоретичні дослідження	Прикладні інтегровані дослідження	Технологічні дослідження	Виготовлення	Серійне виробництво	Масове споживання
Забезпечення задоволення потреб	Цілеспрямовані дослідження	Прикладні дослідження експлуатації	Організаційно-економічні дослідження розробки проєкту	Перших промислових серій	Масове виробництво	Старіння
Генерація нових ідей	Техніко-економічні обґрунтування	Техніко-економічні обґрунтування	Економічні обґрунтування	Розрахунки економічних показників	Розрахунки економічних показників	Ринкові дослідження
Економічна доцільність						
Невиробнича сфера / Сфера матеріального виробництва / Сфера експлуатації						

Інноваційні процеси більшою мірою, ніж інші елементи НТП, пов'язані з ринковими відносинами, їхня спрямованість і темпи залежать від соціально-економічного середовища, в якому вони функціонують і розвиваються.

Розрізняють три форми інноваційного процесу:

- простий внутрішньоорганізаційний (натуральна форма);
- простий міжорганізаційний (товарна форма);
- розширений.

Простий внутрішньоорганізаційний інноваційний процес передбачає створення й використання нововведення у рамках однієї організації. Нововведення при цьому не набирає безпосередньо товарної форми. У разі простого міжорганізаційного інноваційного процесу нововведення стають предметом купівлі-продажу в стосунках між виробниками та споживачами. Розширений інноваційний процес виявляється не тільки в самій інновації, а й у підготовці нових виробників для нововведення. Унаслідок взаємної конкуренції виробників нововведення вдосконалюється, набуває нових якостей, розширюються його ринки збуту.

Процес поширення інновацій проходить дві фази: 1) створення нововведення і його розповсюдження; 2) дифузія нововведення. На першій фазі корисний ефект нововведення ще не реалізується повною мірою, а тільки створюються перспективи такої реалізації. На другій фазі внаслідок збільшення виробництва нововведення відбувається зниження витрат і збільшення споживачів, а отже, перерозподіл корисного ефекту. Дифузія інновацій – це процес їх передавання комунікаційними каналами, внаслідок чого нововведення протискаються в інші галузі виробництва та знаходять усе більше споживачів.

Ефективність державної підтримки інноваційних процесів. Суспільні витрати на виробництво інноваційного продукту складаються з двох частин: по-перше, це приватні витрати суб'єкта інноваційного процесу (приватні витрати називають іще внутрішніми) і, по-друге, зовнішні для цього суб'єкта витрати, які зробили інші юридичні чи фізичні особи в країні у зв'язку з продукуванням інноваційного продукту. Відповідно до цього визначаються граничні витрати. Граничні витрати – це така величина суспільних витрат, яка характеризує приріст витрат (внутрішніх та зовнішніх) унаслідок збільшення їх на одиницю виробництва інвестиційного продукту.

В оцінці ефективності інноваційного процесу, крім категорії витрат, використовують категорії ефекту. Розрізняють приватні і зовнішні ефекти. Приватний ефект – це ефект, який отримує безпосередньо суб'єкт інноваційного процесу (такий ефект іще називають внутрішнім). Зовнішній ефект – це ефект, який отримують інші юридичні чи фізичні особи в країні у зв'язку з використанням інноваційного продукту. Суспільний ефект є сумою перших двох. Це стосується і граничних їхніх характеристик, що показують значення приросту цих ефектів на додаткову одиницю інноваційного продукту під час його виробництва та споживання.

Суспільні витрати та ефекти є зовнішніми параметрами інноваційного процесу, які відображають додаткові витрати та зиски суспільства. Наслідком втручання держави в ринкові відносини між суб'єктами інноваційної діяльності у зв'язку зі стимулюванням підприємців-інноваторів буде перерозподіл таких зовнішніх ефектів на користь останніх.

Зовнішні ефекти виникають у третіх осіб унаслідок того, що в ціні товару через дифузію інновацій не відображено витрат, пов'язаних із виготовленням цього товару, а також не відбувається перерозподілу ефекту між виробником і споживачем. Такі зовнішні ефекти та витрати

мають назву екстерналій.

Позитивні екстерналії фактично означають наявність у товарі безкоштовних ресурсів та споживчих якостей, що їх використовують треті особи, які не беруть участі в інноваційному процесі.

Наслідком позитивної екстерналії є недовиробництво інноваційного товару, на який існує в суспільстві ефективний попит.

Вирішення проблеми позитивної екстерналії в економіці відбувається переведенням частини зовнішніх витрат та ефектів, які отримує суспільство, у внутрішні (приватні), тобто через так звану інтерналізацію. У процесах інтерналізації в розвинутих країнах бере активну участь держава, яка за рахунок державних коштів компенсує виробникам інноваційного продукту недоотриману частину ефекту.

Інноваційний потенціал країни – це здатність фундаментальної та прикладної науки забезпечити нововведенням процес оновлення продукції. Кількісну характеристику інноваційного потенціалу (B) можна виразити за допомогою відношення $B = U/M$, де B - інтенсивність освоєння створених зразків; N та V -відповідно число створених і освоєних зразків нової продукції. Показник B характеризує стан (рівень) інноваційних процесів та інноваційної діяльності у країні.

Інноваційна діяльність - впровадження інновацій у виробництво.

Вирішальний вплив НТП та інноваційного процесу на економічний розвиток пояснюються:

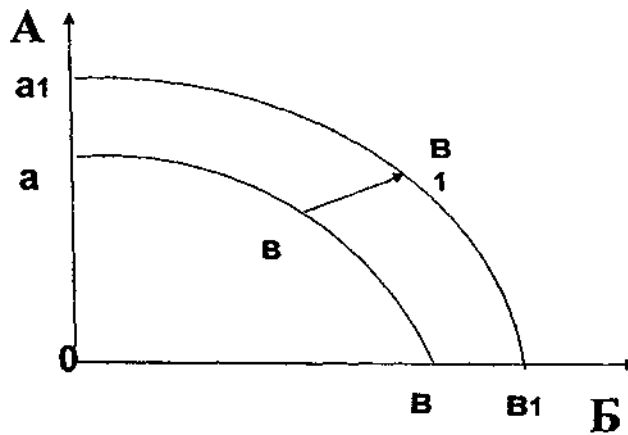
По-перше, використання у виробництві нової техніки, технології та інформаційних систем стає провідним фактором зростання продуктивності економічних ресурсів;

по-друге, позитивно впливає на вдосконалення структури економіки, зменшуючи у складі витрат на виробництво питому вагу живої праці з одночасним збільшенням питомої ваги засобів і предметів праці;

по-третє, застосування новітньої техніки і технології у виробництві забезпечує підвищення якості продукції, послуг.

Узагальнення історичного досвіду різних країн свідчить, що НТП є внутрішнім фактором розвитку економіки і характеризується органічним впливом науки і техніки на розвиток виробництва. Отже, науково-технічний прогрес є ендегенним фактором економічного розвитку. Розвиток НТП переміщує назовні межу виробничих можливостей і справляє позитивний вплив на рівноважне економічне зростання.

Рис. 1. Вплив НТП на переміщення межі виробничих можливостей.

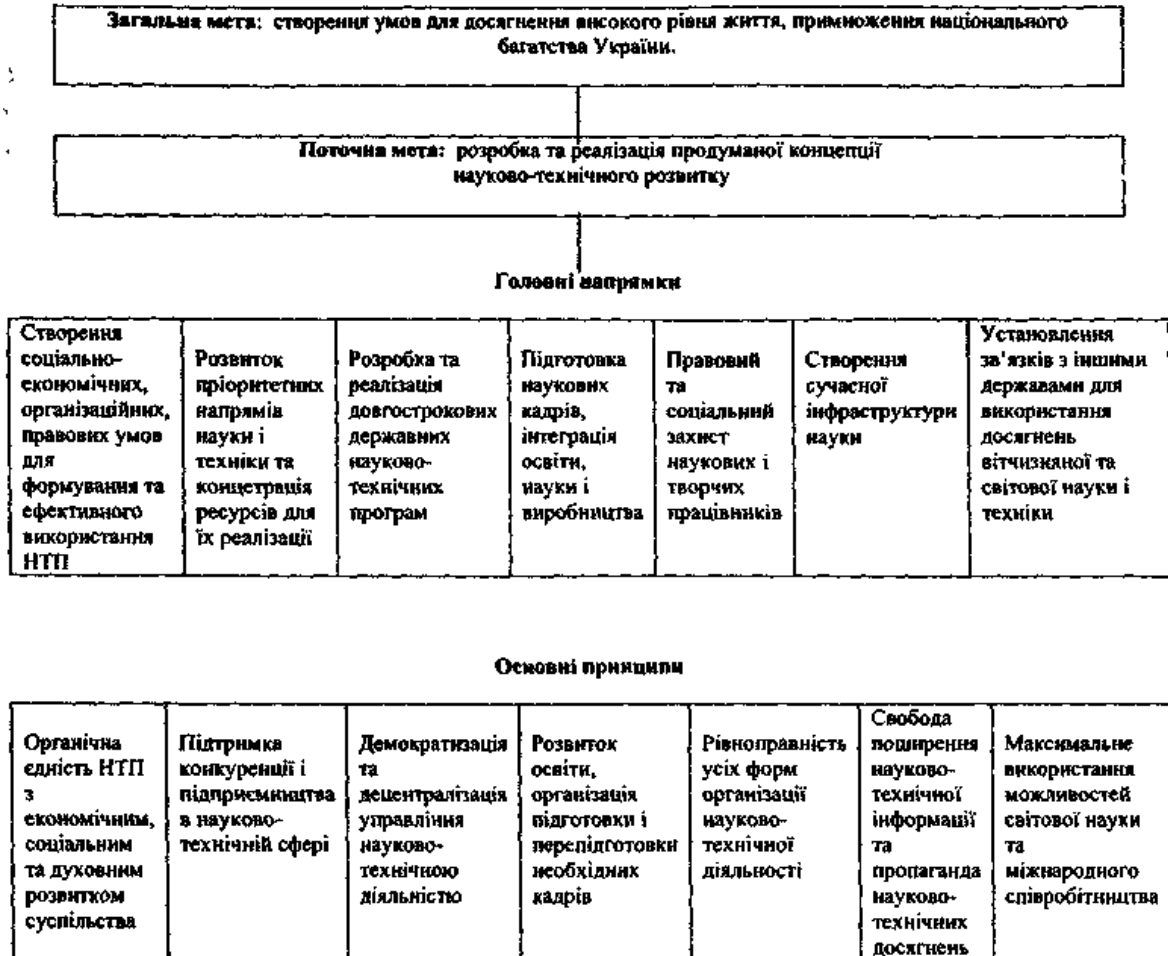
5.2. Державна науково-технічна та інноваційна політика.

Науково-технічна політика— це політика держави щодо формування умов, сприятливих для ефективного науково-технічного розвитку країни, яка визначає основні цілі, напрямки, принципи, форми і методи діяльності держави в науково-технічній сфері.

Основні цілі, принципи та завдання державної науково-технічної політики відображені на рис. 2.

- Особливості науково-технічного розвитку України:
- технічне і технологічне відставання від рівня розвинених країн світу;
- висока ресурсомісткість виробництва;
- низький рівень продуктивності праці;
- певна військова спрямованість наукових розробок;
- певна ізолюваність у світовому науково-технічному і технологічному обміні;
- нераціональне використання науково-технічного потенціалу країни.

Рис. 2. Основні цілі, принципи та завдання державної науково-технічної політики

Активізація інноваційної діяльності потребує нових форм і методів впровадження досягнень науки і техніки, перш за все, за рахунок розширення інноваційного ринку. Недоліками розвитку інноваційного ринку є неринковий характер формування цін; безсистемність у визначенні безпосередніх замовників та споживачів виконаних розробок; відсутність аукціонних торгів інноваційних розробок; відсутність інноваційних бірж та ефективної реклами; дефіцит маркетингових досліджень; низька питома вага витрат на інноваційну діяльність у капіталовкладеннях; відсутність недержавних науково-дослідних та проектно-конструкторських організацій. Розглянемо основні причини, що перешкоджають формуванню інноваційної моделі розвитку України:

1. Недостатність фінансових ресурсів для проведення наукових досліджень і впровадження інноваційних розробок.

Фактично частина бюджетних витрат на науку у відсотках до ВВП залишається значно нижчою за законодавчо закріплений рівень (1,7 - 2,5% ВВП). При недостатності коштів бюджету система національного регулювання розвитку інноваційної сфери протистоїть залученню

позабюджетних коштів, виключає можливість формування спеціальних фондів фінансування інновацій, що як наслідок, гальмує інноваційний розвиток України.

2. Відсутність ефективної правової бази для здійснення інноваційної діяльності. За підрахунками фахівців, в Україні діє 14 законодавчих актів, близько 50 нормативно-правових урядових актів, понад 100 відомчих документів, що регламентують інноваційну діяльність. Але при такому різноманітті законодавчих та нормативно-правових актів їх ефективність залишається низькою. Це пояснюється неточністю формулювання та трактування базових теоретичних понять у інноваційній сфері; недосконалістю окремих статей і пунктів, відсутністю механізму контролю за виконанням законів. Тому законодавство, чинне у сфері інноваційної діяльності, є недосконалим для забезпечення інноваційного розвитку економіки, носить декларативний характер.

3. Повільний розвиток сучасного ринку інноваційної продукції в Україні. Рівень розвитку ринку інновацій визначається сприйняттям економіки інновацій. Воно зумовлене ступенем здібності і бажанням створювати інноваційну продукцію і використовувати її у практиці господарювання. Розвиток ринку інноваційної продукції в Україні стримується низьким інноваційним попитом з боку промисловості, що пояснюється браком власних коштів для впровадження інновацій, високою вартістю нововведень, економічними ризиками і тривалими термінами окупності. Згідно зі статистичними даними, розробку та освоєння інновацій здійснює лише близько 8% промислових підприємств України. Так, в 2010 р. інноваційною діяльністю в промисловості займалися 958 підприємств, в 2009 - 1120, а в 2008 - 1506. За видами промисловості більш активно здійснюють нововведення підприємства з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (31,3% кількості підприємств галузі), машинобудування (18,6%), хімічної та нафтохімічної промисловості (17,8%), металургії та обробки металу (11, 9%), менш активно - легка промисловість (6,5%), з виробництва деревини та виробів з дерева (4,6%), з видобутку неенергетичних матеріалів (4,5%), з видобутку енергетичних матеріалів (2,2%), виробництво електроенергії, газу та води (1,9%). [3, с.5] Як показує практика розвинених країн, щоб збільшити попит підприємств на інноваційну продукцію, необхідно ефективно стимулювання наукоємного виробництва з боку держави. Оскільки в Україні відсутні стимули при одночасному зростаючому фінансуванні інновацій з боку іноземних замовників, вітчизняна науково-технічна продукція реалізується іноземним замовникам на початкових

етапах інноваційного розвитку.

4. Відсутність дієвих механізмів реалізації певних державних пріоритетних напрямів розвитку науки і технологій, множинність наукових організацій, що претендують на відповідну державну підтримку. Наслідком цього стає недофінансування досліджень. Так в цілому в 2010 році основним джерелом фінансування інновацій були власні кошти підприємств, частка яких у загальному обсязі фінансування інноваційних робіт становила 75,1%.

5. Низька інформаційна прозорість інноваційної сфери, нестача інформації про нові технології і можливі ринки збуту принципово нового продукту, а також відомостей для приватних інвесторів і кредитних організацій про об'єкти вкладення капіталу з потенційно високою прибутковістю.

Розв'язання зазначених проблем потребує активізації інноваційної діяльності, спрямованої на забезпечення розвитку базових галузей економіки країни за допомогою ефективної державної політики. З цією метою був розроблений Проект “Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів” із врахуванням ключових положень, закладених в проекті “Стратегії інноваційного розвитку України на 2009–2018 роки та на період до 2039 року”. Ця Стратегія являє собою комплексну модель інноваційного розвитку України на основі чітко визначених стратегічних пріоритетів та ключових заходів. Головна мета Стратегії має конкретне кількісне визначення: забезпечити в зазначений термін (до 2020 р.) підвищення впливу інновацій на економічне зростання України в 1,5–2 рази порівняно з теперішнім часом. Основна мета Стратегії це формування нового типу інноваційної системи, що забезпечує конкурентоспроможність вітчизняної економіки на основі використання вітчизняного наукового потенціалу і технологій.

Стратегічні завдання стратегії:

- відтворення науково-технологічного потенціалу;
- стимулювання технологічного розвитку економіки;
- формування і підтримка розвитку інноваційного підприємницького середовища;
- формування і розвиток багаторівневої інноваційної інфраструктури;
- формування та реалізація регіональної інноваційної політики.

Пріоритетні напрями:

- створення умов для розвитку й ефективного використання науково-технологічного потенціалу;

- оптимізація і підвищення ефективності діяльності державного сектора науки;
- проблеми чинного фінансового забезпечення інноваційного процесу в Україні та шляхи їх вирішення;
- стимулювання технологічного розвитку економіки;
- розвиток інноваційної інфраструктури;
- створення системи багаторівневої освіти в інноваційній сфері;
- створення системи управління в сфері інноваційної діяльності;
- заходи щодо посилення взаємодії складових національної інноваційної системи України;
- забезпечення ефективного використання і захисту прав інтелектуальної власності в сфері науки і технологій, стимулювання залучення в господарський обіг результатів науково-технічної діяльності;
- формування та реалізація регіональної інноваційної політики.

Механізми реалізації пріоритетних напрямів Стратегії інноваційного розвитку України:

1. Створення умов для розвитку й ефективного використання науково-технологічного потенціалу. Державне регулювання відтворювальних процесів у науково-технічній сфері повинне здійснюватися такими шляхами:

- формування нормативно-правової бази, що сприяє створенню необхідних умов для розвитку науки.
- забезпечення охорони прав на об'єкти наукової й інтелектуальної власності.
- прямих бюджетних асигнувань (на рівні 3-4% вартості ВВП) на розробку і реалізацію наукових бізнес проектів і економічних програм і процесів розвитку регіонів і економіки країни в цілому.
- надання пільгових кредитів, податкових і митних пільг суб'єктам наукової діяльності і підприємствам, що створюють об'єкти нової техніки, за умови, що прибуток від названої діяльності буде в основному реінвестований в створення і розвиток інноваційної інфраструктури.

2. Оптимізація і підвищення ефективності діяльності державного сектора науки.

Реформа державного сектора науки в поєднанні з підтримкою нових організаційних форм, що відповідають ринковим умовам господарювання має полягати в деякому скороченні цього сектору, в концентрації ресурсів

на підтримці обмеженої кількості дієвих науково-дослідних організацій.

3. Проблеми чинного фінансового забезпечення інноваційного процесу в Україні та шляхи їх вирішення.

Необхідною передумовою реалізації Стратегії є удосконалення фінансової моделі інноваційної діяльності. Йдеться про комплекс заходів із запровадження конкурсних принципів фінансування досліджень, запровадження нових форм фінансової підтримки інноваційного бізнесу, поступового формування системи податкового стимулювання інновацій. У площині фінансового забезпечення інноваційного розвитку стоять такі завдання:

- реформування системи базового бюджетного та програмно-цільового фінансування науки,
- інституціоналізація державних і недержавних фондів підтримки науки та інновацій,
- налагодження державно-приватного партнерства в науковій та інноваційній сферах;
- реалізація комплексу інструментів економічного стимулювання інноваційних процесів у господарстві країни.

4. Стимулювання технологічного розвитку економіки.

З метою посилення взаємодії складових національної інноваційної системи необхідно запровадити у складі Державного бюджету України “Бюджет інноваційного розвитку”, за рахунок якого передбачити видатки для окремих бюджетних програм, зокрема “Фінансування державного замовлення на інноваційну продукцію”, “Фінансова підтримка інфраструктури інноваційної діяльності”.

Слід взяти до уваги, що важливим механізмом забезпечення результативності процесу дослідження та розробок та впровадження конкурентоспроможних розробок в рамках відповідних інноваційних проектів для вітчизняних суб’єктів науково-технічної діяльності має стати запровадження пільгового оподаткування пріоритетних видів інноваційної діяльності.

5. Розвиток інноваційної інфраструктури.

Вибір організаційної форми інтеграції науки, освіти та виробництва у напрямі активізації інноваційного процесу та вироблення механізмів взаємозв’язку складових національної інноваційної системи є самостійною дією кожного суб’єкта господарювання у рамках чинного законодавства.

6. Створення системи багаторівневої освіти в інноваційній сфері.

Об’єктивна потреба інноваційного розвитку, становлення економіки

знань вимагає розробки нової концепції підготовки кадрів, в основу якої повинні бути покладені такі принципи:

- 1) розвиток і самореалізація творчої особистості;
- 2) постійна спрямованість на генерацію перспективних науково-технічних нововведень та пошук шляхів і методів їх практичної реалізації в інновації;
- 3) орієнтація на підготовку висококваліфікованих і високоінтелектуальних спеціалістів – системних менеджерів інноваційної діяльності;
- 4) розгляд навчання і підготовки кадрів – не як витрати на працівників, а як довгострокові інвестиції, що необхідні для розквіту підприємств, галузей і регіонів;
- 5) навчання управлінню соціальними і психологічними аспектами процесу, створенню наукомістких нововведень, використанню творчого потенціалу для прискореного широкомасштабного впровадження в практику інноваційних розробок;
- 6) створення системи безперервного навчання і підвищення кваліфікації кадрів, інтегрованих в систему виробництва інноваційної продукції;
- 7) співробітництво університетів та інших вузів регіону з передовими підприємствами, що реалізують інноваційні проекти, та їх спільна діяльність у сфері розробки навчальних програм, видання підручників і монографій з інноваційних технологій, у справі підготовки спеціалістів високої кваліфікації за всіма спеціальностями і перспективними науково-інноваційними напрямками.

7. Створення системи управління в сфері інноваційної діяльності.

Удосконалення державного управління у сфері наукової та науково-технічної діяльності потребує:

по-перше, систематизації державних управлінських функцій в цій галузі відповідно до світової практики на прикладі економічно розвинених країн;

по-друге, адекватного перерозподілу відповідних функцій між органами виконавчої влади України,

по-третє, реалізації напрацьованих раніше норм законодавства, щодо яких призупинено дію. Йдеться передусім про норми законодавства, спрямовані на стимулювання інноваційної діяльності підприємств. Аби зняти заперечення податкових органів щодо податкового стимулювання інноваційної активності, необхідно запровадити в системі ДПА адміністрування податків та пільг суб'єктів

інноваційної діяльності.

8. Заходи щодо посилення взаємодії складових національної інноваційної системи України.

9. Забезпечення ефективного використання і захисту прав інтелектуальної власності в сфері науки і технологій, стимулювання залучення в господарський обіг результатів науково-технічної діяльності.

10. Формування та реалізація регіональної інноваційної політики.

Регіональна інноваційна політика є невід’ємною складовою державної інноваційної та науково-технічної політики. Враховуючи особливості того чи іншого регіону, вона визначає, з одного боку, відношення держави до його інноваційних та науково-технічних проблем, а з іншого, – бере участь у вирішенні соціально-економічних і науково-технологічних проблем держави.

Розробка інноваційної політики регіону передбачає визначення мети і напрямів його розвитку на найближчу й подальшу перспективу, виходячи з оцінки потенційних можливостей цього регіону і забезпечення його відповідними ресурсами.

Розв’язання системи проблем, що виникають при впровадженні інноваційної моделі розвитку регіону є основою формування сучасного типу інноваційної політики проблемного регіону.

Отже, одна з передумов успішного впровадження інвестиційної моделі розвитку національної економіки – це ефективна державна інноваційна політика, метою якої є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції.

На сучасному етапі інноваційна діяльність України характеризується зниженням активності, дефіцитом фінансових ресурсів, падінням платіжоспроможного попиту на науково-технічну продукцію, що спричинено значними недоліками під час розроблення та виконання державних цільових програм.

Інноваційна політика повинна бути збалансованою та спрямованою на гармонійне доповнення внутрішніх інвестицій зовнішніми, де визначальним фактором будуть національні інтереси держави, її інноваційний розвиток.

“Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів” дозволить підвищити

конкурентоспроможність національної економіки, досягнути пріоритетів розвитку науки і техніки.

Інноваційна діяльність повинна базуватися на ефективному використанні фінансового, інтелектуального та промислового потенціалу держави та регіонів, сприяти комерціалізації знань і технологій.

Сучасною формою прискорення впровадження досягнень науки і техніки є **франчайзинг** – це угода великих корпорацій з невеликими фірмами або окремими підприємствами. Сутність франчайзингу полягає в тому, що фірма-франчайзер передає своєму партнерові (франчайзі) право здійснення окремого виду діяльності з використанням своєї технології, ліцензій, «ноу-хау», фірмової торговельної марки.

- Розвиток вищої освіти та організація підготовки наукових кадрів;
- Розвиток міжнародного співробітництва.

Відомо, що наука не може розвиватися у вузьких національних рамках. Уже сьогодні близько 30% української науки фінансується за рахунок іноземних замовників. На жаль, нестабільність законодавства не сприяє розширенню цього співробітництва. Для ефективної інтеграції України у світову науку треба створити сприятливі умови для залучення іноземних інвесторів у науку, для входження в систему світової науково-технічної інформації, запровадити систему кредитних, митних, амортизаційних та інших пільг для вітчизняних експортерів науково-технічної продукції і для іноземного капіталу, що сприятиме поширенню в Україні нових виробничих технологій.

В Україні існує розгалужена структура державних органів, що здійснюють науково-технічну політику. У структурах як законодавчих, так і виконавчих органів державної влади створено відповідні органи, до функцій яких належить формування засад науково-технічної політики. Безпосередню діяльність з розроблення, обґрунтування та ресурсного забезпечення державних науково-технічних програм проводять Міністерство економіки, Міністерство промислової політики, Міністерство освіти і науки, Міністерство фінансів, Національна академія наук України, галузеві академії наук.

Державна інноваційна політика – це комплекс економічних, організаційно-правових та інших заходів держави, спрямованих на впровадження результатів науки і техніки у виробництво, стимулювання і підтримку інноваційних процесів в економіці. Мета державної інноваційної політики – синтез науково-технічної та інвестиційної політики.

Головні напрямки державної інноваційної політики:

- сприяння зростанню інноваційної активності, що забезпечує підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції;
- орієнтація на пріоритетну підтримку інновацій, які становлять основу сучасного технологічного прогресу;
- узгодження державної інноваційної політики з ефективним функціонуванням конкуренції в інноваційній діяльності, захистом інтелектуальної власності;
- сприяння розвитку інноваційної діяльності в регіонах України, міжрегіональному і міжнародному трансферту технологій, міжнародному інвестиційному співробітництву, захист інтересів національного інноваційного підприємництва;
- реалізація довгострокових науково-технічних програм з тривалими термінами окупності;
- фінансування фундаментальних досліджень для досягнення якісних змін у стані продуктивних сил;
- розробка та впровадження нової ресурсозберігаючої технології, яка призначена для поліпшення соціального та екологічного стану суспільства.

5.3. Форми та методи реалізації науково-технічної та інноваційної політики.

Досягнення цілей та завдань науково-технічної політики здійснюється державою через застосування конкретних методів її реалізації. За ознакою форми впливу на науково-технічний розвиток економіки весь арсенал цих методів поділяється на дві групи: методи прямого та непрямого регулювання.

До методів прямого регулювання належать:

- визначення державних пріоритетів розвитку науки і техніки;
 - державні науково-технічні програми;
 - державне замовлення в науково-технічній сфері;
 - державна науково-технічна експертиза;
 - бюджетне фінансування досліджень та робіт, що виконуються в рамках пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки;
 - державна політика щодо формування та заохочення науково-технічних кадрів;
 - державна політика у сфері патентів і ліцензій.
- До методів непрямого регулювання належать:
- диференційована податкова політика;

- стимулююча фінансово-кредитна політика;
- гнучка амортизаційна політика;
- правовий захист інтелектуальної власності;
- державна політика у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва.

Державна науково-технічна експертиза є невід'ємним елементом реалізації науково-технічної політики. Вона проводиться з метою забезпечення наукової обґрунтованості структури та змісту пріоритетних напрямків і програм розвитку науки і техніки, визначення соціально-економічних та екологічних наслідків науково-технічної діяльності, визначення якісного рівня досліджень та їх результатів.

Державна політика у сфері патентів і ліцензій спрямована на регулювання відносин, пов'язаних з набуттям і використанням прав на об'єкти інтелектуальної власності. Автори інтелектуальної власності отримують частину доходів від використання їхнього продукту у бізнесі. Необхідною умовою практичного використання науково-технічних досягнень є державний захист прав інтелектуальної власності (на законодавчому рівні).

Підтримка міжнародного науково-технічного співробітництва державою надає господарюючим суб'єктам право участі у виконанні міжнародних програм, укладання угод з іноземними організаціями і фірмами, участі в діяльності міжнародних наукових товариств тощо.

До основних методів реалізації державної інноваційної політики належать:

- підтримка і прямий розвиток науково-технічної сфери, у тому числі шляхом створення перспективних науково-дослідних інститутів і лабораторій, які розробляють інноваційні проекти;
- надання розробникам, виробникам і фірмам, які впроваджують інноваційний продукт, безпроцентних позик за рахунок коштів Державного інноваційного фонду та інших цільових фондів;
- створення приватних інноваційних фондів, що користуються значними податковими та кредитними пільгами;
- розробка та впровадження системи податкових пільг для виробників інноваційного продукту;
- створення системи атестації інноваційної продукції, що включає розробку методик атестації, визначення установ та організацій, які матимуть право проводити таку атестацію, розробку та затвердження форм атестатів інноваційної продукції, що надаватимуть право виробникам такої продукції користуватися податковими пільгами;

- створення державної інформаційної інфраструктури розвитком загальнонаціональної інформаційної мережі з приєднанням до світових мереж; створення установ для надання консультаційних, дорадчих та організаційних послуг інноваторам;

- фінансова допомога вченим, винахідникам і малим фірмам, які працюють над створенням і впровадженням інноваційного продукту у вигляді надання інноваторам грантів, позик, субсидій, гарантованих кредитів, забезпечення дослідників та інженерів відповідним обладнанням, приладдям, приміщенням та сервісом, експертним кредитуванням та ін.;

- зниження державного патентного мита для індивідуальних винахідників;

- розвиток та підтримка системи освіти у формі повного або часткового утримання закладів загальної та вищої освіти, спеціальної фахової підготовки, системи підвищення кваліфікації;

- створення сприятливого правового середовища для інноваторів: розвиток державного патентного права, правничих засад виробництва та споживання якісної продукції, системи стандартизації виробництва та окремих видів продукції, дозвіл на тимчасову монополію інноватора;

- забезпечення сприятливих умов для міжнародної інвестиційної діяльності, зокрема зниження ставок ПДВ на обладнання, що ввозиться для виробництва інноваційної продукції;

- захист прав та інтересів вітчизняних інноваторів у міжнародній кооперації праці;

- прискорення амортизації та інші амортизаційні пільги;

- державне замовлення та закупівля продукції інноваційних фірм.

Контрольні питання:

1. Які форми науково-технічного прогресу Ви знаєте?
2. Що таке інновації?
3. Які стадії інноваційного процесу Ви можете назвати?
4. Що таке категорія ефекту?
5. Інноваційний потенціал країни це...?
6. Дайте визначення науковій-технічній політики
7. Які основні цілі, принципи та завдання державної науково-технічної політики?
8. Що таке стратегія інноваційного розвитку України?
9. Які форми і методи реалізації науково-технічної та інноваційної політики?

Література:

1. Орлюк О.П. Законодавче забезпечення інноваційної діяльності в Україні //Наука та інновації. - 2010. – Т.4. - №1. – С.68-73
2. Проект “Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48722>
3. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 4 липня 2002 р., № 40 – IV. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
4. Кукурудза І.І. Інноваційна діяльність в регіоні: стан, проблеми, перспективи / І. Кукурудза // Вісник економічної науки України. – 2007. – № 1. – С. 67-70.
5. Вівчар О.Й. Інноваційна діяльність в Україні та напрямки її розвитку./ О.Й. Вівчар, Н.М. Паранька. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.9. – С. 183-187.

РОЗДІЛ 6

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Ключові терміни: підприємництво, державне регулювання підприємництва, підприємницьке середовище, державна підтримка підприємництва.

Ключові питання розділу:

6.1 Підприємництво як об'єкт державного регулювання.

6.2 Роль держави в процесі становлення підприємницького середовища на Україні.

6.3 Механізм державного регулювання підприємництва.

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- **знати й розуміти:** суть підприємництва, як об'єкта державного регулювання, механізми державного регулювання підприємництва;

- **уміти:** визначати цілі і та напрямки державного регулювання підприємництва в Україні, його роль в економіці;

6.1 Підприємництво як об'єкт державного регулювання.

Підприємництво – ініціативна, самостійна господарсько-фінансова діяльність суб'єктів на свій ризик, під власну фінансову та майнову відповідальність в межах чинного законодавства, спрямована на досягнення комерційного успіху. Підприємництво має на меті, з одного боку, одержання прибутку чи збільшення особистого доходу в результаті застосування новітніх комерційних, організаційних технологій, розвитку нових видів, методів виробництва, благ і послуг, опанування нових сфер застосування капіталу; з іншого – найбільш ефективне використання економічних ресурсів.

Підприємництво – це багатопланове явище, що його можна характеризувати з різних поглядів: економічного, правового, психологічного та ін. У зв'язку з цим Закон України «Про

підприємництво» визначає підприємництво як самостійну ініціативу, систематичну, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, а також торгіву діяльність з метою одержання прибутку.

Підприємництво відіграє особливу роль у національному господарстві країни, створюючи інноваційне середовище, руйнуючи традиційні структури і відкриваючи шлях до перетворень, тобто стаючи тією силою, котра прискорює рух економіки шляхом ефективності, раціоналізації, бережливості та постійного оновлення.

Сучасна ринкова економіка ґрунтується на підприємстві в найрізноманітніших його модифікаціях, аналіз яких видається досить складною проблемою.

Типові структури форм підприємництва: малі підприємства, кооперативи, спільні підприємства, конгломерати, франчайзинги.

Типи об'єднання форм підприємництва: асоціації, холдинги, консорціуми, концерни, корпорації.

Слід зазначити, що підприємництво сучасного типу, зберігаючи найсуттєвіші ознаки його класичних форм, характеризується такими загальними особливостями:

- розвитком корпоративного бізнесу поряд із традиційними підприємствами індивідуального та партнерського типу, що веде до «розпорошення» власності через акціонування та розподіл відповідальності;
- розширенням кредитно-фінансової сфери, що виявляється в широкому спектрі форм фінансового підприємництва, яке відіграє важливу роль у рамках ринкової інфраструктури;
- зростанням значення орендних відносин, зокрема лізингу як сфери застосування підприємницького таланту;
- зростанням ролі інформаційних ресурсів;
- виникненням та розвитком у межах великих корпорацій внутрішнього підприємництва як особливої його форми за умов інноваційного типу відтворення;
- формуванням ризикового (венчурного) підприємництва та розвитком франчайзингових договірних відносин між дрібними та великими підприємствами;
- створенням різноманітних підприємницьких структур, які мають право на засадах добровільності об'єднувати свою інноваційну, маркетингову, виробничу, постачальницько-збутову, фінансову та соціальну діяльність.

Становлення й активний розвиток різноманітних видів, форм та інтегрованих підприємницьких структур сприятимуть зростанню ефективності всієї сучасної системи господарювання в Україні.

6.2 Роль держави в процесі становлення підприємницького середовища в Україні.

Фактори, що обумовлюють необхідність ДРП:

- нездатність підприємницьких структур протистояти дисфункціям ринку, що приводить до масового банкрутства, втратою державою платників податків, посиленням соціальної напруги тощо;
- монополізація виробництва;
- постійне порушення рівноваги між сукупним попитом та сукупною пропозицією;
- ускладнення відтворювальних процесів.

Необхідність державного регулювання підприємницької діяльності в умовах трансформації суспільства обумовлена:

- значенням становлення вітчизняного підприємництва для розвитку національної економіки та суспільства;
- відсутністю нормальних макроекономічних умов для бізнесу;
- складністю і тривалістю процесу переходу від адміністративно-командної до соціально-орієнтованої ринкової економіки.

Державне регулювання підприємництва – це система правових, організаційних та регулятивно-контролюючих заходів держави, спрямованих на створення сприятливого підприємницького середовища й управління державним сектором для забезпечення ефективності та конкурентоздатності національної економіки.

Центральним органом, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері розвитку та підтримки підприємництва, є Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва.

Підприємницьке середовище - сукупність умов, що впливають на формування і розвиток підприємництва. Воно складається з наступних основних елементів:

1. **Економічні умови** визначають умови розподілу обмежених ресурсів і ступінь активності підприємницької діяльності - ступінь економічної свободи (вільний доступ до інформації, ресурсів, ринків); обсяг сукупного попиту; рівень розвитку ринків; конкуренції;

стабільність національної валюти.

2. **Політична ситуація** обумовлює характер взаємодії суспільства і підприємницьких структур, їхню соціальну інтегрованість - наявність певних політичних інститутів; відносини між основними гілками влади; існування інституту соціального партнерства.

3. **Правове середовище** створює умови для розвитку цивілізованих ринкових відносин – стан розвитку ринкового законодавства.

4. **Соціально-культурне і демографічне середовище** виявляє вплив на формування потреб споживачів, обумовлює специфіку попиту; кількість населення; рівень освіти, культури тощо.

5. **Технологічне середовище** обумовлює не тільки характер виробництва, а й способи підприємницької діяльності - рівень індустріального розвитку країни; рівень науки і техніки.

6. **Природно-географічне середовище** визначає галузеву, територіальну, зовнішньоекономічну структуру економіки; види підприємницької діяльності; наявність природних ресурсів.

7. **Інституційно-організаційне середовище** характеризує систему органів держуправління, їхню взаємодію з суб'єктами підприємницької діяльності, способи та інструменти державного впливу на підприємництво, розвиток інститутів ринкової інфраструктури (банки, біржі, страхові компанії) та виробничої інфраструктури (зв'язок, дороги, засоби інформзабезпечення)

Особливості, що визначають стан підприємницького середовища в Україні.

1. Започаткувати підприємництва відбулося ще за часів СРСР, коли альтернативні форми господарювання стали по суті каналами, що «перекачували» ресурси держпідприємств на користь приватних осіб. Накопичені доходи сформували псевдоринкову підприємницьку мотивацію і відіграли значну роль у криміналізації суспільства та державних структур.

2. Характер економіки України все ще визначають великі підприємства, які ще не адаптувалися до ринкових умов. Ці підприємства не реагують на такі ринкові сигнали, як зміна попиту чи зміна цін відповідним пристосуванням свого виробництва. Ступінь монополізації державних галузей та виробництв теж залишається високим. Конкуренція є нецивілізованою та великою мірою недобросовісною.

3. Модель шокової терапії, застосована в Україні, виявилася неконструктивною. Лібералізація цін спричинила гіперінфляцію, яка знецінила заощадження населення й зумовила сплеск ставок банківського

кредиту, що в свою чергу спричинило гіпертрофований нахил бізнесу до торговельно-посередницької та фінансової діяльності на шкоду виробництву.

4. Лібералізація зовнішньої торгівлі трансформувалася в підприємництві у так званий човниковий бізнес. «Човники» імпортували в Україну переважно дешеві, неякісні товари і всіляко ухилялися від сплати податків. Саме це зруйнувало ринки збуту вітчизняної легкої промисловості й призвело до її колапсу. Як наслідок сформувалася стійка залежність України від імпорту споживчих товарів.

5. Практичне вичерпання можливостей надприбуткової торговельно-посередницької діяльності призводить до загострення конкурентної боротьби, яка далеко не завжди ведеться законними методами.

6. Через невпевненість організаторів бізнесу у майбутньому, поширення переважно невиробничого накопичення їм бракує мотивації до використання доходів на відродження національного виробництва. Гроші витрачаються переважно на особисті «престижні» витрати (купівля нерухомості, золота, предметів розкоші тощо).

7. Формування прошарку соціально безвідповідальних «бізнесменів», поведінка яких характеризується браком ділової етики, совісті та почуття обов'язку перед суспільством. У цьому морі напівкримінальних і цілком кримінальних елементів просто непомітні добросовісні підприємці цивілізованого рівня.

6.3 Механізм державного регулювання підприємництва

Механізм державного регулювання підприємництва включає:

1. Формування нормативно-правового поля визначає:

- порядок створення, реєстрації підприємств;
- організаційну форму підприємств;
- умови та середовище конкуренції;
- процедуру банкрутства;
- відносини між державою та підприємством;
- відносини між суб'єктами економічної діяльності.

Дає можливість безперешкодно існувати усім формам підприємницької діяльності, захищати права власності, цивілізовано розвиватися взаємовідносинам між державою і економічними суб'єктами.

Базою нормативно-правового забезпечення є Закони України „Про

підприємництво", „Про власність", „Про підприємства в Україні", „Про господарські товариства".

2. Державна підтримка підприємництва.

Форми фінансово-економічної підтримки підприємництва.

Кредитно-грошова та бюджетно-податкова

- встановлення пільгових ставок податків і відсотків на державні кредити;

- надання податкових пільг;
- вироблення правил ціноутворення;
- цільові дотації, позики;
- економічні санкції.

Адміністративно-економічна

- ліцензування;

- квотування обсягів виробництва, експорту, імпорту товарів;

- встановлення соціальних та екологічних нормативів;

- розробка та реалізація науково-технічних, економічних, соціальних, державних та регіональних програм. Програми мають забезпечити формування тих елементів соціально-економічного простору, які підприємницький сектор не спроможний створити самостійно (правове забезпечення, інституційні засади)

- укладання договорів та виконання робіт для державних потреб.

Організаційно-економічна та інформаційна підтримка

- створення бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів;
- підготовка кадрів, сприяння самозайнятості;
- інформаційно-аналітична допомога;
- сприяння розвитку інфраструктури.

Організація ефективної підтримки підприємництва потребує формування розвинутої інфраструктури: фінансово-кредитної, організаційно-технічної, інформаційно-аналітичної.

Цілі державної підтримки підприємництва:

- формування потужного підприємницького сектору;
- стимулювання перспективних видів і напрямків діяльності;
- сприяння нагромадженню інвестиційних ресурсів та інвестиційно-інноваційної діяльності у пріоритетних галузях;
- забезпечення стабільного функціонування вітчизняного підприємництва в умовах міжнародної конкуренції.

Основні напрямки державної підтримки підприємництва в Україні:

1. Вдосконалення нормативно-правової бази підприємництва.
2. Проведення ефективної конкурентної політики: демонополізація

економіки, захист та сприяння розвитку економічної конкуренції, антимонопольне регулювання, державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства.

3. Створення ефективної системи фінансово-кредитної та гарантійної підтримки підприємця.

4. Дерегуляція економіки

5. Створення сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату.

6. Забезпечення стабільності національної валюти.

7. Удосконалення приватизаційного процесу.

8. Проведення реструктуризації, системної трансформації підприємств, адаптації їхньої діяльності до вимог ринку.

9. Підтримка ефективно працюючих підприємств незалежно від форм власності, сприяння розвитку малого підприємництва.

10. Підвищення ефективності функціонування державного сектору.

11. Розвиток „економіки погоджень" і третього сектору економіки (приватні підприємства, які використовуються для реалізації цілей державної політики).

12. Заохочення іноземних інвестицій, залучення їх у приватизаційну сферу і в реальне виробництво.

13. Сприяння держави у створенні та розвитку ринкової та соціальної інфраструктури.

14. Обмеження тінізації економіки шляхом стимулювання трансформації некримінальної тіньової економіки у легальну.

15. Ефективне використання міжнародної допомоги з метою розвитку підприємництва.

16. Формування у суспільстві відповідного типу економічної культури та морально-психологічної атмосфери.

3. Державне регулювання тих процесів, що відбуваються в підприємницькому середовищі та є **формотворчими його факторами**(політика роздержавлення та приватизації, антимонопольна політика, інститут банкрутства тощо).

Світовий досвід свідчить, що роздержавлення – це загальноекономічний процес, який може відбуватися в різноманітних формах: як у межах державної власності (демонополізація), так і поза її межами (денаціоналізація), через перетворення великих державних підприємств на акціонерні товариства, тобто корпоратизацію (акціонування) та трансформацію державної власності в приватну зі зміною суб'єкта права власності.

Унаслідок реформування відносин власності в Україні

передбачається, що в деяких галузях національного господарства, зокрема в легкій і харчовій промисловості, сільському господарстві, торгівлі та сфері побутового обслуговування, питома вага недержавного сектору економіки (кількісно) становитиме 95 – 100%. У цілому в промисловості кількість підприємств недержавного сектору має перевищувати 75% з обсягом виробленої продукції понад 50%. У таких країнах, наприклад, як США, частка державного сектору становить 10%, Німеччина – 20%, Франція – 40%, Швеція – 50%, Данія – 60%. Це доводить, що і державний сектор спроможний бути висококонкурентним та ефективним, якщо він функціонує за законами ринку, а не розраховує на бюджетне фінансування та різного роду пільги.

Діяльність підприємств в Україні регулюється за допомогою господарського законодавства. Воно охоплює як господарські закони у власному значенні, так і інші нормативні акти з питань господарської життєдіяльності.

Нормативними актами, що регулюють господарську діяльність в Україні, є:

1. Конституція України. Конституцією регулюються питання господарської діяльності у статтях про власність, підприємництво, визначається компетенція органів державної влади, Президента, Верховної Ради та Кабінету Міністрів України.

2. Закони, що регулюють господарські відносини, поділяються на закони, що регулюють загальні питання господарської діяльності (Господарський Кодекс України, закони України «Про власність», «Податковий кодекс», «Про бюджетну систему України», «Про відновлення платіжоспроможності боржника чи визнання його банкрутом» тощо); закони про окремі види господарської діяльності («Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про банки і банківську діяльність», «Про товарну біржу», «Про цінні папери і фондову біржу» та ін.); закони про окремі види і відносини в господарській діяльності. До них належать нормативні акти господарського законодавства, втілені в господарському, бюджетному, повітряному, водному, земельному, лісовому та інших кодексах України.

У системі господарського законодавства слід розрізняти законодавчі акти та підзаконні нормативні акти. До законодавчих актів належать нормативні акти Верховної Ради та Кабінету Міністрів України. До підзаконних нормативних актів накази та розпорядження Президента; постанови та розпорядження Кабінету Міністрів; господарські нормативні акти міністерств, державних комітетів, відомств з

господарської діяльності у вигляді наказів, інструкцій, положень; нормативні акти місцевих рад народних депутатів і місцевих адміністрацій.

Єдину систему державних органів приватизації в Україні репрезентують Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва в районах і містах, органи приватизації АР Крим.

З метою забезпечення сприятливих умов для формування ефективно господарюючих приватних власників на нинішньому етапі розвитку України ставиться завдання переходу до інвестиційно-орієнтованої приватизації, яку пропонується здійснювати за двома чітко визначеними напрямками:

1) приватизацію великих підприємств стратегічних галузей економіки проводити за індивідуальними планами на підставі галузевих програм реструктуризації продажем пакетів акцій з можливою передачею прав на управління закріпленим за державою пакетом акцій стратегічному інвестору під конкретні зобов'язання;

2) організувати масовий розпродаж (навіть за символічну ціну) за грошові кошти та ОВДП малоліквідних об'єктів, залишків реалізованих пакетів акцій підприємств, які не мають стратегічного значення для економіки держави, об'єктів незавершеного будівництва, а за наявності вигідних пропозицій також і окремих інвестиційно привабливих підприємств.

Основою законодавства, що регулює діяльність підприємств, є система загальних (статусних) та спеціальних законів, які визначають правове становище даних підприємств. Наприклад, до загальних кодифікованих законодавчих актів належать Господарський та Цивільний кодекс України. Дані нормативно-правові акти класифікуються залежно від кола осіб, на які вони поширюються. Крім загальних законів, до статусних належать закони, які визначають правове становище окремих видів підприємств усіх галузей економіки. До них входять закони «Про господарські товариства», «Про інвестиційну діяльність» та ін.

До спеціального можна віднести законодавство про захист від недобросовісної конкуренції, законодавство про інноваційну діяльність, законодавство про інвестиційну діяльність.

Контрольні питання:

1. Дайте визначення поняття «підприємництво»
2. Які типові структури та об'єднання форм підприємництва Ви знаєте?
3. Які фактори державного регулювання підприємництва Ви можете назвати?
4. З яких елементів складається підприємницьке середовище?
5. Що включає механізм державного регулювання підприємництва?
6. Які основні напрямки державного підприємництва в Україні?
7. Якими нормативними актами регулюють господарську діяльність в Україні?

Література:

1. Щербина В. С. Господарське право : [підручник] / В. С. Щербина. □ К. : Юрінком Інтер, 2003.
2. Саніахметова Н. О. Господарське право України : навчальний посібник / [за заг. ред. проф. Н. О. Саніахметової]. Х. : «Одіссей», 2005. 608 с.
3. Малий І.Й., Диба М.І., Галабурда М.К. Держава і ринок: філософія взаємодії / за загальною та науковою редакцією І.Й.Малого. – К. КНЕУ, 2005.- 280с.
4. Господарський Кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 18, N 19-20, N 21-22, ст.144, режим доступу:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

РОЗДІЛ 7

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ключові терміни: зовнішньоекономічна політика, девальвація, ревальвація, платіжний баланс, іноземне інвестування.

Ключові питання розділу:

- 7.1 Зовнішньоекономічна політика: сутність, необхідність та цілі.
- 7.2. Механізм впливу держави на функціонування зовнішньоекономічного сектору.
- 7.3 Валютне регулювання в системі державне регулювання економіки.
- 7.4. Платіжний баланс як інструмент державного регулювання.
- 7.5. Іноземне інвестування. Роль держави в залученні іноземних кредитів.

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- **знати й розуміти:** сутність зовнішньоекономічної політики ,валютного регулювання в системі державного регулюванні економіки;
- **уміти:** визначати цілі і завдання зовнішньоекономічної політики, визначати методи національної грошової одиниці;
-

7.1 Зовнішньоекономічна політика: сутність, необхідність та цілі.

Зовнішньоекономічна політика- це діяльність держави, спрямована на регулювання економічних відносин з іншими країнами, на

забезпечення ефективного використання зовнішнього фактора у національній економіці.

Зовнішньоекономічна діяльність – це заснована на взаємовигідних економічних відносинах діяльність у галузі міжнародної торгівлі, руху капіталів, міграції робочої сили, передачі технологій. У всіх країнах, а особливо в країнах із перехідною економікою, де сталася широка лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, її державне регулювання є об'єктивною необхідністю. Таке регулювання спрямоване на забезпечення захисту інтересів країни та суб'єктів її зовнішньоекономічної діяльності, створення для останніх рівних можливостей розвивати всі види підприємницької діяльності та напями використання доходів і здійснення інвестицій, на розвиток конкуренції та ліквідацію монополізму.

До **головних цілей** державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні належать забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку країни, стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, створення найбільш сприятливих умов для залучення національної економіки в систему світового поділу праці та її наближення до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн.

Об'єкти регулювання зовнішньоекономічної діяльності: зовнішня торгівля; міжнародних рух капіталів; валютні та кредитні відносини; науково-технічний обмін; міжнародна міграція робочої сили; зовнішній борг країни; навколишнє середовище; багатства Світового океану, повітряно-космічний простір тощо.

Суб'єкти регулювання зовнішньоекономічної діяльності:

- державні органи в рамках їх компетенції;
- недержавні органи управління ЗЕД (валютні, товарні, фондові біржі, торговельні палати, асоціації тощо);
- самі суб'єкти ЗЕД (підприємства, фірми, організації) на основі відповідних координаційних документів;
- наддержавні органи регулювання (ВОТ, КОКОМ та ін.), що здійснюють міжнародну координацію у сфері зовнішньоекономічних відносин. Прикладом багатобічного регулювання торговельних відносин країн світової співдружності є діяльність Всесвітньої торгової організації (ВТО), яка використовує структури Генеральної угоди про тарифи і торгівлю (ГАТТ) та положення про торгівлю між членами угоди.

Міжнародна координація означає встановлення міжнародних режимів, що визначають правила, норми і процедури, яких потрібно дотримуватись у процесі зовнішньоекономічної діяльності.

Для іноземних суб'єктів господарської діяльності на території України встановлюються такі правові режими:

- *національний режим*, який означає, що іноземні суб'єкти господарювання мають обсяг прав та обов'язків не менший, ніж українські підприємці. Національний режим поширюється на всі види господарської діяльності іноземних суб'єктів, яка пов'язана з їхніми інвестиціями на території країни, а також на експортно-імпортні операції підприємств тих країн, які входять разом з Україною до економічних союзів;

- *режим найбільшого сприяння*, який означає, що іноземні суб'єкти господарської діяльності мають такі самі права, преференції та пільги відносно мита, податків і зборів, якими користуються підприємці будь-якої іншої країни, котрій надано такий режим. Режим найбільшого сприяння встановлюється для суб'єктів господарської діяльності інших країн на підставі спільних угод і застосовується у сфері зовнішньої торгівлі;

- *спеціальний режим*, який застосовується на території спеціальних економічних зон і митних союзів, що в них входить Україна, або в разі встановлення такого спеціального режиму відповідно до міжнародних угод.

Принципи зовнішньоекономічної політики:

- адекватність національним інтересам;
- орієнтація на формування нової моделі зовнішньоекономічного розвитку;
- врахування вимог сучасного світового розвитку; паритетність у відносинах з іншими державами; відповідність міжнародній практиці;
- демократизація, демонополізація та деідеологізація зовнішньоекономічних зв'язків;
- селективна підтримка експортного виробництва на основі критеріїв ефективності.

7.2. Механізм впливу держави на функціонування зовнішньоекономічного сектору.

Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності – це сукупність правових, фінансових, фінансово-економічних і організаційно-управлінських форм, методів та інструментів, за допомогою яких держава стимулює, координує і регламентує діяльність

суб'єктів у сфері зовнішньоекономічних зв'язків відповідно до цілей і завдань.

Види зовнішньоекономічної політики держави:

Протекціонізм – політика держави спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції.

Фритредерство – політика вільної торгівлі з метою лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, вільного доступу на національний ринок товарів, капіталів, робочої сили.

Основні методи регулювання:

правові; економічні (акти тарифного регулювання); валютне регулювання; адміністративні (нетарифні); заохочення експорту.

Митні тарифи - це систематизований перелік митних податків на товари, що ввозяться чи вивозяться з країни.

Мито – це податок на товари, майно, цінності, які перевозяться за кордон.

Класифікація мита

За об'єктом	За способом обчислення
Експортне	Адволярне (% від ціни товару)
Імпортне	Специфічне (фіксований грошовий збір залежно від ваги, обсягу, кількості товару).
Транзитне	Змішане (комбіноване) сезонне

Економічні методи регулювання посідають провідне місце в період стабілізації економіки. До них належать митні тарифи, збори, імпорتنі депозити (в галузі імпорту), пільгові кредити експортерам, гарантії, субсидії, звільнення від сплати податків тощо (в галузі експорту).

Валютне регулювання - це сукупність заходів держави та Центрального банку в сфері валютних відносин, що включають валютні обмеження; регулювання валютних курсів; імпорتنі депозити.

Методи нетарифного регулювання

- кількісні обмеження (ліцензування, квотування, контингентування);
- регламентація (ускладнення) митних процедур;
- різноманітні податки на експорт та імпорт, митні збори;
- встановлення державних стандартів якості, норм пакування, маркування ;

- валютні обмеження;
- антидемпінгові заходи (антидемпінгове мито, компенсації);
- „добровільні обмеження“;
- ембарго (повна заборона зовнішньоекономічної діяльності).

Важливу роль з-поміж адміністративних методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності відіграють валютні обмеження, які спрямовано на розширення або отримання розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країни. Валютні обмеження охоплюють сферу зовнішньої торгівлі, рух капіталів та кредитів, переказ прибутків, податкових та інших платежів. У галузі зовнішньої торгівлі валютні обмеження вважають опосередкованим фактором стримування імпорту, оскільки використання валюти на закупівлю іноземних товарів дозволяється лише після отримання на це спеціального дозволу.

Шляхи стимулювання експорту:

1. Економічне стимулювання:
 - надання пільгових експортних кредитів;
 - страхування експортних операцій.
2. Фінансове стимулювання:
 - податкові пільги;
 - субсидії.
3. Демпінгова політика. Демпінг - продаж товарів на ринках інших країн за цінами нижчими від внутрішніх.
4. Адміністративні заходи щодо вивозу товарів.
5. Прогнозування (виявлення перспективних ринків).
6. Інформаційне, консультаційне обслуговування, організація виставок, ярмарків, підготовка кадрів тощо.
7. Засоби морального заохочення (дипломатична підтримка).

7.3. Валютне регулювання в системі державного регулювання економіки.

Основним *об'єктом* валютного регулювання є відповідна корекція курсу національної грошової одиниці. Валютне регулювання на національному рівні здійснюється на базі принципів і методів, що визначаються Міжнародним валютним фондом (МВФ) та регіональними союзами, до яких входять окремі країни. *Суб'єктами* валютного регулювання в Україні є Кабінет Міністрів і Національний банк.

До компетенції НБУ у сфері валютного регулювання належить:

видання нормативних актів щодо ведення валютних операцій; видача та відкликання ліцензій на здійснення операцій з валютними цінностями, здійснення контролю за діяльністю банків, які отримали таку ліцензію; установлення лімітів відкритої валютної позиції для банків, що купують та продають іноземну валюту. Валютна позиція – це співвідношення вимог та зобов'язань банку в іноземній валюті. За їхньої рівності позиція вважається закритою, за нерівності – відкритою. Відкрита позиція є короткою, коли обсяг зобов'язань щодо проданої валюти перевищує обсяг вимог, і довгою, якщо обсяг вимог щодо купленої валюти перевищує обсяг зобов'язань.

Згідно з нормативно-правовими актами, 50% надходжень на користь резидентів (підприємств, установ, організацій) у іноземній валюті підлягають обов'язковому продажу (за деякими винятками) через уповноважені банки на міжбанківському валютному ринку України. НБУ є суб'єктом цього ринку.

Відповідно до Наказу Президента України «Про вдосконалення валютного регулювання» з 1 жовтня 1994 р. офіційний курс національної грошової одиниці почали визначати на підставі торгів на Українській міжбанківській валютній біржі (УМВБ). Нині курсова політика базується на застосуванні плаваючого валютного курсу.

Для регулювання валютного курсу залежно від моделі валютної політики використовуються методи девальвації та ревальвації національної грошової одиниці.

Девальвація – це дії відповідних державних органів, що мають на меті зниження обмінних курсів валюти власної країни. Таке зниження спрямовується, з одного боку, на стимулювання експорту та споживчого попиту на внутрішньому ринку, а, з іншого, – на підвищення конкурентоспроможності та поліпшення торговельних позицій країни на світовому ринку.

Ревальвація має протилежний зміст. Вона пов'язана з діями, спрямованими на підвищення курсу національної валюти. Ревальвацією стимулюється товарний імпорт, приплив іноземних інвестицій.

Регулювання курсу гривні здійснюється проведенням **дисконтної та девізної валютної політики**. Сутність дисконтної валютної політики полягає у зниженні або підвищенні Національним банком відсоткових ставок за кредит з метою регулювання попиту на позичковий капітал. Цей напрямок валютного регулювання входить до арсеналу опосередкованих методів. Підвищення відсоткових ставок, завдяки збільшенню попиту на іноземну валюту, веде до зростання її курсу; зменшення процентних

ставок дає зворотний ефект.

Прямий вплив на курс національної грошової одиниці здійснюється інструментами *девізної політики*. НБУ здійснює девізну валютну політику на підставі регулювання курсу гривні до іноземних валют через купівлю та продаж іноземної валюти на фінансових ринках (валютну інтервенцію).

Механізм валютної інтервенції є санкціонованою МВФ нормою міждержавних валютних відносин, яка широко використовується у світовій практиці. Вона пов'язана з операціями з купівлі та продажу власної валюти або конкурентної валюти іншої держави. Такі операції впливають на зміну попиту і пропозиції на валютному ринку певної грошової одиниці.

Валютна інтервенція може здійснюватися за рахунок використання золотовалютних резервів НБУ (банківське золото, спеціальні права запозичення, резервна позиція в МВФ, іноземна валюта або кошти на рахунках за кордоном, цінні папери, що оплачуються в іноземній валюті). Для зазначених цілей можуть укладатися «свап-угоди» – договори з певною країною з приводу одержання кредиту, необхідного для здійснення валютної інтервенції, у валюті цієї ж країни.

Названі інструменти валютної політики є засобами економічного впливу держави на курс національної валюти. Адміністративним засобом механізму формування обмінних курсів є запровадження валютних обмежень, тобто системи правил, які регламентують права фізичних та юридичних осіб стосовно обміну валюти, а також здійснення інших валютних операцій. Валютні обмеження можуть застосовуватися для здійснення контролю за рухом капіталу, блокування валютної виручки, регламентації вивозу валюти громадянами, що здійснюють туристські подорожі і т. ін.

7.4. Платіжний баланс як інструмент державного регулювання.

Платіжний баланс— співвідношення між валютними надходженнями у країну та зарубіжними платежами, які держава зобов'язана сплачувати протягом певного часу, тобто це – статистичний звіт про результати зовнішньоекономічної діяльності країни за певний період часу, як правило, за рік.

Активний платіжний баланс(активне сальдо платіжного балансу) -

коли надходження у країну перевищують зарубіжні платежі країни.

Пасивний платіжний баланс— коли зарубіжні платежі країни перевищують надходження у країну.

Структура платіжного балансу

1. **Торговельний баланс** відображає експорт та імпорт товарів: товарний експорт (знак „+“), товарний імпорт (знак „-“).

2. **Баланс послуг та некомерційних платежів** має такі складові :

1) експорту та імпорту послуг (оплата перевезень, сервісу, туризму, патентів тощо);

2) доходів від зарубіжних інвестицій країни (надходжень) і доходів від іноземних інвестицій на території цієї країни (платежів);

3) односторонніх трансфертів, некомерційних платежів (витрати на утримання дипкорпусу, іноземної гуманітарної допомоги, грошових переказів за кордон, кредиту без повернення тощо).

Сума першого та другого розділів платіжного балансу становить **поточний платіжний баланс**(баланс поточних операцій).

3. **Баланс руху капіталів** характеризує приплив і відплив капіталів як довгострокового, так і короткострокового характеру.

Довгострокові операції:

- купівлі та продаж цінних паперів (портфельні інвестиції);

- прямі інвестиції (купівля машин, обладнання тощо);

- надання та погашення довгострокових кредитів.

Короткостроковий капітал — високоліквідні засоби (поточні рахунки іноземців у певній країні, казначейські векселя та ін.).

4 **Баланс золотовалютних ресурсів** відображає:

- використання офіційних золотовалютних резервів , тобто ресурсів, що знаходяться у розпорядженні центрального банку (зменшення „-“, збільшення „+“);

- зміни у зобов'язаннях країни перед іноземними банками та міжнародними фінансовими організаціями (зменшення „-“, збільшення „+“);

До *золотовалютних резервів* належать золото, вільноконвертована іноземна валюта, міжнародні розрахункові засоби (ЄВРО, спеціальні права запозичення — міжнародний платіжний розрахунковий засіб, що випускається МВФ і використовується для безготівкових міжнародних розрахунків шляхом запису на спеціальних рахунках). Ці засоби, як правило, не пов'язані з комерційною діяльністю, а служать для врівноваження сальдо платіжного балансу країни.

Заходи держави щодо усунення диспропорцій платіжного

балансу:

- валютна інтервенція - продаж центральним банком золота та інших золотовалютних резервів; - залучення нових іноземних кредитів;
- регулювання зовнішнього боргу;
- прямий контроль над зовнішньоекономічними операціями (регламентація імпорту та експорту, ліцензування, квотування, митні тарифи;
- стимулювання експортного виробництва;
- залучення іноземного капіталу;
- зміна валютного курсу;
- усунення бартеру;
- усунення внутрішньої фіскальної та монетарної політики (антиінфляційні заходи, зміна ставок облікового відсотка тощо).

7.5 . Іноземне інвестування. Роль держави в залученні іноземних кредитів.

Одним з напрямів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є управління іноземними інвестиціями. Регулювання залучення та вивозу капіталу в цілому спрямовується на підвищення ефективності іноземного інвестування в економіку країни. Воно має подвійний характер. З одного боку, державне регулювання сприяє створенню сприятливого інвестиційного клімату за допомогою державних гарантій та надання пільг, а з іншого – обмежує вплив іноземного капіталу на економіку країни, яка залучає такі кошти.

Необхідність залучення зовнішніх інвестицій зумовлюється тим, що країна, маючи обмежені бюджетні фінансові ресурси, не може власними силами забезпечити ефективні структурні зміни в економіці. Це потребує пильної уваги до пошуку додаткових фінансових джерел, що з них найзначнішим є іноземне інвестування. Світовий досвід свідчить, що країни з перехідними економіками не можуть вийти з економічної кризи без залучення іноземних інвестицій. Використання таких інвестицій сприяє формуванню національних інвестиційних ринків, макроекономічній стабілізації економіки й уможлиблює вирішення окремих соціальних проблем перехідного періоду. Тому іноземне інвестування посідає особливе місце в структурі зовнішньоекономічних пріоритетів української економіки.

Здійснюючи децентралізацію управління, наша країна значною мірою відмовилась від функції централізованого забезпечення

інвестиціями, передавши її суб'єктам господарювання. Але при цьому держава встановила правовий режим регулювання інвестиційної діяльності, тобто визначила певні правила, норми й стандарти, якими мають керуватися іноземні інвестори на території країни.

Розглядаючи проблеми удосконалення законодавства України про зовнішньоекономічну діяльність, підкреслимо, що воно виступає комплексною підгалуззю господарського законодавства України. Господарський кодекс України (розділ VII), Податковий кодекс України, Митний кодекс України, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. № 959-XII та П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» є основними нормативно-правовими актами, які регулюють зовнішньоекономічну діяльність в Україні. Однак, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності в Україні поряд із ГК України та Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», повинні враховувати також положення цілого ряду інших нормативних актів. Так, на сьогодні, із нормами Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» кореспондують положення 554 нормативно-правових актів України різної галузевої належності. Даний правовий масив потребує свого вдосконалення шляхом упорядкування, ліквідації недоліків та суперечностей.

Форми здійснення інвестицій різноманітні:

- пайова участь у спільних підприємствах або придбання частки у діючих підприємствах;
- створення підприємств, що повністю належать іноземним інвесторам, або придбання в повну власність діючих підприємств;
- придбання рухомого чи нерухомого майна, прав на користування землею, концесій на використання природних ресурсів.

Іноземні інвестиції можуть вкладатися в будь-які об'єкти інвестування, за винятком окремих видів діяльності, де інвестування може здійснюватись лише після одержання спеціального дозволу (ліцензії). З моменту зарахування інвестиції на баланс підприємства воно набуває статусу підприємства з іноземними інвестиціями. До таких відносять підприємства будь-якої організаційно-правової форми, у статутному фонді яких іноземна інвестиція становить не менше 10%.

Особливого поширення набуло пересування капіталу у формі створення спільних підприємств, діяльність яких перебуває під спільним контролем національних структур і корпорантів з інших країн.

Інвестування може здійснюватися також і без створення юридичної особи, коли спільна інвестиційна діяльність проводиться на основі

концесійних договорів, контрактів про кооперацію, спільне виробництво та ін. Однак господарська діяльність на підставі інвестиційних договорів (контрактів) також регулюється законодавством України, а самі договори підлягають обов'язковій реєстрації. З метою розширення зовнішнього інвестування уряд країни розробляє механізм створення вільних економічних зон для спільної з іноземним капіталом підприємницької діяльності.

Іноземні інвестиції можуть, а в окремих випадках навіть мусять, бути застраховані. *Страховання* зовнішньоекономічних операцій стосується певних ризиків, і проводиться державними, акціонерними, змішаними та іншими комерційними страховими компаніями на договірних засадах. Страховання експортних кредитів, позичок, а також деяких інвестицій і контрактів на поставку машин та обладнання здійснює спеціалізоване страхове акціонерне товариство, контрольний пакет акцій якого належить уряду України.

Регулюючи взаємовідносини інвесторів і держави на засаді встановлення *правових і економічних умов* господарської діяльності підприємств з іноземними інвестиціями, уряд визначає також пільги та гарантії майнових прав та інтересів таких підприємств. *Пільгами* для них є, по-перше, звільнення від обкладання митом майна, що ввозиться в Україну як внесок іноземного інвестора до статутного фонду підприємства, а по-друге, те, що його продукція не підлягає ліцензуванню і квотуванню за умови її сертифікації як продукції власного виробництва. Для окремих суб'єктів підприємницької діяльності, що здійснюють інвестиційні проекти із залученням іноземних інвестицій, які спрямовані на реалізацію державних програм розвитку пріоритетних галузей економіки, соціальної сфери та територій, може встановлюватися пільговий інвестиційний режим.

Україна також може сама інвестувати кошти за кордоном. Такі інвестиції можуть здійснюватися з метою створення спільних підприємств і розширення збуту їхньої продукції, участі в розробці та експлуатації за кордоном сировинних родовищ, створення спільних підприємств з організації послуг та здобування ринку збуту для високотехнологічної української продукції.

Основні *умови та вимоги* щодо здійснення інвестицій за кордон встановлює Національний банк України. Згідно з цими умовами інвестиції за кордон можуть здійснюватись за рахунок власних коштів інвестора. Дозволяється інвестувати й бюджетні кошти, але тільки на підставі рішення Верховної Ради України. Іноземні інвестиції

здійснюються тільки в безготівковій формі і виключно через кореспондентські рахунки вповноважених банків України в банках країни, яка отримує капіталовкладення. Загальна сума вкладів уповноважених банків до статутних фондів підприємств і банків, що знаходяться за кордоном, не може перевищувати 10% їхніх власних коштів.

Для здійснення інвестицій за кордон необхідно отримати індивідуальну ліцензію. Вона видається як юридичним, так і фізичним особам, які зареєстровані як підприємці. Кожна ліцензія дійсна тільки на одну зарубіжну інвестицію.

Роль держави в залученні іноземних кредитів.

Міжнародний кредит – це економічні відносини, що виникають між державами, іноземними комерційними банками та фірмами з метою позичання валютних або товарних ресурсів на умовах повернення їх у визначені строки та сплати винагороди (процентів) за користування. Іноземні кредити є важливим інструментом фінансування зовнішньої торгівлі, проведення комплексної модернізації та реконструкції підприємств, підтримування стабільності міжнародних розрахунків.

Залежно від суб'єктів кредитних відносин розрізняють такі види міжнародного кредиту:

- кредит між фірмами різних країн як різновид комерційного кредиту;
- банківський кредит у зовнішній торгівлі;
- міждержавні (міжурядові) кредити;
- кредити регіональних банків розвитку;
- кредити міжнародних та валютно-фінансових організацій.

За видами кредити поділяють на товарні, які експортери надають своїм покупцям; валютні, що надаються банками в грошовій формі. Особливим різновидом міжнародного кредиту є емісія цінних паперів, коли банк виступає посередником між кредитором і позичальником, які вкладають свої кошти в цінні папери. За термінами повернення міжнародні кредити поділяються на короткострокові – до 1 року, середньострокові – від 1 до 5 років, довгострокові – понад 5 років. Перші використовуються переважно в зовнішній торгівлі споживчими товарами, сировиною, продуктами харчування та в обміні послугами, другі – для експортних операцій з машинами та обладнанням, треті – для фінансування інвестицій у виробничу сферу та інфраструктуру.

Протягом останніх років в Україні спостерігається перевищення імпорту товарів та послуг над експортом, що виснажує валютні резерви,

спричиняє девальвацію національної валюти, призводить до дефіциту поточного рахунку платіжного балансу. Крім того, Україна є надто залежною від товарів критичного імпорту, насамперед імпортованих енергоносіїв. Тому наша країна потребує залучення зовнішніх фінансових ресурсів і ще тривалий час буде активним споживачем іноземного капіталу.

До основних джерел іноземних коштів, що їх залучає Україна, належать:

- позички міжнародних фінансових організацій: Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку (СБ), Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР);
- кредити іноземних держав;
- кредити держав – постачальників енергоносіїв;
- розміщення облігацій внутрішньої державної позики;
- надання грантів, субсидій, стипендій, науково-технічної допомоги від міжнародних фінансових організацій та країн з розвинутою економікою.

Перші три джерела є безпосередньо функціональною формою позичкового капіталу і прямим кредитуванням.

Найбільшим іноземним кредитором України є МВФ, що поєднує функції регулювання, фінансування та консультування держав – членів фонду у сфері валютно-фінансових відносин. Другим джерелом надходження кредитів в країну є кошти Світового банку. Якщо діяльність МВФ обмежується наданням короткострокових кредитів, то СБ зосереджується на проблемах довгострокового розвитку. Він також надає кредити для фінансування дефіциту державного бюджету й платіжного балансу, але пріоритетом для нього є виробнича сфера. При цьому кредити надаються не окремим підприємствам, а певним галузям економіки під розроблені та затверджені проекти їх трансформації. Кредити надаються як в грошовій, так і в товарній формах.

Світовий банк, як і МВФ, у своїй діяльності користується принципом обумовленості, тобто вимагає від країни-боржника виконання певних умов для отримання кредиту, зокрема надання державних гарантій.

Третім фінансовим донором України є ЄБРР. Це комерційний банк, кредити якого не стосуються дефіциту державного бюджету та платіжного балансу, а спрямовуються у виробничу сферу, банківський сектор, на розвиток комунікацій, зв'язку, будівництво готелів тощо. ЄБРР вкладає кошти в об'єкти, які можуть дати належний зиск, а відтак є здатними розрахуватися за кредит. Банк надає перевагу недержавним

структурам господарювання, не вимагає урядових гарантій для надання кредиту, а отримання кожної наступної позики залежить не від стану економіки країни в цілому, а від рівня готовності конкретного проекту.

Крім цього, Україна отримує кредити також і за міждержавними й міжурядовими угодами та домовленостями з Німеччини, США, Франції, Швейцарії, Великобританії, Канади та інших країн.

Порядок залучення та пріоритетні напрями використання іноземних кредитів регламентуються відповідними законами та постановами уряду. Згідно з цими документами вповноваженими щодо залучення кредитів установами є Кабінет Міністрів України або Верховна Рада України. Основним документом, що регулює відносини в галузі іноземного кредитування, є постанова Кабінету Міністрів України від 5 травня 1997р. №414 «Про впорядкування залучення і використання іноземних кредитів, повернення яких гарантується Кабінетом Міністрів України, вдосконалення системи залучення зовнішніх фінансових ресурсів та обслуговування зовнішнього державного боргу. Вона встановлює порядок залучення іноземних кредитів для фінансування проектів пріоритетних напрямків та надання платіжних гарантій Кабінетом Міністрів України для забезпечення зобов'язань юридичних осіб - резидентів за іноземними кредитами.

З метою прийняття рішень щодо можливості надання гарантій Національне агентство з реконструкції та розвитку, Мінекономіки, Мінфін та інші організації проводять загальну техніко-економічну експертизу проекту, визначають його відповідність державній політиці в певній галузі, аналізують загальний фінансовий стан позичальника, проводять цінову експертизу імпорتنих та експортних контрактів тощо. У разі передачі в заставу державного майна, вартість якого повинна покривати розмір кредиту, підготовку висновків та пропозицій щодо надання гарантій здійснює Фонд державного майна із залученням незалежних експертів.

Контроль за цільовим та ефективним використанням і своєчасним погашенням кредитів здійснюється центральними органами виконавчої влади відповідно до галузі. Кабінетом Міністрів України, Мінфіном, Мінекономіки та іншими державними органами.

Контрольні питання:

1. Назвіть головні цілі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні

2. Що означає міжнародна координація?
3. Які режими встановлюють для іноземних суб'єктів господарської діяльності на території України?
4. Перелічте принципи зовнішньоекономічної політики
5. Що таке механізми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності
6. Які види зовнішньоекономічної політики держави Ви знаєте?
7. Які методи нетарифного регулювання Ви знаєте?
8. Що таке метод девальвації та ревальвації національної грошової одиниці?

Література:

1. Закон України «[Про зовнішньоекономічну діяльність](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12)» Верховна Рада УРСР; Закон від 16.04.1991 № 959-ХІІ, режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
2. Шевченко Н. Застосування адміністративно-господарських санкцій у зовнішньоекономічній діяльності / Н. Шевченко. // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – №3. – С.32–36.
3. Голомша Н. Підвищення конкурентного потенціалу сільськогосподарського виробництва України / Н. Голомша // Вісник ТДЕУ. – 2006. – №4. – С. 56–61.
4. Минюк Д. Правове поле ЗЕД: реальність, перспективи / Д. Минюк. // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – №11. – С.125–127.
5. Господарське право України / За ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. – Харків : Право, 2005. – 382 с.
6. Грошовик Ю. Зовнішньоекономічна діяльність як сфера тіньових відносин та об'єкт організаційно-правового забезпечення соціального контролю / Ю. Грошовик // Право України. – 2004. №1. – С.55–57.

РОЗДІЛ 8

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН ТА ІНФЛЯЦІЇ.

Ключові терміни: цінове регулювання, ціноутворення, методи втручання, інфляційні процеси.

Ключові питання розділу:

- 8.1. Цінове регулювання економіки
- 8.2. Антиінфляційна політика держави.

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- **знати й розуміти:** суть цінового регулювання, напрямки антиінфляційної політики;
- **уміти:** визначати цілі і мету цінового регулювання, форми втручання держави в процес ціноутворення;

8.1. Цінове регулювання економіки

Цінове регулювання— вплив держави на ринкове ціноутворення за допомогою законодавчих, адміністративних чи судових заходів з метою здійснення кон'юнктурної та структурної політики, приборкання інфляції, стимулювання виробництва, його модернізації, посилення конкурентноздатності національної економіки, підтримка прожиткового мінімуму.

Головна мета— стабілізація довгострокового розвитку економіки та соціальної сфери.

Ціна є одним з найбільш важливих інструментів регулювання економіки, її регулюючий вплив на економіку охоплює багато напрямків. Зокрема, за допомогою цін виробництво підпорядковується суспільним потребам, вираженим у формі платіжоспроможного попиту, ціни стимулюють зниження витрат на виробництво і реалізацію товарів,

запровадження досягнень науково-технічного прогресу, підвищення якості товарів і тощо.

Усі ці регулюючі функції ціна може виконувати найбільш ефективно лише за умов вільного ціноутворення, тобто тоді, коли вона формується тільки під впливом ринкових чинників. Але досвід показує, що як ринок, так і вільна (ринкова) ціна не є універсальними засобами регулювання економіки. Вони не здатні враховувати всієї різноманітності умов і цілей соціально-економічного розвитку країни.

По-перше, стимулюючий вплив вільних цін на економіку може забезпечуватися лише за умов досить зрілого ринку, тобто ринку, в якому панує конкуренція, обмежується недобросовісна діяльність монополій, ефективно працює вся ринкова інфраструктура. За браком таких умов вільне ціноутворення може відіграти руйнівну роль, породжуючи такі явища, як падіння виробництва, безробіття, інфляція тощо. По-друге, вільні ринкові ціни можуть реагувати тільки на ті зміни в економіці, які знаходять своє відображення у платіжоспроможному попиті. Тому ціни не враховують колективні економічні, а також соціальні, екологічні та інші проблеми, що породжує небажані наслідки для суспільства. Урахування всіх цих обставин можна забезпечити тільки на засаді державного регулювання цін.

В Україні державне цінове регулювання регламентується Законами України «Про ціни і ціноутворення», «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», постановою Кабінету Міністрів України «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» тощо. Закони у сфері ціноутворення встановлюють основні правила формування та застосування цін в країні, порядок контролю за цінами, відповідальність за порушення його, права та обов'язки окремих органів виконавчої влади у сфері ціноутворення. Для практичного виконання закони доповнюються та конкретизуються рішеннями парламенту, наказами Президента чи постановами Уряду.

З метою здійснення цінової політики держава створює спеціальну систему органів ціноутворення, до якої в Україні входять загальнодержавні, регіональні та відомчі установи. До першої групи належить Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, до другої— управління з питань цінової політики Ради міністрів АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Діяльність Міністерства економіки у сфері ціноутворення спрямована

на формування та реалізацію цінової політики в країні, аналіз та прогнозування динаміки цін і тарифів, розробку відповідних пропозицій щодо регулювання цін та стримання інфляції, здійснення методологічного керівництва діяльністю органів управління різного рівня з питань формування цін. Конкретні повноваження Міністерства економіки щодо регулювання цін постійно скорочувалися й нині обмежуються лише встановленням оптових цін на природний газ для виробників і постачальників, тарифів на його транспортування територією України та роздрібних цін на газ для населення.

Значно ширші повноваження у сфері ціноутворення надано місцевим органам виконавчої влади, що дає їм змогу оперативно, з урахуванням місцевих особливостей проводити в життя цінову політику держави, їхні управління з питань цінової політики мають право регулювати ціни на паливно-енергетичні ресурси (вугілля, газ скраплений, торф паливний та ін.), що відпускаються населенню для побутових потреб; тарифи на теплову енергію, послуги водопостачання та водовідведення; граничні рівні рентабельності та торговельні надбавки на дитяче харчування; тарифи на платні послуги, що надають лікувально-профілактичні державні й комунальні заклади охорони здоров'я; граничні рівні торговельних надбавок на окремі вітчизняні та імпорتنі лікарські засоби й вироби медичного призначення, заставні ціни на скляну тару.

Певну роботу в галузі ціноутворення проводять відомчі органи, до яких належать міністерства й відомства. Установлюючи ціни, вони, як правило, погоджують свої рішення з Міністерством економіки та деякими іншими державними організаціями (Пенсійним фондом, Національним банком). Так, Міністерство транспорту за погодженням з Мінекономіки встановлює тарифи на перевезення вантажів та пасажирів залізничним транспортом, Міністерство зв'язку – тарифи на основні послуги зв'язку. Національна комісія з питань регулювання енергетики – тарифи на електроенергію, що відпускається населенню для побутових потреб. У цілому перелік продукції, ціни на яку підлягають державному регулюванню, постійно скорочується, що свідчить про відповідну дерегуляцію цієї сфери економіки.

Державна політика цінового регулювання, безперечно, справляє певний тиск на виробників та продавців продукції. За таких умов вони змушені дотримуватися встановлених цін і відповідно зазнавати іноді навіть суттєвих втрат. Для компенсації збитків держава часто супроводжує обмеження цін наданням підприємствам фінансової допомоги, не допускаючи їхнього банкрутства на регульованих ринках.

Форми втручання держави в процес ціноутворення:

- обмеження рівня ціни;
- уведення податкових платежів, що призводять до вилучення доходів у виробників та споживачів;
- державна підтримка цін через дотації.

Це втручання здійснюється за допомогою різноманітних методів:

спостереження за цінами – виявлення зростання вартості життя для визначення індексу щорічного мінімального підвищення заробітної плати, впливу зростання цін на витрати виробництва та конкурентноздатність;

державне втручання в процес ціноутворення – санкціонування урядовими органами завищення витрат виробництва: у собівартість включають завищені амортизаційні списання, відрахування у різні фонди;

лідерство в цінах – має місце у тих сферах виробництва, де значна частка держави або держава виступає великим покупцем чи замовником (будівництво, продукція ВПК).

прямі методи

- застосування фіксованих цін;
- установлення граничних рівнів цін;
- декларування зміни цін;
- уведення граничних рівнів торговельно-збутових надбавок;
- „заморожування” (блокування) цін;
- дотування виробництва товарів (надання послуг);
- укладання договорів про ціни між підприємствами та державою.

непрямі методи

- диференціація рівня ставок товарних податків;
- пільгове податкування та кредитування;
- зміни ставок ввізного мита;
- уведення граничних нормативів рентабельності.

Пряме регулювання, як правило, переважає на початковому етапі створення ринку, коли його регулюючі здатності ще недостатньо розвинуті, або коли виникає кризова ситуація в економіці.

Непрямі методи державного регулювання цін переважають на етапі зрілого ринку і за нормальних умов розвитку економіки, коли регулюючий потенціал ринкового механізму реалізується на повну силу. За допомогою цих методів держава регулює поведінку об'єктів, які беруть участь у процесі ціноутворення, але не диктує порядку чи способів визначення цін та їхнього рівня.

Державне регулювання цін – це засіб досягнення певних цілей

державної економічної політики. Можна виділити кілька таких найбільш типових цілей, кожній з яких відповідають певні методи державного впливу на ціноутворення.

Перша – **запобігти руйнівному впливу цін на економіку**. Така ціль, як правило, ставиться за переходу країни до ринкових відносин або в період відтворення ринкових відносин, зруйнованих війною чи соціально-економічними заворушеннями, коли в економіці порушено природні господарські зв'язки, бракує необхідної інфраструктури ринку, наявні гострий дефіцит споживчих товарів, високий рівень інфляції, безробіття. За таких умов держава вдається переважно до політики прямого регулювання цін, у межах якої на найнеобхідніші види товарів та послуг установлюються фіксовані ціни - пільгові ціни на продукцію державних підприємств (н-д, на мінеральну сировину, електроенергію з державних електростанцій, залізничні, поштово-телеграфні тарифи). Політику фіксованих цін неминуче доводиться доповнювати датуванням виробників цієї продукції.

Друга – **стримати інфляцію за допомогою політики доходів**. У межах цієї політики ставиться завдання зупинити розкручування спіралі "зарплата – ціни" і знизити на цій основі інфляцію до нормального рівня. За таких умов фіксовані ціни застосовуються дуже рідко.

Найбільшого поширення набули інші методи регулювання цін: тимчасове «заморожування» (блокування) цін, застосування граничних цін чи граничних коефіцієнтів їх підвищення, використання граничних нормативів рентабельності, датування виробників соціально важливих споживчих товарів чи надання цільових компенсацій споживачам. Усі такі методи державного регулювання цін, як правило, доповнюються відповідним регулюванням заробітної плати.

Третя – **забезпечити доступ до товарів першої необхідності всім верствам населення незалежно від рівня їхніх грошових доходів**. Така ціль може бути виправданою за умов порівняно невисокої ефективності суспільного виробництва, коли існує суперечність між високими витратами на виробництво товарів першої необхідності та низькою заробітною платою широких верств населення. Для вирішення цієї проблеми застосовується політика низьких цін на товари першої необхідності, яка реалізується через низький рівень товарних податків або через повне звільнення від податків. За необхідності політика низьких цін доповнюється датуванням виробників найважливіших товарів. У межах цієї проблеми щодо деяких товарів не першої необхідності держава застосовує політику високих цін, яка реалізується за допомогою

підвищених ставок непрямих податків (наприклад акцизного збору). За допомогою високих цін держава обмежує виробництво та споживання відповідних товарів, а водночас компенсує втрати податкових надходжень до бюджету, спричинені низькими цінами на товари першої необхідності.

Четверта – **захистити внутрішній ринок від негативного впливу зовнішньої конкуренції**. Внутрішні ціни в кожній країні, як правило, відрізняються від світових, що зумовлено неоднаковим рівнем витрат на виробництво та різницею в системі оподаткування. Перевищення внутрішніх цін проти світових робить вигідним імпортування іноземних товарів і, навпаки, низький рівень внутрішніх цін стимулює експорт вітчизняних товарів. Це може завдати шкоди національним підприємствам, призвести до спаду виробництва й зростання безробіття. Для запобігання таким явищам держава використовує механізм датування національних виробників або за допомогою ввізного мита на імпортні товари підвищує їх ціни до необхідного рівня. Якщо виникає необхідність стримати експорт певних товарів із країни, держава через механізм експортного мита підвищує ціни вітчизняних товарів до необхідного рівня або обмежує вивіз за допомогою нетарифних методів (квотування, ліцензування).

П'ята – **стримати монополізм і забезпечити конкурентне середовище на ринку**. Ця мета реалізується передовсім за умов переходу до ринкових відносин. На цьому етапі, коли практично немає конкуренції, кожне підприємство поводить себе як монополіст – підвищує ціни й скорочує виробництво для того, щоб забезпечити собі необхідний рівень заробітної плати і прибутку. При цьому, вільно визначаючи в собівартості (а отже, в ціні) своєї продукції частку оплати праці, виробник прагне якось компенсувати це за рахунок споживача. Саме такий процес вільного ціноутворення в неконкурентному середовищі є головною причиною нестримного зростання цін і появи галопуючої інфляції.

Єдиним виходом з такої ситуації є запровадження державного регулювання цін і тарифів передовсім підприємств-монополістів, до складу яких входять як природні монополії, так і підприємства, що займають монопольне становище на ринку. Безпосередньо в Україні державне регулювання цін на продукцію монопольних утворень, вибір методів та встановлення термінів регулювання здійснюється Міністерством економіки, а на регіональних ринках – місцевими органами. Ці установи спільно з Антимонопольним комітетом визначають перелік регульованої продукції монополістів, до якого на

загальнодержавному рівні входять найважливіші види товарів народногосподарського значення, зокрема, прокат чорних металів, мінеральні добрива для сільського господарства, синтетичні смоли і пластмаси, гірничошахтне обладнання тощо. На регіональному рівні до складу підприємств, що займають монополнопозицію, належать як суб'єкти природних монополій (комунальні підприємства газового господарства, відділки залізниць, підприємства поштового зв'язку та телефонних послуг, комунальні підприємства водопровідно-каналізаційного господарства тощо), так і інші утворення (хлібокомбінати, підприємства міського електротранспорту, управління ритуальних послуг, метрополітен тощо).

Регулювання цін монополістів здійснюється або через установаження фіксованих чи граничних рівнів цін, граничних рівнів посередницько-збутових і торговельних націнок (надбавок), граничних нормативів рентабельності, або запровадженням обов'язкового декларування зміни цін. Перелічені методи мають як недоліки, так і переваги і різною мірою використовуються урядами країн з ринковою економікою. Так, метод регулювання цін через граничний рівень рентабельності у відсотках до витрат виробництва, який практично не використовується у світовій практиці, набув в Україні значного поширення. Підприємство не має права перевищити в ціні встановлений норматив рентабельності, інакше на порушника накладаються штрафні санкції. Протягом короткого проміжку часу такий підхід здатний стримати монополні тенденції до підвищення цін та скорочення пропозиції. Однак у довгостроковому періоді виявляються негативні риси даного методу, котрі зумовлені пропорційною залежністю розміру прибутку від собівартості продукції. Тому підприємства-монополісти зацікавлені не в зниженні, а навпаки, у збільшенні витрат на свою продукцію, що за встановленого рівня рентабельності дає їм змогу отримати більший прибуток. Це негативно впливає на ефективність виробництва, призводить до безупинного підвищення собівартості продукції, а відтак і до постійного зростання цін.

Названі недоліки значною мірою усуваються регулюванням цін на основі декларування. Декларування зміни ціни означає, що підприємство для підвищення ціни, яку регулює держава, повинно звернутися у відповідні органи на отримання дозволу на це. Тому в деяких країнах такі ціни називають «дозвільними».

Для одержання дозволу на підвищення цін підприємство готує необхідну інформацію, приділяючи особливу увагу обґрунтуванню собівартості, підвищення якої дозволяється тільки з об'єктивних причин,

наприклад, у разі зростання тарифів на електроенергію, збільшення орендної плати, підвищення ставок товарних податків тощо. У разі перевищення рівня регульованих цін або їх підвищення без декларування до порушників застосовуються відповідні санкції.

Здійснення державної цінової політики неможливе без ефективного контролю за додержанням дисципліни цін. *Під дисципліною цін* розуміють дотримання визначених нормативними актами й документами вимог щодо формування, установлення та використання цін за умов регульованої ринкової економіки.

Контроль за додержанням дисципліни цін здійснюється системою спеціальних органів, зокрема Державною інспекцією з контролю за цінами Міністерства економіки України і підпорядкованими їй державними інспекціями Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Головними завданнями інспекцій є здійснення державного контролю за дотриманням установленого порядку затвердження й застосування цін, захист законних інтересів громадян, викорінення фактів зловживань суб'єктами підприємництва з метою одержання незаконних доходів за рахунок підвищення цін, експертиза економічного обґрунтування цін і тарифів, установлених підприємствами та організаціями незалежно від форм власності й господарювання.

8.2. Антиінфляційна політика.

Важливим індикатором негараздів у економіці є інфляція, яка характеризується загальним підвищенням цін та зниженням купівельної спроможності грошей. Вона виникає не стихійно, а внаслідок перевищення випуску грошей над виробництвом товарів.

Інфляційні процеси можуть виникати під впливом двох чинників:

1.*Грошових*– емісія паперових грошей, швидкість їх обертання, стан фінансово-кредитної системи, відношення національної валюти до інших валют;

2.*Виробничих* (не грошових) – монополізація виробництва, брак конкуренції, структурні перекоси в матеріальному виробництві та ціновій політиці, витратний характер економіки.

Грошові чинники формують інфляцію попиту, яка виявляється в перевищенні сукупного попиту над пропозицією і виникненні надлишкової платоспроможності. Якщо зростання сукупного попиту не

компенсується підвищенням пропозиції, то це призводить до інфляційного зростання цін, яке супроводжується збільшенням грошової маси. Переповнення каналів обігу грошовою масою знецінює грошову одиницю, що є найхарактернішою ознакою інфляції попиту в її класичному вигляді.

За умов перехідної економіки виникнення інфляційного попиту зумовлюється надмірною емісією грошей у готівковій формі; дефіцитом бюджету; непродуманою кредитною експансією банків, що призводить до емісії грошей у безготівковій формі; високим рівнем непродуктивних державних витрат, зокрема надмірним інвестуванням у важку промисловість та військово-промисловий комплекс.

Виробничі фактори спричиняють інфляцію витрат, яку ще називають інфляцією пропозиції. Хоча причиною цієї інфляції також є гроші, але вони відіграють тут пасивну роль. Головним її імпульсом стає збільшення витрат виробництва в результаті підвищення заробітної плати та цін на сировину, матеріали, устаткування.

Класичним прикладом інфляції витрат є спіраль «зарплати – ціни». Якщо в економіці відбувається загальне підвищення цін, то це неминуче призводить до падіння реальних доходів населення. Для збереження їх рівня необхідно збільшувати зарплату, що спричинить зростання виробничих витрат. Унаслідок цього підвищується собівартість продукції, що, у свою чергу, призводить до зростання цін на товари та послуги. Чергове подорожчання потребує чергового збільшення зарплати, і процес починається спочатку.

Наведений приклад інфляційної спіралі «зарплата – ціни» свідчить про взаємозв'язок чинників інфляції попиту й витрат. З одного боку, підвищення заробітної плати сприяє зростанню доходів населення, що є чинником підвищення платіжоспроможного попиту, а з іншого, – збільшуючи витрати виробництва, призводить до підвищення цін.

До чинників інфляції витрат належить також підвищення ставок оподаткування, що рівнозначно збільшенню витрат виробництва й відповідному зростанню цін. Крім того, високі ставки податків обмежують стимули розвитку виробництва, що зменшує пропозицію товарів і відносно збільшує грошову масу.

У цілому інфляція витрат завжди загрожує скороченням товарного забезпечення і, зрештою, породжує спад виробництва і скорочення робочих місць.

Нині інфляція стала постійним фактором економічного життя і повна її ліквідація практично неможлива. По-перше, що нижчим є темп

інфляції, то важче її зменшити. По-друге, досвід розвинутих країн свідчить, що помірна, порівняно стабільна та передбачувана інфляція ще не створює великих проблем в економіці. Вона навіть може стимулювати певне пожвавлення виробництва та підвищення зайнятості. Але її неконтрольоване зростання сприяє розвитку негативних процесів в економічному організмі, уражуючи виробництво, розподіл та споживання.

Антиінфляційна політика – це комплекс відповідних заходів державного регулювання економіки, які спрямовані на боротьбу з інфляцією.

У міжнародній практиці застосовуються такі **класичні напрямки антиінфляційної політики** як:

1. Політика доходів (регулювання витрат):

- фіксація цін;
- „заморожування” зарплати;
- укладання угод про цінову політику з галузями;
- обмеження зарплати за допомогою податків.
-

2. Дефляційна політика (регулювання попиту)

Грошово-кредитна політика	Структурно-інвестиційна політика	Бюджетна політика
Процентна ставка	Обмеження монополізму та розвиток конкуренції	Збільшення доходів
Норма обов'язкових резервів	Залучення іноземних інвестицій	Скорочення державних видатків
Операції на відкритому ринку	Протекціонізм Формування ринку позичкового капіталу	

3. Адаптаційна політика:

- індексація доходів;
- погашення інфляційних очікувань.

Сутність *дефляційної політики* полягає у тиску на окремі елементи платіжоспроможного попиту з метою його обмеження.

Обмеження грошової маси проведенням грошово-кредитної політики, хоч і головний, але далеко не єдиний напрямок приборкування інфляції попиту. Відомо, що кількість грошей в обігу може бути великою або малою лише відносно кількості товарів, тобто їх величина залежить

від товарного забезпечення грошової маси. Відтак збільшення обсягів виробництва за незмінного абсолютного розміру грошової маси веде до її відносного зменшення і, відповідно, до падіння темпів інфляції. Тому одним з напрямків дефляційної політики є збільшення виробництва передовсім у галузях, які випускають товари і надають послуги населенню. З цією метою вживаються заходи структурно-інвестиційної політики, які передбачають обмеження монополізму й розвиток конкуренції, залучення іноземних інвестицій, проведення раціонального протекціонізму щодо національного виробника. Названі заходи спрямовано на припинення спаду виробництва, що забезпечує приборкання одного з найважливіших чинників інфляції – зменшення товарного забезпечення грошей.

Бюджетна антиінфляційна політика спрямована на скорочення бюджетного дефіциту базується на таких засадах:

- збільшення доходів за рахунок підвищення податкових ставок, випуску державних цінних паперів (не інфляційний ресурс фінансування бюджетного дефіциту);
- скорочення державних видатків: зменшення обсягів бюджетних капіталовкладень, поступове скорочення датування збиткових державних підприємств, перегляд системи трансфертів, часткова приватизація сфери освіти, охорони здоров'я тощо.

У країнах з перехідною економікою найбільш актуальним є вирішення проблеми фінансування діючих та датування збиткових підприємств. Держава повинна надавати пряму бюджетну підтримку тільки окремим підприємствам, які відповідають пріоритетам її структурної політики і здатні за такої підтримки досягти ефективного господарювання. При цьому потрібно спрямовувати грошові ін'єкції безпосередньо у виробництво, а не на сплату накопичених раніше боргів.

Другий напрямок антиінфляційної політики - політика доходів - пряме обмеження зростання цін і доходів в першу чергу заробітної плати. На думку ОЕСР (Організація економічного співробітництва і розвитку) максимальна ефективність політики доходів виявляється тоді, коли основним чинником інфляції є підвищення витрат. Скорочення зарплати веде до скорочення витрат, ціни, з одного боку, але, з другого боку, веде до скорочення доходів, тому політика доходів часто використовується з дефляційною політикою.

Варіанти політики доходів:

- „заморожування” цін та зарплати на певному рівні. Використовується лише в короткостроковому періоді, бо спричиняє дефіцит товарів і приховану форму інфляції;

- обмеження рівня цін тільки в певних розмірах, укладання угод про цінову політику з галузями, обумовлення темпів зростання зарплати в колективних угодах, обмеження зарплати за допомогою податків.

Адаптаційна політика спрямована не стільки на боротьбу з інфляцією скільки на пристосування до неї, включає індексацію доходів пов'язану з зниженням доходів в результаті підвищення цін (підвищення зарплати працівникам бюджетних установ, пенсій тощо). Така індексація не усуває інфляції, а лише пом'якшує її вплив.

Адаптаційна політика направлена також на припинення інфляційних очікувань, тобто на подолання побоювань суб'єктів економічної системи щодо безперервного подорожчання товарів і знецінення заощаджень. За таких умов населення чекає від держави не стільки компенсації доходів, скільки приборкання самої інфляції. Проблему припинення адаптаційних сподівань простіше подолати за умов постійного розвитку та зміцнення механізму ринкової системи.

Контрольні питання:

1. Яка головна мета цінового регулювання економіки?
2. Які є форм втручання держави в процес ціноутворення?
3. За якими методами здійснюється втручання?
4. Під впливом яких чинників виникають інфляційні процеси?
5. Які є напрямки антиінфляційної політики?

Література:

1. Закон України Про ціни і ціноутворення(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 19-20, ст.190), режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5007-17>
2. Литвиненко Я.В. Сучасна політика ціноутворення : навч. посібник / Я.В. Литвиненко – К. : Вид. центр МАУП, 2010. – 212 с.
3. Артус М.М. Формування механізму ціноутворення в умовах ринкової економіки / М.М. Артус – Тернопіль, 2010. – 54 с.
4. Корієв В.Л. Маркетингова цінова політика : Навчальний посібник / В.Л. Корієв, М.Х. Корецький, О.І. Дацій. – К.: Центр навчальної літератури, –2007. – 200 с.
5. Покатаєва О.В. Державна регуляторна політика щодо механізму ціноутворення на товари // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2011. – № 3. – С. 142–150.

РОЗДІЛ 9.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА.

Ключові терміни: регіональна політика, розвиток регіонів, місцеві бюджети, механізми регіональної політики.

Ключові питання розділу:

9.1 Регіональна політика: суть, принципи та цілі.

9.2 Механізм реалізації регіональної економічної політики держави.

9.3 Державна регіональна фінансова політика.

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- знати й розуміти: суть регіональної політики, механізми реалізації регіональної економічної політики;

- уміти: визначати цілі і завдання регіональної політики, складові елементи регіональної політики;

9.1 Регіональна політика: суть, принципи та цілі.

До складу України входять 24 області, АР Крим, два міста республіканського підпорядкування: Київ та Севастополь. Усього в державі існує близько 12 тисяч різних територіальних утворень. Різні території України мають свої особливості й відмінності як щодо економічного розвитку, так і в соціальному, історичному, мовному та ментальному аспектах, політики. Брак власної регіональної політики в недалекому минулому призвів до значних диспропорцій у регіональній структурі економіки держави, нагромадження економічних та соціальних проблем.

З таких проблем треба передовсім назвати недосконалість галузевої структури більшості регіональних господарських комплексів, їх низьку економічну ефективність; значні відмінності між регіонами в рівнях соціально-економічного розвитку та істотне відставання деяких регіонів

від чинних нормативів розвитку соціальної та виробничої інфраструктури особливо це стосується сільської місцевості); нераціональне використання місцевих природних і трудових ресурсів; надмірне забруднення довкілля в багатьох містах і районах; відставання в комплексному розвитку міст і сіл; незадовільну реалізацію можливостей регіонів щодо міжнародної інтеграції України, спільного підприємництва в галузі туризму, залучення до країни іноземних інвестицій та ін.

Для розв'язання цих проблем постає необхідність створити умови для оптимальної економічної самостійності регіонів, вжити організаційних, правових та економічних заходів для забезпечення ефективного державного регулювання процесів регіонального розвитку країни та координації міжрегіональних зв'язків, тобто опрацювати засади продуманої державної регіональної політики (ДРЕП).

Державна регіональна економічна політика – це сукупність організаційно-правових та економічних заходів, які здійснюються державою у сфері регіонального розвитку країни відповідно до її поточних і стратегічних цілей. Вона є органічною частиною загальної соціально-економічної політики держави, що синтезує регіональні аспекти.

Ці заходи спрямовуються на стимулювання ефективного розвитку продуктивних сил регіонів, раціонального використання ресурсів, створення нормальних умов життєдіяльності населення, забезпечення екологічної безпеки та вдосконалення територіальної організації суспільства, поліпшення територіальних пропорцій у країні.

Цілі державної регіональної політики:

1. Зміцнення основ української державності.
2. Пошук оптимальної моделі державного та територіального устрою.
3. Забезпечення економічної самодостатності областей через узгодження загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів і економічних пріоритетів.
4. Активна участь регіонів і органів місцевого самоврядування в управлінні державою та самостійне вирішення проблем у межах своєї компетенції.
5. Підвищення та вирівнювання регіональних життєвих умов населення.

Основні аспекти регіонального управління

Взаємовідносини „регіон – центр”:

- чіткий розподіл повноважень та компетенції з питань власності, зайнятості, земельних ресурсів, бюджету, податків, соціального захисту,

ціноутворення тощо;

- вирішення центром питань економічної безпеки, фінансово-економічної стабільності грошового обігу, програм загальнодержавного рівня

Взаємовідносини „регіон - місцеве самоврядування ”

- окреслення функцій територіальних, муніципальних органів різних рівнів;

- визначення завдань розвитку регіону;
- регулювання ринкових відносин у межах території;
- вирішення питань бюджетно-фінансової політики території, питань оперативного управління господарством.

Політика регіонів не завжди відповідає політиці держави. Регіони можуть мати свої пріоритетні напрямки розвитку, які іноді не збігаються з державними. ДРЕП і політика регіонів не повинні бути суперечливими: в ідеалі вони повинні становити одне ціле, доповнюючи та збагачуючи одна одну.

Принципи державної регіональної економічної політики:

- розподіл влади між центром і регіонами – підвищення економічної самостійності регіонів шляхом чіткого розмежування повноважень.
- дотримання пріоритетів загальнодержавного значення;
- органічна єдність розвитку продуктивних сил регіонів і завдань соціально-економічного розвитку країни;
- урахування вимог екологічної безпеки під час реформування структури господарських комплексів регіонів і розміщення нових підприємств.

Відповідно до різноманітності процесів, що відбуваються в регіонах, виокремлюють і певні складові частини ДРЕП: економічну, соціальну, екологічну, науково-технічну, гуманітарну, національну, управлінську, демографічну та зовнішньоекономічну. Для кожної з них держава встановлює цілі, завдання, пріоритети в регіональному аспекті, тобто визначає права, сфери, ресурси та методи роботи регіонів, здійснює певні дії щодо них та доручає їм виконання окремих завдань.

Розглянемо детальніше складові частини ДРЕП.

1. Економічна політика. Сутність економічної політики полягає в забезпеченні регіонів можливостями для самостійного розвитку на умовах самофінансування та самозабезпечення. До складу економічної політики входять бюджетна та податкова політика; планування, прогнозування та програмування розвитку регіону; використання природних ресурсів і власності регіону (інвестиційна політика);

розміщення продуктивних сил; політика розвитку регіональних комплексів (АПК; транспортний, будівельний); контрольно-аналітична діяльність та інформаційне забезпечення.

2. Соціальна політика. Складовими соціальної політики є: забезпечення зростання рівня добробуту населення; соціальний захист; забезпечення громадянам рівних прав і можливостей щодо вибору місця проживання та працевлаштування. Найважливішою складовою соціальної політики є забезпечення громадянам прожиткового мінімуму.

3. Науково-технічна політика. Вона спрямовується на визначення пріоритетів щодо вдосконалення та розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в регіоні і базується на попередньому вивченні та аналізі науково-технічного комплексу регіону.

4. Екологічна політика. Нині набула надзвичайно важливого значення в зв'язку з неприпустимим промисловим забрудненням довкілля. Особливо гострою є ця проблема в Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій, Харківській та Київській областях.

5. Демографічна політика. Вона спрямовується на гальмування депопуляційних процесів і деструктування населення. Демографічний стан країни та її регіонів є важливим фактором соціально-економічного розвитку.

6. Гуманітарна політика. Головна мета – це духовний розвиток суспільства, його моральний і фізичний стан. До складу гуманітарної політики входить державна підтримка навчальних закладів, лікарень, поліклінік, театрів, кінотеатрів, клубів, тобто розвиток комунальної власності. Особливістю гуманітарної політики є її чітка регіональна спрямованість.

7. Національна політика. Спрямовується на забезпечення конституційних, політичних, економічних і соціальних прав громадян незалежно від національності та віросповідання.

8. Зовнішньоекономічна політика. Спрямована на створення СЕЗ для активізації підприємництва, формування ринкової інфраструктури, залучення іноземних інвестицій, нарощування експортного потенціалу окремих регіонів, що потребують прискореного розвитку.

9. Управлінська політика. Основна її мета – це створення єдиної системи регіонального управління, що відповідає завданням регіонального розвитку.

Основні напрямки ДРЕП затверджує Верховна Рада України. Президент України спрямовує діяльність державної виконавчої влади на розв'язання найважливіших проблем соціально-економічного розвитку

регіонів, видає нормативно-правові акти з цих питань, очолює Раду регіонів при Президенті України.

Уряд України визначає державні пріоритети й затверджує державні програми соціально-економічного розвитку регіонів, забезпечує їх виконання, бере участь у створенні системи економічних регуляторів, нормативної та методологічної бази просторового розміщення продуктивних сил.

Органи місцевого самоврядування розробляють, затверджують і виконують програми та бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Вони розпоряджаються комунальною власністю, запроваджують передбачені законодавством місцеві податки і збори, забезпечують раціональне використання природних і трудових ресурсів.

Представницькі органи затверджують місцевий бюджет і контролюють його виконання, схвалюють програми соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, здійснюють інші повноваження, установлені законом.

9.2. Механізм реалізації регіональної економічної політики держави.

Важливим практичним інструментом реалізації ДРЕП є чіткий законодавчий розподіл повноважень, відповідальності та фінансово-економічної бази між різними рівнями управління: загальнодержавним, регіональним і місцевим.

Основні складові елементи механізму ДРЕ:

- законодавчо-нормативна база;
- бюджетно-фінансове регулювання регіонального розвитку та селективна підтримка окремих регіонів з боку держави;
- реалізація державних регіональних програм, а також індикативних прогнозів і місцевих програм соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних утворень;
- створення та розвиток спеціальних (вільних) економічних зон у певних
- Законодавство з питань державної регіональної політики складається з Конституції України, Законів України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про стимулювання розвитку

регіонів», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про транскордонне співробітництво», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про державні цільові програми», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про Генеральну схему планування території України», Конституції Автономної Республіки Крим, цього та інших законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, а також міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Принципи формування та розподілу фінансових ресурсів між державними й місцевими бюджетами є ключовими механізмами регіонального розвитку.

Основні проблеми бюджетного регулювання розвитку регіонів:

- встановлення науково-обґрунтованих показників, що визначають і гарантують самостійність місцевих бюджетів;
- збалансування бюджетної системи за територіями, доходами і витратами;
- визначення частки місцевих бюджетів у консолідованому бюджеті держави;
- встановлення мінімальної частки доходів місцевих бюджетів, що формуються за рахунок власних доходів (показник реальної фінансової автономії).

Використання прямого державного інвестування, надання субсидій, створення спеціальних фондів для фінансування програм, залучення іноземного та вітчизняного приватного капіталу, пільгове кредитування й оподаткування, преференції та використання позабюджетних коштів посилюють вплив держави на економіку регіонів.

Із централізованих джерел фінансуються витрати на нове будівництво, роботи з реконструкції підприємств базових галузей промисловості, агропромислового та військово-промислового комплексів, будівництво важливих природоохоронних об'єктів, тобто ті підприємства й галузі, які мають загальнодержавне значення. Також державою фінансуються витрати на прискорений розвиток галузей економіки окремих регіонів, які могли б якнайшвидше забезпечити стабільне надходження валютних коштів і зростання обсягів виробництва товарів народного споживання.

Особливим напрямком державної допомоги є фінансування структурної перебудови і реконверсії депресивних територій, тобто таких, де показники розвитку відстають від нормативних або середніх по

регіону. Також допомога надається регіонам з відносно низьким рівнем промислового потенціалу та надлишком трудових ресурсів, гірським та іншим регіонам зі складними природно-географічними та екологічними умовами.

Державні регіональні програми - це засіб регулювання розвитку економіки регіонів. Вони дають можливість найповніше узгодити територіальні та галузеві інтереси, створити реальні умови для зближення рівнів виробництва і споживання основних товарів широкого споживання в усіх регіонах. Цілі:

1. Активізація господарської діяльності та розвиток ринкових відносин у регіоні.
2. Забезпечення структурної перебудови господарських комплексів.
3. Вдосконалення спеціалізації.
4. Ліквідація локальних економічних криз.
5. Вирішення соціальних проблем.
6. Узгодження територіальних і галузевих інтересів.

Основні елементи регіональних програм і прогнозів розвитку регіонів: аналіз соціально-економічного стану; основні напрямки структурної перебудови; цільові установки в соціальній, економічній, природоохоронній сферах; визначення методів та етапів реалізації програм.

В Україні діє програма соціально-економічного розвитку Карпатського регіону. Підготовлені програми розвитку Полісся, Поділля, Причорноморського та Придніпровського регіонів.

Відповідно до Закону України „Про державне прогнозування та розроблення програм соціально-економічного розвитку України” в АР Крим, областях, районах розробляються прогнози на середньостроковий період (5 років) і програми на короткостроковий період (1 рік).

У 2001 р. Наказом Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001 затверджена Концепція державної регіональної політики, яка визначає головну мету державної регіональної політики, принципи, на яких вона ґрунтується, основні завдання та пріоритетні шляхи їх вирішення.

Так, головна мета державної регіональної політики сформульована як “створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації органів державної влади та органів місцевого самоврядування” .

Визначено основні принципи, на яких ґрунтується державна регіональна політика, серед яких: конституційність і законність; забезпечення унітарності України та цілісності її території; поєднання процесів централізації та децентралізації влади, гармонізація загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів; максимальне наближення послуг, що надаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, до безпосередніх споживачів; диференційованість надання державної підтримки регіонам; стимулювання тісного співробітництва між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у розробці та реалізації заходів щодо регіонального розвитку.

Для досягнення головної мети державної регіональної політики передбачається забезпечити вирішення найперше таких основних завдань:

- запровадження більш глибокого вивчення та оцінки внутрішнього природного, економічного, наукового, трудового потенціалу кожного регіону, розроблення комплексних правових, організаційних, економічних та інших механізмів його ефективного використання;
- здійснення на інноваційній основі структурної перебудови економіки регіонів з урахуванням особливостей їх потенціалу;
- поетапне зменшення рівня територіальної диференціації економічного розвитку регіонів та соціального забезпечення громадян;
- широкий розвиток підприємництва як головного фактора соціально-економічного розвитку держави та її регіонів, підвищення зайнятості населення, наповнення місцевих бюджетів;
- зміцнення економічної інтеграції регіонів з використанням переваг територіального поділу і кооперації праці, що є одним з головних чинників підвищення конкурентоспроможності держави на міжнародних ринках;
- забезпечення здатності територіальних громад та органів місцевого самоврядування в межах, визначених законодавством, самостійно та відповідально вирішувати питання соціально-економічного розвитку, створення ефективних механізмів забезпечення їх активної участі у формуванні та проведенні державної регіональної політики;
- удосконалення фінансових міжбюджетних відносин, вироблення чітких критеріїв і ефективних механізмів надання державної підтримки розвитку регіонів;
- досягнення продуктивної зайнятості населення, стабілізації та

поліпшення демографічної ситуації в державі;

- подальше вдосконалення державної системи охорони довкілля та використання природних ресурсів, механізмів та інструментів вироблення і реалізації екологічної політики;

Пріоритетними шляхами вирішення передбачених завдань стали вдосконалення державного регулювання розвитку регіонів і підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в соціально-економічному розвитку регіонів.

Слід відмітити, що окремі положення Концепції з удосконалення державного регулювання у сфері реалізації регіональної політики містять тезу щодо стимулювання розвитку регіонів або їх частин, відповідні показники функціонування яких значно нижчі середніх по країні, тобто депресивних територій, визначення їх статусу, запровадження особливих механізмів подолання депресивності.

У 2008 р. Міністерством регіонального розвитку та будівництва України розроблено нову Концепцію державної регіональної політики, яка відображає новітні тенденції розвитку Української державності. При цьому напрямками державної регіональної політики визначено такі:

- формування ефективної системи публічної влади в регіонах, спроможної забезпечити сталий розвиток територій;
- сприяння поліпшенню матеріального, фінансового, інформаційного, кадрового та іншого ресурсного забезпечення розвитку регіонів;
- стимулювання міжрегіональної інтеграції, подолання міжрегіонального відчуження та інтеграції регіональних інформаційних, освітніх просторів у єдиний загальноукраїнський простір;
- створення ефективних механізмів представництва на загальнонаціональному рівні інтересів регіонів, а на регіональному – територіальних громад, забезпечення врахування самотності регіонів та їх конкурентних переваг при формуванні та реалізації державної регіональної політики.

Система заходів з реалізації державної регіональної політики охоплює правове, інституційне, фінансово-економічне, кадрове, гуманітарне, інформаційне забезпечення, а також передбачає впровадження міжнародних інструментів регіонального розвитку. Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” від 23.03.2000 р. № 1602-III визначає, що учасниками прогнозування та програмування розвитку території є Кабінет Міністрів України; Міністерство економіки України; інші центральні органи виконавчої влади; Рада міністрів АРК; місцеві

державні адміністрації; органи місцевого самоврядування.

Орієнтовна структура програми складається з чотирьох блоків:

1) аналіз розвитку території (містить коротку характеристику території; опис соціально-економічного становища; перспективні тенденції розвитку; мету та завдання програми);

2) система основних показників (охоплює вихідні дані розробки показників програми; принципи розробки основних показників; основні напрямки та пропорції соціально-економічного розвитку; показники: розвитку промисловості, будівництва, сільського господарства, транспорту, зв'язку; розвитку соціальної сфери (чисельність і зайнятість населення, освіта, охорона здоров'я, культура, фізкультура і спорт); науково-технічного розвитку; розвитку підприємництва; використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища; інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності; фінансового забезпечення);

3) комплекс цільових програм та заходів (визначає напрямки розвитку (реформування, підвищення ефективності функціонування) матеріальної бази території (підприємств, галузей); розвитку (реформування) соціальної сфери);

4) механізм реалізації (характеризує механізм управління програмою та організаційну структуру її реалізації).

При цьому система прогнозних і програмних документів базується на комплексному аналізі становища території.

Разом з тим, у законі не згадується про особливості прогнозування розвитку проблемних територій. Йдеться лише про необхідність під час розробки прогнозів і програм економічного і соціального розвитку відображати характеристику головних проблем розвитку (території, галузі або економіки і соціальної сфери в цілому) та шляхи їх розв'язання. Крім того, законом не враховано широке застосування стратегічного планування розвитку територій, яке відбулося в останні роки, що вважаємо суттєвим його недоліком.

Наступним законом, на який має спиратися інструментарій державної регіональної політики, має стати Закон України "Про Генеральну схему планування території України" від 07.02.2002 р. № 3059-III, який встановив пріоритети та концептуальні вирішення планування і використання території країни, шляхи вдосконалення систем розселення та забезпечення сталого розвитку населених пунктів, розвитку виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, формування національної екологічної мережі. Зокрема, визначено основні

напрями використання території України, зокрема, сформульовано завдання перспективного розвитку населених пунктів різного типу з метою вдосконалення систем розселення та забезпечення сталого розвитку, а також визначено території, розвиток яких потребує державної підтримки з метою забезпечення ефективного їх використання, що має особливу господарську, екологічну, наукову, естетичну цінність. Між тим, ні серед результатів аналізу стану використання території України, ні серед рекомендованих його напрямів у майбутньому не зазначено депресивні території, хоча відмічається, що використання території країни характеризується значними диспропорціями, що, безумовно впливає на роль регіонів у життєдіяльності країни.

Так, частка валового регіонального продукту, який виробляється на відповідних територіях, у загальнодержавному обсязі ВВП у період 2007-2008 рр. коливалась від 0,73 – 0,97 % (відповідно м. Севастополь та Чернівецька обл.) до 19,68 – 12,39 % (м. Київ та Донецька обл. відповідно), хоча середній відсоток має бути на рівні 3, 7 %. При цьому розподіл областей у межах, що розраховано, відбувається нерівномірно: більшість (14 регіонів) тяжіє до 2 %, по три регіони (АРК, Київська та Полтавська обл.) – до 3 та 4 % (Запорізька, Львівська, Одеська обл.), Харківська обл. – 6,15 %, Дніпропетровська – 9,55 % (розраховано автором за даними Держкомстату України). Протягом 2009 р., напевне, ситуація залишилась незмінною. Вищеназвані та інші положення мають бути враховані в областях під час розробки регіональних стратегій розвитку, які є інструментом узгодження галузевих, державних та територіальних інтересів. Незважаючи на наявність Методичних рекомендацій щодо їх формування, затверджених наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції від 29.07.2002 р. № 224, залишаються дискусійними або не до кінця визначеними провідні питання здійснення даного процесу.

Зокрема, важко погодитись із твердженням, що регіональна стратегія розвитку є стратегічним планом сталого економічного і соціального розвитку адміністративно-територіальних одиниць субнаціонального рівня (п. 4 розділу I), оскільки вони не є ідентичними поняттями, їх основна відмінність полягає у тому, що стратегія є просторовою моделлю, яка відображає бачення майбутнього регіону та пріоритетні напрями його досягнення, а стратегічний план – сценарієм її реалізації, містить кількісні показники та показники якості, які ідентифікують конкретні дії по певних цілях та напрямках діяльності (від стратегічних до поточних по роках реалізації), визначають виконавців,

ресурси та строки виконання.

Слід відзначити, що вищезгадані методичні рекомендації не адаптовані до потенційних можливостей невеликих територій (сіл, селищ, міст районного значення) через те, що вони практично не мають ресурсів для залучення до розробки стратегії розвитку висококваліфікованих фахівців або експертів, які мають професійну підготовку та відповідний досвід, можуть застосовувати квазіекономічний чи математичний апарат під час опрацювання та вибору сценаріїв стратегії.

Постановою Кабінету Міністрів України “Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету” від 26.04.2003 р. № 621 затверджено:

- порядок розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету;
- структуру прогнозу економічного і соціального розвитку України на середньостроковий період;
- структуру прогнозу економічного і соціального розвитку України на короткостроковий період;
- структуру Державної програми економічного і соціального розвитку України на короткостроковий період;
- типову структуру прогнозу економічного і соціального розвитку АРК, області, району, міста на середньостроковий період;
- типову структуру програми економічного і соціального розвитку АРК, області, району, міста на короткостроковий період;
- типову структуру прогнозу розвитку галузі економіки на середньостроковий період;
- типову структуру програми розвитку галузі економіки;
- типовий перелік галузей економіки, для яких розробляють прогноз на середньостроковий період та програму.

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. № 1001, визначила, що політика регіонального розвитку в Україні на сучасному етапі базуватиметься за такими основними принципами: програмування; концентрації; синхронізації дій („синергії”); додатковості; субсидіарності; збалансованого розвитку; партнерства, єдності. Як видно, вони відрізняються від принципів, задекларованих Концепцією державної регіональної політики від 25.05.2001 р. Сформульовано мету та визначено стратегічні завдання регіональної

політики до 2015 р., що є позитивним. Але звертаємо увагу на те, що мета наводиться у трьох частинах Стратегії (загальній, четвертій та сьомій), причому усюди – по-різному.

Так, у Загальній частині викладено, що “мета цієї Стратегії полягає у визначенні ключових проблем регіонального розвитку, пріоритетів державної регіональної політики з точки зору загальнонаціональних потреб та інтересів на період до 2015 року”. У частині IV подано, що “основною метою Стратегії є створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку на сучасній технологічній основі, високої продуктивності виробництва та зайнятості населення”. У частині VII («Очікувані результати») розкрито, що “стратегія ставить за мету: зниження диспропорцій у соціальних показниках, у тому числі заробітній платі та забезпеченні додержання державних соціальних гарантій; збільшення обсягу інвестицій в основний капітал при одночасному зниженні диспропорції за цим показником; створення умов для сталого розвитку регіонів в інтересах усієї країни, підвищення рівня життя населення, подолання бідності та безробіття, формування середнього класу; забезпечення додержання визначених державних соціальних гарантій стосовно кожного громадянина незалежно від місця його проживання; подолання депресивного стану окремих територій, своєчасне і комплексне розв’язання проблем охорони довкілля”. У зв’язку з цим, можна рекомендувати Уряду з метою вдосконалення розробленої Державної стратегії уточнити названі позиції, оскільки від цього залежить встановлення завдань для досягнення цілей, їх відображення в регіональних стратегіях розвитку.

9.3 Державна регіональна фінансова політика.

Державна регіональна фінансова політика - сукупність державних фінансових заходів щодо забезпечення управління територіями країни, вирішення їхніх фінансових проблем. ДРФП передбачає заходи щодо вдосконалення пропорцій розподілу доходів і видатків зведеного бюджету між державним і місцевими бюджетами відповідно до компетенції, функцій та обов'язків, які виконують центральні та місцеві органи державної виконавчої влади, та органи місцевого самоврядування.

Місцеві бюджети містять дві частини: 1. *Доходи* - власні, що належать суб'єкту бюджетного права, обминаючи бюджети вищого рівня (податки на майно, платежі за використання природних ресурсів, податки,

збори, мито та інші власні доходи) та регулюючі (податок на прибуток, прибутковий податок з фізичних осіб, ПДВ, акцизи, дотації з державного і регіонального бюджетів, субвенції з регіональних бюджетів, кошти, отримані за взаєморозрахунками з бюджетами); 2. *Видатки* – фінансова підтримка галузей народного господарства, соціально-культурні заходи, управління, правоохоронна діяльність та інше. Бюджетна система України реформується способом її децентралізації, що узгоджується з досвідом інших європейських держав. Кількість держав, що розширюють бюджетно-податкові повноваження органів регіонального самоврядування, постійно зростає.

Місцеві бюджети є автономними і не входять до складу бюджетів вищого рівня.

Інструментом регулювання міжбюджетних відносин є міжбюджетні трансферти. Для їх розподілу використовують фінансовий норматив бюджетної забезпеченості. Він визначається шляхом ділення загального обсягу" фінансових ресурсів, що спрямовуються на реалізацію бюджетних програм, на кількість мешканців чи споживачів соціальних послуг (коригується коефіцієнтами, що враховують відмінності у вартості надання соціальних послуг в залежності від кількості споживачів).

Основні види міжбюджетних трансфертів: дотації вирівнювання визначається як перевищення обрахованого обсягу видатків над прогнозними показниками доходів, субвенції на здійснення програм соціального захисту, субвенції на компенсацію втрат доходів бюджетів місцевого самоврядування на виконання власних повноважень внаслідок надання пільг, установлених державою, субвенції на виконання інвестиційних проектів

До доходів місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, належать: місцеві податки і збори, 75% плати за землю – для бюджетів міст, податок з власників транспортних засобів, відсоток за тимчасове використання вільних бюджетних коштів тощо.

До видатків місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, належать видатки на місцеву пожежну охорону, позашкільну освіту, соціальний захист та забезпечення, місцеві програми тощо.

Місцевими податками і зборами є: готельний збір, за парковку, ринковий збір, збір за участь в бігах на іподромі, продаж лотерей, комунальний податок, збір за видачу ордера на квартиру тощо.

Контрольні питання:

1. Переліchte цілі державної регіональної політики
2. Які основні аспекти регіонального управління?
3. Які є принципи державної регіональної економічної політики?
4. Які основні складові елементи механізму державного регулювання?
5. Переліchte основні проблеми бюджетного регулювання розвитку регіонів
6. Які дві частини містять місцеві бюджети?

Література:

1. Мамонова В. Державна регіональна політика: формування правової бази. Публічне управління: теорія та практика: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. [Електронний ресурс] – Х. : Вид-во "ДокНаукДержУпр", 2010. – № 1 – 59-67 с.
2. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети: монографія / М.І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 512 с.
3. Закон України “Про Генеральну схему планування території України” від 07.02.2002 р. № 3059-III // Офіційний вісник України. – 2002. – № 10. – Ст. 466.
4. Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” від 23.03.2000 р. № 1602-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 16. – Ст. 657.
5. Концепція державної регіональної політики : затв. Указ Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 22. – Ст. 983.

РОЗДІЛ 10

СУСПІЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Ключові терміни: маркетинг, ринок, попит, потреба, концепція управління, ринкова інфраструктура

Ключові питання розділу:

- 10.1. Сектор загального державного управління.
- 10.2. Ефективність суспільного сектору економіки.
- 10.3. Фінансування діяльності установ СЗДУ.

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- *знати й розуміти:* сутність сектору загального державного управління, , функції загального сектору;
- *уміти:* визначати цілі і завдання сектору загального державного управління, визначати показники розвитку сектору та вміти визначати сучасну бюджетну класифікація статей видатків;

10.1 . Сектор загального державного управління.

Суттєву роль в економіці відіграє суспільний сектор. За цієї обставини державний бюджет є одним з основних інструментів макроекономічної політики. Держава бере на себе зобов'язання надавати чисті та змішані суспільні товари та послуги, які приватний сектор не продукує або виробляє в недостатній кількості.

Згідно із системою національних рахунків до сектору загального державного управління (СЗДУ) відносять державні установи та

організації, що фінансуються, головне, з Державного та місцевих бюджетів. До їх складу входять установи та організації загального управління, фінансів, регулювання економіки, науково-дослідної діяльності, охорони навколишнього природного середовища, оборони, підтримування внутрішнього порядку, безкоштовного або пільгового обслуговування населення у сферах освіти, охорони здоров'я, фізкультури і спорту, культури і мистецтва, соціального забезпечення.

Функціонування організацій і установ державного сектору економіки пов'язане з використанням багатьох видів матеріальних ресурсів і грошових коштів, необхідних для надання послуг окремим особам і суспільству в цілому. У складі поточних матеріальних витрат цих організацій і установ значне місце посідають витрати на різні матеріали, паливо, електроенергію, інші матеріальні цінності, а також на споживання продуктів харчування, ліків, спецодягу, спецвзуття, канцелярського приладдя та ін. До поточних витрат включають також витрати на • поточний ремонт будівель, суму зносу основних фондів, що використовуються в цих галузях.

Поточні витрати організацій і установ державного сектору економіки включають також фонд заробітної плати працівників і державних службовців; відрахування на соціальне страхування; витрати, пов'язані зі службовими відрядженнями; витрати на навчальні цілі та виробничу практику, виконання науково-дослідних робіт; витрати на придбання книжок для бібліотек; стипендії студентів та ін.

Для установ і організацій державного сектору, як і для інших секторів економіки, є об'єктивним відшкодування здійснених витрат, їх суспільний облік і контроль. З одного боку, ці організації та установи є споживачами результатів праці інших секторів економіки, а з другого – своєрідними постачальниками різних послуг. Відтак вони включаються в систему суспільного поділу праці, а їхня діяльність набуває фінансово-господарського характеру.

Формування і реалізація стратегії розвитку сектору загального державного управління в Україні здійснюється за допомогою соціально-економічних прогнозів, Державного та місцевих бюджетів, Державної програми економічного і соціального розвитку України та інших державних регіональних і галузевих програм.

Основними показниками, що характеризують стан та завдання розвитку сектору є такі:

- питома вага загальної суми державних доходів і витрат у ВВП;
- питома вага державних видатків на освіту, охорону здоров'я,

національну оборону, правоохоронну діяльність, охорону навколишнього природного середовища і т. д. у державному бюджеті або у ВВП;

- обсяг державних видатків за відповідними напрямками на
- душу населення;
- нормативи, що визначають мінімальні стандарти споживання суспільних благ (прожитковий мінімум, розмір мінімальної заробітної плати, пенсії, гарантований мінімум послуг у галузі освіти, охорони здоров'я і т. ін.);
- показники рівня життя населення.

10.2 Ефективність суспільного сектору економіки.

Обґрунтування заходів, спрямованих на досягнення цілей розвитку суспільного сектору, передбачає прогнозування доходів і видатків державного бюджету та державних позабюджетних фондів, планування обсягів продукції (робіт, послуг) та формування проектів державних контрактів на поставки продукції (робіт, послуг), необхідної для задоволення державних потреб.

У практиці часто застосовується метод планування «від досягнутого рівня». Такий метод є більш-менш прийнятним за умов, коли суспільство в цілому задоволене станом суспільного сектору і не перебуває в процесі глибоких соціально-економічних перетворень. За умов інтенсивних зрушень у розвитку суспільного сектору, суттєвих змін у попиті на суспільні блага на перше місце висувається пошук оптимальних альтернативних варіантів використання суспільних коштів. Для раціоналізації вибору варіантів використовується метод порівнювання ефективності. Цей метод дає певну корисну інформацію для прийняття рішень.

Аналіз ефективності дає змогу приймати обґрунтовані рішення не тільки в суспільному, а й у приватному секторах. Але вирішуються ці задачі по-різному. У підприємницькому секторі до уваги беруться приватні інтереси, у суспільному – спільні інтереси громадян (платників податків). Звідси впливає те, що й компоненти витрат, і складові результатів, необхідно оцінювати з урахуванням позитивних і негативних екстерналій (побічних наслідків).

Для оцінки ефективності в суспільному секторі використовують такі методи: аналіз витрат і результативності, аналіз витрат і корисності, аналіз витрат і вигод.

Терміном "аналіз витрат і результативності" позначають сукупність

аналітичних прийомів, які уможлиблюють визначення обсягу витрат і ресурсів на досягнення тієї чи іншої специфічної мети, поставленої перед суспільним сектором, і вибір оптимальних рішень. Аналіз витрат і результативності передбачає порівнювання тільки однорідних результатів. Він не дає можливості визначити, який з варіантів використання ресурсів є найбільш ефективним, якщо вони передбачають досягнення непорівняних результатів. Наприклад, що ефективніше – побудувати казарму, лікарню або збільшити набір студентів на юридичні факультети державних навчальних закладів? Такий метод відповіді на це питання не дає.

У разі, коли оцінці підлягає діяльність, що дає широкий спектр результатів, а також, коли результати суттєво відрізняються один від одного і за кількістю, і за якістю, доцільно застосовувати *аналіз витрат і корисності*. Цей метод є дещо ускладненою модифікацією методу аналізу витрат і результативності. Різниця полягає в тому, що під час аналізу витрат і корисності використовується умовне порівнювання близьких за характером результатів. Це досягається, як правило, за допомогою вагових коефіцієнтів, які визначаються експертним шляхом на підставі наперед визначених пріоритетів.

Метод аналізу витрат і вигод – це сукупність оцінних процедур, які уможлиблюють порівнювання витрат й результатів проектів в універсальній вартісній формі. Використання цього методу пов'язане з труднощами, оскільки не всі суспільні блага можна вартісно оцінити (збільшення тривалості життя, зменшення злочинності і т. ін.).

Спорідненість методів вирішення соціально-економічних проблем суспільства дає можливість широкого використання програмно-цільового методу планування.

10.3 Фінансування установ СЗДУ.

Фінансування органів влади та управління здійснюється виключно за рахунок Державного і місцевих бюджетів. За рахунок бюджету також утримуються органи прокуратури й суду.

Фінансування оборони – це забезпечення фінансовими ресурсами Збройних Сил України згідно з кошторисом витрат Міністерства оборони на рік. Кошториси витрат на утримання Збройних Сил відрізняються від кошторисів інших бюджетних установ і включають витрати на придбання зброї, військової техніки, паливно-мастильних матеріалів, продуктів харчування, твердого й м'якого інвентарю та інших матеріальних

цінностей і послуг; капітальне будівництво, ремонт зброї та військової техніки; господарсько-побутові й інші витрати. Аналогічну бюджетну класифікацію кошторисів витрат розробляють установи Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Державного комітету у справах охорони державного кордону і т. ін., а також пацієнтів у лікувальних закладах цих установ.

Фінансування освіти здійснюється як з Державного і місцевих бюджетів, так і за рахунок недержавних джерел. Це пов'язано з тим, що освіта є змішаним суспільним товаром. Завдяки фінансуванню освіти створюється цілий спектр позитивних екстерналій. Поліпшуючи якість робочої сили, освіта збільшує норму прибутку від інших інвестицій і стимулює економічне зростання; освіта створює великі можливості для спеціалізації праці і сприяє прогресивному економічному розвитку; більшість держав розглядає освіту як засіб зміцнення національної свідомості, самоосвіти, лояльності і, навіть, формування соціальних моделей поведінки.

Через Державний бюджет фінансуються, як правило, навчальні заклади третього та четвертого рівнів акредитації. Через обласні бюджети фінансуються деякі педагогічні вузи, технікуми, коледжі, професійно-технічні училища. Більшість середніх шкіл, гімназій, шкіл-інтернатів, дитячих дошкільних закладів фінансується з міських, районних та селищних бюджетів. Основним напрямком діяльності держави щодо установ, котрі надають освітні послуги, є контроль за додержанням ними державних стандартів у галузі освіти.

Фінансування охорони здоров'я також здійснюється з різних джерел, оскільки продуктом діяльності галузі є змішаний суспільний товар. Планування адекватної системи охорони здоров'я має бути зорієнтоване на визначення:

- кола послуг, ефективно надання яких повинен забезпечити державний сектор;
 - послуг, які може надавати приватний сектор за допомогою державних субсидій;
 - послуг, які можна цілком залишити за приватним сектором.
- Приватний сектор має перебувати під державним контролем у зв'язку з інформаційною асиметрією на ринку даних послуг і диктатом виробника.

Установи охорони здоров'я, що фінансуються з державних джерел, поділяють на три групи: лікувально-профілактичні установи, до яких належать лікарні та поліклініки, лікарські й фельдшерські пункти, станції швидкої медичної допомоги, переливання крові; санітарно-профілактичні

установи, тобто санітарно-епідеміологічні, дезінфекційні станції; інші установи й заклади для обслуговування інвалідів війни, потерпілих від стихійного лиха, для проведення судово-медичних експертиз тощо.

Фінансування соціально-культурних закладів спрямоване на забезпечення підвищення культурного рівня населення. Для цього діє широка мережа різноманітних культурно-освітніх установ. За рахунок Державного бюджету України утримуються ті соціально-культурні заклади, які мають загальнодержавне значення і належать до системи Міністерства культури та мистецтва; за рахунок місцевих бюджетів – широка ланка культурно-освітніх закладів, театрів, клубів, бібліотек, музеїв, стадіонів та інших. Деякі установи та заклади перебувають на балансі великих підприємств. Нині ця сфера послуг частково комерціалізується. Приміщення соціально-культурних закладів приватизуються та часто використовуються новими власниками для інших цілей. Основним засобом боротьби зі скороченням державних видатків на розвиток культури є законодавче встановлення обов'язкового відсотка витрат на розвиток галузі й жорсткий контроль за дотриманням цієї норми.

Перехід від командно-адміністративної до ринкової (змішаної) економіки створює передумови для підвищення ефективності виробництва не тільки приватних, а й суспільних благ. Однак реалізація цих передумов залежить від продуманої економічної політики, своєчасного формування нової інституціональної основи функціонування суспільного сектору.

Джерела фінансування діяльності установ СЗДУ:

Потреба сфери загального державного управління у фінансових коштах, що необхідні для нормального її функціонування, породжує проблему пошуку джерел фінансування. Специфіка господарської діяльності установ і організацій, що обслуговують населення, полягає в тому, що одна частка суспільних послуг надається за рахунок платників податку, а інша частка оплачується населенням зі своїх доходів.

За умов змішаної економіки головна частина фінансових ресурсів обертається за межами сектору державного управління. Недержавні фінансові ресурси належать відповідним суб'єктам господарювання. Держава безпосередньо оперує тільки власними фінансами, а на фінанси інших секторів економіки вона може впливати лише обмежено.

Використання різних джерел фінансування діяльності установ і організацій сектору державного управління значною мірою залежить від характеру суспільних благ. Державні фінанси забезпечують надання

чистих суспільних (гарантованих конституцією) благ і змішаних суспільних благ у межах нормативного рівня споживання. Кошти підприємств, громадських організацій і населення забезпечують фінансування змішаних суспільних благ у тій частині, що перевищує встановлений державою нормативний рівень споживання, а також фінансування приватних послуг, що надаються установами сектору державного управління.

Головним джерелом регулювання діяльності установ і організацій державного сектору, підтримки добробуту населення та ділової активності, поєднання соціальної справедливості та економічної ефективності, поточних і перспективних потреб суспільства є державний бюджет.

За умов, коли гостро бракує фінансових ресурсів, слід обґрунтовано визначати забезпечення витратних статей наявними ресурсами, скорочувати державні витрати і забезпечувати ефективне використання коштів. Для цього необхідним є впровадження таких заходів:

1. Здійснення державних закупівель товарів на конкурсній основі.

2. Розробка державної інвестиційної програми, що пов'язує державні джерела фінансування з недержавними.

3. Розробка й реалізація програми адресного надання пільг, субсидій, дотацій та інших соціальних допомог окремим категоріям громадян з урахуванням рівня їхніх доходів.

4. Поетапна комерціалізація соціальних послуг, що надаються за рахунок бюджетних коштів.

5. Заборона нецільового використання державних коштів.

Кошториси доходів і видатків установ СЗДУ.

З метою посилення контролю й забезпечення цільового та ефективного використання бюджетними установами й організаціями коштів, що надходять на їх утримання, Кабінетом Міністрів України затверджено «Положення про порядок складання єдиного кошторису доходів і видатків бюджетної установи, організації» (1997р.).

Такий кошторис є основним документом, який визначає загальний обсяг, цільове надходження і щоквартальний розподіл коштів установи. Його формування здійснюється на підставі показників лімітної довідки про основні дані фінансово-господарської діяльності, яку вища організація направляє всім підпорядкованим установам у двотижневий термін після її затвердження, з чого й починається фінансування установи.

Єдиний кошторис складається всіма установами на календарний рік і

затверджується вищими організаціями не пізніше як через місяць після затвердження відповідного бюджету, з якого фінансується установа, (експертизу здійснює Міністерство фінансів та затверджує Кабінет Міністрів України). Разом із кошторисом на затвердження вищою організацією подається штатний розклад установи, включаючи структурні підрозділи, що працюють на умовах госпрозрахунку чи надають окремі платні послуги.

Єдиний кошторис складається з двох розділів - доходів і видатків. Дохідна частина складається з бюджетних асигнувань та позабюджетних коштів. Видаткова частина - витрати за рахунок бюджетних асигнувань, позабюджетних надходжень. Сучасна бюджетна класифікація включає такі основні статті видатків.

1. Заробітна плата. Витрати на заробітну плату визначаються, виходячи з кількості ставок відповідної державної установи згідно із штатним розкладом, та розмірів середньої ставки на місяць (квартал, рік) відповідно до тарифікаційного списку.

2. Нарахування на заробітну плату. Включаються асигнування на виплату внесків із соціального страхування в установлених процентах від заробітної плати.

3. Канцелярські й господарські витрати. Плануються за окремими розрахунками витрати на опалення, освітлення, комунальні послуги та інші господарські витрати.

4. Службові відрядження та роз'їзди. Визначаються асигнування на оплату проїзду, добові і за проживання в готелі під час службових відряджень та роз'їздів, відряджень на курси, сесії, збори, конференції і т. ін.

5. Витрати на навчання персоналу, науково-дослідницькі роботи.

6. Стипендії. Витрати на стипендії визначаються, виходячи з кількості студентів і розміру середньої стипендії.

7. Витрати на харчування. Кошти цієї статті забезпечують учнів, курсантів, військовослужбовців в установах охорони здоров'я і т. ін. харчуванням з урахуванням належних норм харчування.

8. Витрати на придбання ліків установами охорони здоров'я.

9. Витрати на придбання інвентарю, спецвзуття, спецодягу, обмундирування, що визначаються, виходячи з існуючих норм і нормативів.

10. Витрати на придбання устаткування й механізмів.

11. Витрати на капітальний ремонт будинків і споруд та ін.

Контрольні питання:

1. Що включають поточні витрати?
2. Які є основні показники розвитку сектору?
3. Що означає термін «аналіз витрат і результативність»?
4. Метод аналізу витрат і вигод це...?
5. Як здійснюється фінансування органів влади та управління?

Література:

1. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки. - К.: Знання, 2010. – 213 с.
2. Чистов С.М. Державне регулювання економіки: Навч.-методичн. посібник. -К.:КНЕУ, 2002.-208с.
3. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. – К., Знання, 2010. – 435 с.

РОЗДІЛ 11:

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Ключові терміни: соціальна політика, номінальні доходи, державний розподіл та перерозподіл ринкових доходів, мінімальний споживчий бюджет, індекс людського розвитку.

Ключові питання розділу:

- 11.1 Соціальна політика: цілі, пріоритети та принципи.
- 11.2. Регулювання доходів та споживання населення.
- 11.3. Державне регулювання ринку праці та якості життя населення.

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

- **знати й розуміти:** суть соціальної політики, напрямки соціальної політики в Україні, складові механізму розподілу та перерозподілу доходів;
- **уміти:** визначати цілі і завдання соціальної політики, її роль в державі, визначати сутність ринку труда;

11.1. Соціальна політика: цілі, пріоритети та принципи.

Соціальна сфера- підсистема національної економіки, тобто явища, процеси, види діяльності та об'єкти, які пов'язані з забезпеченням життєдіяльності суспільства, людини, задоволення їхніх потреб, інтересів.

Соціальна політика:

- діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в країні;
- система правових, організаційних, регулятивно-контрольних заходів держави з метою узгодження цілей соціального характеру із цілями економічного зростання.

Соціальна політика включає такі пункти:

- регулювання соціальних відносин у суспільстві, регламентацію умов взаємодії суб'єктів економіки в соціальній сфері (в тому числі між роботодавцями і найманою робочою силою);
- вирішення проблем безробіття та забезпечення ефективної зайнятості;
- розподіл і перерозподіл доходів населення;
- формування стимулів до високопродуктивної суспільної праці і надання соціальних гарантій економічно активній частині населення;
- створення системи соціального захисту населення;
- забезпечення розвитку елементів соціальної інфраструктури (закладів освіти, охорони здоров'я, науки, культури);
- захист навколишнього середовища

Основні напрямки соціальної політики в Україні на сучасному етапі:

- підвищення добробуту за рахунок особистого трудового внеску, підприємництва та ділової активності;
- надання відповідної допомоги по безробіттю, збереження робочих місць, фахова перепідготовка осіб, що втратили роботу;
- проведення ґрунтовної пенсійної реформи, що буде забезпечувати справедливую систему пенсійних виплат з урахуванням трудового внеску особи;
- надання адресної допомоги найнужденнішим у грошовій та натуральній формах;
- сприяння всебічному державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства, його ефективному використанню та примноженню;
- запобігання комерціалізації, забезпечення стабільного фінансування та державної підтримки розвитку духовної сфери, освіти, науки і культури;
- широка підтримка сім'ї, материнства та дитинства;
- проведення активної екологічної політики.

Модель соціальної політики України має представляти собою симбіоз лібералізму та соціальної орієнтації. Перший дає можливість в умовах відсутності достатніх фінансових коштів у держави створити умови для самореалізації і самозабезпечення економічних суб'єктів. Друга складова передбачає формування раціональної системи соціального захисту населення.

Соціальний захист- це система державних заходів щодо забезпечення гідногоматеріального і соціального становища громадян.

Соціальні гарантії– це система обов'язків держави перед своїми громадянами стосовно задоволення їхніх соціальних потреб.

Соціальний захист економічно активного населення здійснюється за такими напрямками: по-перше, це заходи держави, які пов'язані з кваліфікаційною підготовкою до трудової діяльності, по-друге, заходи, що забезпечують можливість реалізації здібностей кожного в процесі трудової та виробничої діяльності і сам процес такої діяльності, по-третє, заходи, спрямовані на створення нових робочих місць і підтримку працівників, які втратили роботу. Основними елементами системи соціальних гарантії є визнання обов'язковості загальнодоступної і безкоштовної освіти, сприяння реалізації здібностей у процесі трудової діяльності, недопущення примусової праці і гарантування мінімізації втрат у зв'язку із закінченням трудової діяльності.

Існують різні підходи до реалізації соціальної політики. Соціальний підхід виходить із того, що суспільство має гарантувати кожному громадянину доходи, не нижчі за межу малозабезпеченості. Ринковий підхід – з того, що суспільство бере на себе зобов'язання тільки створити умови кожному члену суспільства для виявлення ним економічної активності та одержання доходу. В економічно розвинутих країнах найчастіше комбінуються обидва ці підходи, що забезпечує результативність соціальної політики та гідний рівень життя населення.

Проблема побудови нової соціальної політики полягає не тільки в посиленні соціального захисту окремих категорій населення (пенсіонерів, студентів, інвалідів, багатодітних сімей тощо). За ринкових умов кожна працездатна людина мусить сама забезпечити добробут своєї сім'ї. Проте для побудови системи матеріального самозабезпечення необхідні належні макроекономічні передумови. Створення таких передумов – важлива складова державного регулювання соціальної політики.

Світовий досвід свідчить, що створення макроекономічних передумов, які сприяють матеріальному самозабезпеченню працездатних осіб є дуже ефективним засобом соціального захисту в країнах Західної Європи, особливо в скандинавських країнах.

Метою соціальної політики держави є забезпечення стабільного, без заворушень і потрясінь, функціонування суспільства, досягнення суспільної злагоди та соціальної цілісності, належного рівня життєдіяльності людей; забезпечення кожному громадянину можливості вільно розвиватися, реалізовувати свої здібності, одержувати належний дохід, поліпшувати добробут.

До основних груп нормативно-правових актів, що регулюють

соціальну політику держави відносять: Конституцію України; щорічні послання Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище держави; – міжнародні нормативно-правові акти у сфері соціальної політики; накази та розпорядження Президента України; закони та кодекси України; нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України; нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади; рішення органів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

11.2 Регулювання доходів та обсягу споживання населення.

Одним з найважливіших показників добробуту населення є його реальні доходи, на підставі яких прогнозується загальний обсяг, структура і динаміка споживання, склад і джерела доходів населення, розмір і рівень диференціації доходів окремих соціальних груп.

Розрізняють номінальні доходи - це фактично отримані гроші та реальні доходи - це кількість товарів та послуг, які можна придбати за одержані номінальні доходи. В основу розрахунків реальних доходів населення покладено балансові розрахунки - баланс грошових доходів і витрат населення. Реальні доходи обчислюються по окремим соціальним групам в розрахунку на одного зайнятого за сферами діяльності або на душу населення.

У сфері розподільчих відносин потрібна реальна взаємодія економічних критеріїв, пов'язаних з вимогами економічної раціональності, і соціальних критеріїв, що передбачають забезпечення умов для всебічного розвитку всіх членів суспільства.

Мета державного розподілу та перерозподілу ринкових доходів – зменшення різкої диференціації за рівнем доходів і капіталу.

Складові механізми розподілу та перерозподілу доходів:

- надання суспільних благ;
- використання законодавчих актів;
- система оподаткування;
- трансфертні платежі.

Основною складовою грошових доходів населення є заробітна плата, її величина впливає на загальні показники соціально-економічної ефективності ринкового ладу в цілому та є обґрунтуванням стимулів до праці.

В Україні економічні, правові й організаційні засади оплати праці визначені Законом України «Про оплату праці», прийнятим 24.03.1995 року № 108/95ВР. Цей Закон визначає економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників, які перебувають у трудових відносинах, на підставі трудового договору з підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та господарювання (далі - підприємства), а також з окремими громадянами та сфери державного і договірною регулювання оплати праці і спрямований на забезпечення відтворювальної і стимулюючої функцій заробітної плати.

В Україні законодавством встановлюється мінімальна заробітна плата та мінімальні ставки компенсаційних доплат (за роботу в несприятливих, шкідливих та небезпечних умовах) залежно від стану економічного розвитку країни, досягнутого рівня продуктивності праці, середньої заробітної плати, вартості мінімального споживчого бюджету. Також встановлюються норми оплати праці, визначено гарантії оплати щорічних відпусток, єдині тарифні умови оплати праці робітників за загальними професіями та посадами, порядок співвідношень мінімальної заробітної плати і мінімальних тарифних ставок.

Мінімальна заробітна плата – гарантований державою соціальний мінімум нетарифікованої праці. Вимоги до МЗП - незначний відрив від мінімального споживчого бюджету; визначення рівня заробітної плати за міжнародними стандартами; своєчасне коригування відповідно до економічних та соціальних змін у суспільстві.

Рівень і якість життя залежать від рівня доходів і складаються з двох частин: первинних доходів (зароблених внаслідок застосування власних факторів виробництва - доходи самостійного соціального захисту) та вторинних доходів (одержаних в результаті перерозподілу доходу через соціальні трансферти - доходи зовнішнього соціального захисту).

Для прогнозування рівня життя населення використовують поняття: індекс розвитку людського потенціалу (запропонований ООН в 1990 році) мінімальний споживчий бюджет, прожитковий мінімум, мінімальний нормативний споживчий кошик.

Індекс людського розвитку включає такі чинники:

1. Тривалість життя населення – 25-85 років;
2. Рівень освіти – 0-100% (кількість років, які провів в режимі навчання після 15 років „середній громадянин“).
3. Обсяг ВВП на душу населення від 200 - 4000 дол. США.
4. Задані граничні дані для кожного показника.

5. Рівень життя населення - ступінь задоволення матеріальних, духовних та соціальних потреб людини.

Мінімальний споживчий бюджет – такий обсяг доходу, який забезпечує придбання набору споживчих товарів і послуг для задоволення основних фізіологічних та соціально-культурних потреб людини. МСБ розраховується в цілому по країні та по окремих адміністративно-територіальних одиницях.

Мінімальний нормативний споживчий кошик – збалансований набір товарів та послуг середнього споживача за такими основними статтями витрат: продукти харчування, непродовольчі товари, послуги в конкретній країні в певний час. МНСК розробляється Науково-дослідним інститутом харчування Міністерства охорони здоров'я України.

Прожитковий мінімум – мінімальна кількість життєвих засобів для підтримки життєдіяльності працівника та відновлення його робочої сили.

Світова практика використовує поняття індекс вартості життя - індекс роздрібних цін спеціального набору товарів і послуг, що входять у бюджет середнього споживача і становлять його прожитковий мінімум.

До системи державного регулювання рівня життя входять: індексація грошових доходів населення - захист найменш забезпечених верств (державні пенсії, стипендії, соціальна допомога); компенсація - відшкодування подорожчання окремих видів товарів та послуг і передбачає виплату різниці у цінах громадянам або їх окремим групам; субсидування - грошова допомога для оплати споживання окремих видів товарів та послуг. 4. Регулювання ринку праці та зайнятості населення.

11.3 Державне регулювання ринку праці та зайнятості населення.

Інформаційною основою державного регулювання зайнятості населення є зведений баланс трудових ресурсів і баланс ринку праці. Зведений баланс трудових ресурсів складається з 4 розділів:

- 1 . Чисельність населення.
- 2 . Чисельність трудових ресурсів.

1. Розподіл трудових ресурсів за підприємствами різних форм власності та господарювання.

2. Розподіл трудових ресурсів за сферами й галузями національної економіки.

Чисельність трудових ресурсів складається з чисельності працездатного населення в працездатному віці, пенсійному віці та підлітків до 16 років. Баланс ринку праці характеризує пропозицію та попит робочої сили.

Доцільно аналізувати 3 сфери зайнятості: по-перше, зайнятість працездатного населення (трудові ресурси); по-друге, зайнятість економічно активного населення (робочої сили); по-третє, зайнятість населення на ринку праці (зайнятість найманою працею).

Державне регулювання ринку праці здійснюється на підставі законодавчих актів, основним з яких є Закон України „Про зайнятість населення” який набув чинності від 05.07.2012 р № 5067 –V. Закон гарантує всім працездатним особам працездатного віку: право здійснювати будь-яку законну економічну діяльність; захист від дискримінаційної практики найму на роботу і звільнення; безоплатну допомогу в пошуках роботи відповідно інтересам, грошову компенсацію пов'язану із направленням на роботу до інших регіонів та інше.

Основні функції з регулювання ринку праці в Україні здійснює Міністерство праці і соціальної політики. Міністерство відповідає за реформування трудового законодавства і за роботу з питань зайнятості. Для реалізації програми зайнятості створено Державну службу зайнятості, її обов'язком є аналіз стану ринку праці; прогнозування попиту та пропозиції робочої сили; облік громадян із питань працевлаштування; надання інформації про вільні робочі місця; проведення професійної орієнтації і консультації населення; організація професійної підготовки та перепідготовки кадрів; здійснення контролю за дотриманням підприємствами V законодавства про зайнятість населення.

Для фінансування заходів, передбачених державною програмою зайнятості створено Державний фонд сприяння зайнятості населення.

Ключові питання:

1. Які пункти включає соціальна політика?
2. Що являє собою модель соціальної політики?
3. Які підходи до реалізації соціальної політики Ви знаєте?
4. Як розрізняють номінальні доходи?
5. Яка мета державного розподілу та перерозподілу ринкових доходів?
6. Що включає індекс людського розвитку?
7. Що таке мінімальний споживчий бюджет?

Література:

1. Мужикова Н.М., Пузирний В.Ф., Семиног Л.А., Адаптацій соціальної політики та трудового законодавства до стандартів ЄС: Навч посібник/ Сіверський інститут регіональних досліджень.- Чернігів:Деснянська правда, 2007.- 169 с.
2. Романов В., Рудик О., Брус Т., Вступ до аналізу державної політики: Навч посіб. – К.: Основи , 2001.
3. Бронштейн А. Реформування трудового законодавства у країнах – кандидатах на вступ до ЄС:досягнення та виклики/Міжнародне бюро праці.- Женева:(Б.В.), 2003 р.

РОЗДІЛ 12.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***Ключові терміни:** екологічна експертиза, навколишнє середовище, державна охорона, екологічне регулювання.*

Ключові питання розділу:

- 12.1. Необхідність, цілі, задачі та ефективність державного регулюванні природоохоронної діяльності.
- 12.2. Державний механізм екологічного регулювання.

Рівень засвоєння матеріалу розділу:

***- знати й розуміти:**сутність державного регулювання природоохоронної діяльності;*

- **уміти:** визначати цілі, завдання та принципи охорони навколишнього середовища, визначати державний механізм екологічного регулювання;

12.1. Необхідність, цілі, задачі та ефективність державного регулюванні природоохоронної діяльності.

Сучасні екологічні проблеми породжені певною мірою відставанням економічної думки. До 70-80-х років ХХст. Основна увага в економічній теорії та практиці приділялася двом факторам економічного зростання – праці та капіталу. Природні ресурси вважалися невичерпними. Поза розглядом залишалися і наслідки економічної діяльності у вигляді забруднень і деградації навколишнього середовища та ресурсів.

Усі екологічні проблеми можна поділити на дві групи. Перша об'єднує проблеми, викликані природним ходом змін умов життя – клімату, фунтів, водного режиму тощо. Другу групу проблем складають наслідки, що виникають у природі в результаті господарської діяльності людини - нераціонального використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища. Отже, деградація навколишнього середовища - негативна екстерналія економічної діяльності. Друга група проблем є особливо актуальною, розв'язання їх - предмет державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

З погляду на роль і місце природних ресурсів і природного середовища у розвитку економіки розрізняють *два типи економічного розвитку: техногенний і сталий*. Характерними рисами техногенного типу є виснажування використання не відновлюваних видів природних ресурсів (корисні копалини) і надмірна експлуатація відновлюваних ресурсів (грунту, лісів) з швидкістю, що перевищує можливості їх відтворення та відновлення. Стратегія сталого типу економічного розвитку забезпечує задоволення потреби майбутніх поколінь. Прихильники сталого розвитку підкреслюють незворотний характер шкоди, заподіяної в результаті нераціонального використання природних ресурсів. Нині в Україні відбувається трансформація економічної стратегії в напрямку становлення сталого типу економічного розвитку.

Відносини в галузі охорони навколишнього середовища в Україні

регулюються Законом «Про охорону навколишнього середовища», а також земельним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону й використання рослинного і тваринного світу та іншим спеціальним законодавством.

До основних принципів охорони навколишнього середовища належать такі:

1.Пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів під час здійснення господарської, управлінської та іншої діяльності.

2.Гарантування екологічно безпечного середовища для життя та здоров'я людей.

3.Превентивний (запобіжний) характер заходів з охорони навколишнього природного середовища.

4.Екологізація матеріального виробництва на засаді комплексності рішень з питань охорони навколишнього середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій.

5.Збереження просторової та видової різноманітності й цілісності природних об'єктів і комплексів.

6.Науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на підставі поєднання міждисциплінарних знань екологічних і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища.

7.Обов'язковість екологічної експертизи.

8.Гласність і демократизм у прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування в населення екологічного світогляду.

9. Науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище.

10. Безплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності.

11. Стягнення плати за забруднення навколишнього природного середовища та псування якості природних ресурсів, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

12.Вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням міри антропогенної змінності території, сукупної дії факторів, що негативно

впливають на екологічну обстановку.

13.Поєднання заходів щодо стимулювання охорони й відповідальності за псування навколишнього середовища.

14.Вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на засаді широкого міжнародного співробітництва.

Об'єкти, що підлягають державній охороні та регулюванню використання на території України:

- * навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів;

- * природні ресурси як залучені в господарський обіг, так і не використовувані в народному господарстві в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліси та інша рослинність, тваринний світ);

- * ландшафти та інші природні комплекси;

- * території та об'єкти природно-заповідного фонду України;

- *здоров'я й життя людей.

12.2 Державний механізм екологічного регулювання.

Екологічне регулювання – це система активних законодавчих, адміністративних і економічних заходів і важелів впливу, які використовують державні органи різного рівня для примушування забруднювачів навколишнього середовища обмежити викиди шкідливих речовин у природні й техногенні середовища, а також для матеріального стимулювання сумлінних природокористувачів.

Розрізняють два типи екологічної політики: політика пасивна та активна. Пасивна політика виходить з ідеології стримування зростання забруднення. Вона ґрунтується на використанні переважно адміністративно-розпорядчих (регламентаційних) інструментів, екологічних стандартів, дозвільних процедур. Активна політика орієнтована на послідовне скорочення забруднення. Для цього застосовуються економічні регулятори - емісійні нормативи поетапного зниження забруднення, тимчасові дозволи на викиди тощо.

В Україні екологічне регулювання здійснюється через відповідні нормативні акти, що містять еколого–правові норми, призначені для регулювання екологічних відносин.

В Україні основними юридичними джерелами права фактично є тільки нормативно-правові акти, провідне місце серед яких посідає Конституція України, Закон «Про охорону навколишнього середовища», «Про надра», «Про захист рослин» та інші.

Верховною Радою України ратифіковано значну кількість міжнародних екологічних угод. Ці угоди стосуються не лише глобального захисту довкілля, а й питань захисту і збереження біологічного та генетичного різноманіття та природних екосистем.

Важливим засобом державного регулювання є Державна програма охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів.

Згідно з цією концепцією в Україні Генеральною стратегічною метою щодо охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів визнано такий розвиток її сучасного соціально-господарського комплексу, за якого не було б суперечностей між економічними інтересами, природокористуванням, збереженням цілісності екосистеми та досягненнями стабільного розвитку. Шлях до генеральної мети веде через послідовне вирішення низки стратегічних проблем;

*Забезпечення екологічної безпеки нинішнього і майбутніх поколінь послідовним досягненням для кожного конкретного регіону належної якості середовища проживання.

*Відновлення та збереження біосферної рівноваги (на локальному, регіональному і глобальному рівнях) генетичного фонду тваринного і рослинного світу, а також ландшафтної різноманітності території України.

*Раціональне та комплексне використання природоресурсного потенціалу України, відтворення відновлювальних природних ресурсів в інтересах забезпечення добробуту, фізичного та духовного розвитку народу.

*Створення системи екологічного законодавства та формування ефективного механізму його реалізації тощо.

Визначення найважливіших пріоритетних напрямків природоохоронної роботи, в тому числі:

- а) ліквідація наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;
- б) розв'язання проблем екологічного стану Дніпра та якості питної води;
- в) запобігання забрудненню вод Чорного моря;
- г) стабілізація екологічної обстановки в містах і промислових

центрах Донецько-придніпровського регіону;

д) знешкодження, утилізація та захоронення промислових токсичних відходів, в тому числі побутових.

* Забезпечення ефективного функціонування та вдосконалення системи державного контролю за додержанням природоохоронного законодавства на засаді взаємодії всіх контрольних-інспекційних служб у цій галузі, відповідних підрозділів підприємств, організацій та установ.

* Організація виробництва сучасної контрольної-вимірної апаратури та оснащення цією апаратурою відповідних служб природоохоронних органів.

* Залучення до розв'язання екологічних проблем ПАН України, науково-дослідних і конструкторських колективів та науково-технічного потенціалу підприємств і організацій ВПК на базі єдиної науково-технічної політики.

* Запровадження пільгового оподаткування частини продукту підприємств, спрямованого на реалізацію природоохоронних заходів, і пільгового державного кредитування розробки та впровадження екологічно безпечних і ресурсозберігаючих технологій, засобів виробництва, очисного устаткування, приладів для контролю за станом навколишнього середовища, будівництва природоохоронних об'єктів.

До важелів державного регулювання належать кадастри природних ресурсів – документи, які ухвалює законодавча влада і які призначено для забезпечення органів місцевої влади, підприємств, організацій, установ відомостями про стан природних ресурсів з метою їх раціонального використання та охорони, регулювання правових та економічних відносин, обґрунтування плати за використання.

З уже відомих і схвалених кадастрів природних ресурсів в Україні маємо Кадастр земельних ресурсів, який містить документи про правовий режим земель, їх розподіл між власниками та землекористувачами за категоріями земель, відомості про якісну характеристику й цінність земель.

Запровадження державного земельного Кадастру забезпечується проведенням топографо-геодезичних, картографічних, ґрунтових, геоботанічних та інших обстежень і розвідок, реєстрацією землеволодінь, землекористувань і договорів на оренду землі, обліком кількості та якості землі, бонітуванням та економічною оцінкою земель.

Державний земельний Кадастр ведеться за рахунок коштів державного, республіканського та місцевих бюджетів.

Державному обліку підлягають об'єкти, що шкідливо впливають або

можуть впливати на стан навколишнього природного середовища, види та кількість шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє природне середовище, види й розміри шкідливих фізичних впливів на нього.

Підприємства, установи та організації проводять первинний облік у галузі охорони навколишнього природного середовища і безкоштовно подають відповідну інформацію органам, що ведуть державний облік у цій галузі.

Для запобігання шкоди навколишньому середовищу, а також нераціональному використанню природних ресурсів в Україні застосовуються такі екологічні процедури: екологічна експертиза, екологічний моніторинг та екологічна інспекція.

Важливим важелем державного регулювання є економічна експертиза. В Україні здійснюється державна, громадська та інші види екологічної експертизи. Проведення екологічної експертизи є обов'язковим у процесі законотворчої, інвестиційної, управлінської, господарської та іншої діяльності.

Екологічній експертизі підлягають:

- проекти схем розвитку і розміщення продуктивних сил, розвитку галузей народного господарства, генеральних планів населених пунктів, схем районного планування та інша передпланова й передпроектна документація;
- техніко-економічні обґрунтування й розрахунки, проекти будівництва нових і реконструкції (розширення, технічного переозброєння) існуючих підприємств та інших об'єктів, у тому числі військового призначення, що можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, незалежно від форм власності та підпорядкування,
- проекти інструктивно-методичних і нормативно-технічних актів та документів, які регламентують господарську діяльність, яка може негативно впливати на навколишнє природне середовище;
- документація зі створення нової техніки, технології, матеріалів і речовин, у тому числі тих, що імпортується з-за кордону;
- господарські рішення місцевого та загальнодержавного значення, реалізація яких може призвести до порушення норм екологічної безпеки та негативного впливу на навколишнє природне середовище.

У межах екологічного моніторингу здійснюються нагляд за якістю повітря, води, ґрунту; радіаційний моніторинг; нагляд за біологічними ресурсами тощо.

Державна екологічна інспекція здійснює контроль за впровадженням

законодавчих актів, що регулюють питання захисту довкілля, раціонального використання природних ресурсів та ядерної безпеки. До обов'язків інспекції віднесено: контроль за використанням землі, наземних і ґрунтових водних ресурсів; захист біологічних видів і морських екосистем; контроль за дотриманням норм ядерної та радіаційної безпеки, лімітів на викиди та інших екологічних нормативів.

Одним із регуляторів охорони навколишнього середовища є стандартизація й нормування. Вони здійснюються з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання і вміщують відповідну термінологію, правила (режими) використання та охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання шкідливому впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я людей, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів.

Регулювання охорони навколишнього природного середовища забезпечується з допомогою системи екологічних нормативів. Система екологічних нормативів включає:

а) нормативи екологічної безпеки (гранично допустимі концентрації забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі, гранично допустимі рівні акустичного, електромагнітного, радіаційного та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище, гранично допустимий вміст шкідливих речовин у продуктах харчування);

б) гранично допустимі норми викидів та скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів.

Екологічні нормативи, як і стандарти, повинні відповідати вимогам охорони навколишнього природного середовища та здоров'я людей від негативного впливу забруднень.

Екологічні нормативи розробляються й запроваджуються в дію Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, Міністерством охорони здоров'я України та іншими вповноваженими на те державними органами.

До основних важелів державного регулювання відносять також екологічне страхування; підвищені норми амортизації основних

природоохоронних виробничих фондів; договори на комплексне природокористування; оренду, передачу в постійне користування природоохоронних об'єктів та ін.

Нині набуло поширення екологічне страхування. Воно забезпечує можливість компенсації частини нанесених збитків і створює додаткові джерела фінансування природоохоронних заходів. Як збиток екологічне страхування розглядає шкоду, завдану несподіваною аварією, яка спричинила забруднення навколишнього середовища і виявилася в погіршенні якості основних фондів, здоров'я населення, продуктивності сільськогосподарського та лісового господарства, зменшенні корисності рекреаційних ресурсів.

Фінансування заходів з охорони навколишнього середовища здійснюється за рахунок державного бюджету, бюджету АР Крим, місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, позабюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільних внесків.

Основним джерелом надходжень до бюджетів є плата за використання ' природних ресурсів, яка встановлюється на основі нормативів плати і лімітів використання ресурсів. Платежі за використання у межах встановлених лімітів відносять на витрати виробництва, а за понадлімітне використання та псування їхньої якості стягують з прибутку.

Плата за забруднення навколишнього середовища встановлюється на основі лімітів викидів і скидів забруднених речовин у навколишнє природне середовище, захоронення відходів. Ці платежі стягуються з прибутку, що залишається в розпорядженні підприємств чи окремих громадян.

Платежі за погіршення характеристик природних ресурсів (зниження продуктивності лісів, родючості ґрунту) в результаті володіння і користування ними надходять до державного та місцевих бюджетів і спрямовуються на виконання робіт з відтворення цих ресурсів.

Ключові питання:

1. Які принципи охорони навколишнього середовища Ви можете назвати?
2. Наведіть об'єкти, що підлягають державній охороні та регулювання використання та території України?
3. Що таке екологічне регулювання?

4. Які два типи екологічної політики Ви знаєте?
5. Що підлягає екологічній експертизі?

Література:

1. Джигирей В. С. Екологія та охорона навколишнього середовища: навч. посіб. / В.С. Джигирей. – К.: Знання, КОО, 2000. – С. 133 – 136.
2. Василенко В. А. Экология и экономика: проблема поиска путей устойчивого развития / В.А. Василенко. – Новосибирск, 1997. – С. 83.
3. Веклич О.О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні / О.О. Веклич. – К.: Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів, 2003. – С. 13-14.
4. Бридун Є. В. Моделювання страхового механізму компенсації еколого–економічних збитків / Є.В. Бридун. – Х.: Форт, 2004. – С. 70.
5. Бобылев С. Н. Экономика природопользования: [уч. пос.] / С.Н. Бобылев, А. Ш. Ходжаев. – М.: ТЕИС, 1997. – С. 205-206.

Глосарій

Активний платіжний баланс(активне сальдо платіжного балансу) - коли надходження у країну перевищують зарубіжні платежі країни.

Аналітичний метод – здійснюється на основі логічного аналізу ситуації, що склалася, і передбачає підготовку аналітичних доповідних записок.

Анкетний метод передбачає опитування експертів за допомогою переліку питань щодо майбутнього розвитку об'єкта прогнозування.

Балансовий метод – узгодження потреб і ресурсів як у масштабі суспільства, так і за окремими складовими національної економіки; координація розвитку окремих виробництв, галузей, регіонів на основі розробки відповідних балансів. Кожний баланс являє собою дві взаємопов'язаних частини. Перша узагальнює ресурси в розрізі джерел ("доходи", "попит", "надходження"), друга характеризує потреби за напрямками їх використання (витрати, пропозиція, розподіл).

Валютне регулювання - це сукупність заходів держави та Центрального банку в сфері валютних відносин, що включають валютні обмеження; регулювання валютних курсів; імпорتنі депозити.

Виконавці господарських інтересів - органи верховної влади, котрі побудовані за ієрархічним принципом.

Виразники господарських інтересів – об'єднання носіїв господарських інтересів в союзи, асоціації, профсоюзи, союзи підприємців, фермерів, студентів і т.ін.

Витрати– це платежі, що не підлягають поверненню, не створюють і не погашають фінансових вимог. Вони складаються в основному із закупівель товарів, послуг, оплати праці державних службовців, соціальних виплат і обслуговування державного боргу. До чистого кредитування відносять надання позик і придбання акцій за вирахуванням сум погашених кредитів і доходів від продажу акцій.

Генеральна ціль державного регулювання економіки– досягнення соціальної і економічної стабільності, зміцнення існуючого устрою, адаптація до змінних умов.

Гіпотеза- наукове передбачення на рівні загальної теорії. Науковою підставою побудови гіпотези є теорія й відкриті на її підставі закономірності, причинно-наслідкові зв'язки та тенденції функціонування та розвитку об'єктів.

Девальвація– це дії відповідних державних органів, що мають на меті зниження обмінних курсів валюти власної країни. Таке зниження

спрямовується, з одного боку, на стимулювання експорту та споживчого попиту на внутрішньому ринку, а з іншого, – на підвищення конкурентоспроможності та поліпшення торговельних позицій країни на світовому ринку.

Державна інвестиційна політика – це комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави, спрямованих на поширення та активізацію інвестиційних процесів. Аналіз світової практики інвестиційних процесів дає можливість виділити два типи державної інвестиційної політики: пасивну та активну.

Державна інноваційна політика – це комплекс економічних, організаційно-правових та інших заходів держави, спрямованих на впровадження результатів науки і техніки у виробництво, стимулювання і підтримку інноваційних процесів в економіці. Мета державної інноваційної політики – синтез науково-технічної та інвестиційної політики.

Державна регіональна економічна політика – це сукупність організаційно-правових та економічних заходів, які здійснюються державою у сфері регіонального розвитку країни відповідно до її поточних і стратегічних цілей. Вона є органічною частиною загальної соціально-економічної політики держави, що синтезує регіональні аспекти.

Державна регіональна фінансова політика - сукупність державних фінансових заходів щодо забезпечення управління територіями країни, вирішення їхніх фінансових проблем. ДРФП передбачає заходи щодо вдосконалення пропорцій розподілу доходів і видатків зведеного бюджету між державним і місцевими бюджетами відповідно до компетенції, функцій та обов'язків, які виконують центральні та місцеві органи державної виконавчої влади, та органи місцевого самоврядування.

Державне регулювання економіки представляє собою систему типових заходів законодавчого, виконавчого. контролюючого характеру, котрі здійснюються державними закладами і суспільними організаціями в цілях стабілізації і розвитку економіки, пристосування існуючої системи до змінних умов.

Державне регулювання підприємництва – це система правових, організаційних та регулятивно-контролюючих заходів держави, спрямованих на створення сприятливого підприємницького середовища й управління державним сектором для забезпечення ефективності та конкурентоздатності національної економіки. Центральним органом, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері

розвитку та підтримки підприємництва, є Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва.

Державний бюджет– найбільший централізований грошовий фонд, який знаходиться в розпорядженні уряду. Бюджет акумулює кошти для утримання державної машини, забезпечує фінансування збройних сил, урядового апарату, соціальних програм. Державний бюджет є річним планом державних витрат та джерел їх фінансового покриття, а також головним важелем державного регулювання перерозподілу фінансових потоків у країні. В Україні через державний бюджет перерозподіляється близько 30% ВВП.

Державні доходи– це, по-перше, грошові відносини з приводу розподілу ВВП, по-друге, частка ВВП, що використовується державою для здійснення своїх функцій.

Директивний план – спосіб управління економікою, що носить адресний та обов'язковий для виконання характер. Директивне планування притаманне командній економіці.

Дисконтна та девізна валютна політика- регулювання курсу гривні здійснюється проведенням цієї політики. Сутність дисконтної валютної політики полягає у зниженні або підвищенні Національним банком процентних ставок за кредит з метою регулювання попиту на позичковий капітал. Цей напрямок валютного регулювання входить до арсеналу опосередкованих методів. Підвищення процентних ставок, завдяки збільшенню попиту на іноземну валюту, веде до зростання її курсу; зменшення процентних ставок дає зворотний ефект.

Дотації – різновид субсидій, а саме: асигнування, доплата із державного бюджету з метою збалансування бюджетів нижчого рівня. Можуть бути направлені на покриття збитковості малоприбуткових підприємств, створення додаткових робочих місць, стимулювання розвитку знов освоєваних регіонів, на покриття частини затрат на ведення місцевого господарства.

Екологічне регулювання – це система активних законодавчих, адміністративних і економічних заходів і важелів впливу, які використовують державні органи різного рівня для примушування забруднювачів навколишнього середовища обмежити викиди шкідливих речовин у природні й техногенні середовища, а також для матеріального стимулювання сумлінних природокористувачів.

Економіко-математичне моделювання – спосіб прогнозування, що передбачає конструювання моделі реального процесу чи явища, які мають відбутись у майбутньому.

Економічний дирижизм- передбачає значний вплив держави на соціально-економічний розвиток країни.

Економічний лібералізм- система соціально-економічних відносин, у якій домінують ринкові регулятори, а роль держави зведена до мінімуму.

Зовнішньоекономічна політика- це діяльність держави, спрямована на регулювання економічних відносин з іншими країнами, на забезпечення ефективного використання зовнішнього фактора у національній економіці.

Інвестиції – це всі види майнових, фінансових та інтелектуальних цінностей (засобів), які вкладаються в об'єкти діяльності в результаті чого створюється продукт або досягається соціальний ефект; витрати пов'язані з розширенням основного капіталу (економічне визначення інвестицій).

Індикативне планування- це рекомендаційна система планових заходів, спрямованих на досягнення цілей соціально-економічної політики держави, що передбачає створення таких умов функціонування суб'єктів економіки, які б спонукали їх до виконання поставлених завдань.

Інноваційна діяльність - впровадження інновацій у виробництво.

Інноваційний потенціал країни – це здатність фундаментальної та прикладної науки забезпечити нововведеннями процес оновлення продукції. Кількісну характеристику інноваційного потенціалу (В) можна виразити за допомогою відношення $V = U/M$, де В - інтенсивність освоєння створених зразків; N та V-відповідно число створених і освоєних зразків нової продукції. Показник В характеризує стан (рівень) інноваційних процесів та інноваційної діяльності у країні.

Інновації – це кінцевий результат впровадження досягнень науки і техніки з метою отримання економічного, соціального, екологічного науково-технічного або іншого ефекту. інновації втілюються у вигляді нових технологій, видів продукції, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень виробничого, фінансового та іншого характеру.

Казначейські зобов'язання (КЗ) України– це вид цінних паперів на пред'явника, що розміщуються тільки на добровільних засадах серед населення. Вони засвідчують внесення їхніми власниками грошових коштів до бюджету і дають право на одержання фінансового доходу.

Квотування– встановлення державою розмірів, частки у загальному виробництві, продажу, збуті, експорті чи імпорті.

Класична теорія регулювання (саморегулювання) - найвидатніші

представники - англійські економісти А.Сміт і Д.Рікардо (друга половина XVIII -початок XIX ст.). Основним регулятором економічних процесів визнає ринковий механізм, який ефективно регулює розподіл ресурсів, автоматично встановлює економічну рівновагу (між попитом і пропозицією) і заперечує необхідність втручання держави в економіку.

Комплексний народногосподарський прогноз – відображення майбутнього розвитку економіки країни як одного цілого. Центральне місце в системі народногосподарського прогнозування посідають прогнози темпів і пропорцій економічного росту. До комплексного прогнозу можна віднести також прогнози регіонів країни, крупних народногосподарських і територіальних комплексів. Як вид комплексного прогнозу може розглядатись прогноз розвитку державного сектору економіки.

Консолідований державний бюджет країни - бюджет центрального уряду та бюджети місцевих органів влади.

Контингентування- встановлення певних норм, обмеження певними умовами. Наприклад, контингентована емісія, контингентовані товари і т.ін.

Кредитно-грошове регулювання- діяльність держави, спрямована на забезпечення економіки повноцінною і стабільною національною валютою та регулювання грошового обігу відповідно до потреб економіки.

Марксизм— економічна школа, заснована на вченні К.Маркса, яка обґрунтовує необхідність знищення приватної власності та конкуренції, заміни стихійного розвитку економіки свідомим, цілеспрямованим впливом держави на соціально-економічні процеси за допомогою плану на основі суспільної (загальнонародної) власності.

Матричний метод передбачає опитування експертів, спеціальну обробку інформації і складання експертної матриці - таблиці, по горизонталі зазначені напрямки дослідження (запитання для експертів), по вертикалі - експерти.

Меркантилізм - перша економічна школа (XV – XVI ст.), яка розглядала золото і срібло (пізніше надлишок продуктів, що обмінюються на зовнішньому ринку) як джерела багатства і розробляла рекомендації своїм правителям стосовно розвитку міжнародної торгівлі.

Метод "комісій" - обговорення актуальної проблеми групою спеціалістів і складання прогнозу за результатами обговорення.

Метод оптимізації планових рішень - пошук найефективнішого (оптимального) планового завдання на основі використання економіко-

математичних моделей, методів математичного програмування тощо.

Методи ДРЕ - сукупність способів, прийомів, та засобів державного впливу на соціально-економічний розвиток країни. Можна розділити на прямі; адміністративні; імперативні; непрямі; індикативні; правові; економічні; неформальні; специфічні.

Методи прогнозної екстраполяції – вивчення попереднього і сучасного стану розвитку об'єкта і перенесення закономірностей минулого і сучасного на майбутнє.

Методи прогнозування – сукупність прийомів і оцінок, що дають змогу на підставі колишніх внутрішніх і зовнішніх зв'язків, притаманних об'єкту, а також їхніх змін зробити правильне судження щодо майбутнього розвитку об'єкта. Нині кількість відомих методів і прийомів прогнозування перевищує 150. За всієї різноманітності їх можна розділити на 2 групи: інтуїтивні - дають можливість визначити ціль і в деяких випадках засоби їх досягнення; визначення ресурсного забезпечення - завдання формалізованих методів.

Методологія державного регулювання економіки - це підходи, принципи та логіка управління соціально-економічним розвитком країни.

Митні тарифи - це систематизований перелік митних податків на товари, що ввозяться чи вивозяться з країни.

Мито – це податок на товари, майно, цінності, які перевозяться за кордон.

Міжнародна координація означає встановлення міжнародних режимів, що визначають правила, норми і процедури, яких потрібно дотримуватись у процесі зовнішньоекономічної діяльності.

Міжнародний кредит – це економічні відносини, що виникають між державами, іноземними комерційними банками та фірмами з метою позичання валютних або товарних ресурсів на умовах повернення їх у визначені строки та сплати винагороди (процентів) за користування. Іноземні кредити є важливим інструментом фінансування зовнішньої торгівлі, проведення комплексної модернізації та реконструкції підприємств, підтримування стабільності міжнародних розрахунків.

Мінімальна заробітна плата – гарантований державою соціальний мінімум не тарифікованої праці. Вимоги до МЗП - незначний відрив від мінімального споживчого бюджету; визначення рівня заробітної плати за міжнародними стандартами; своєчасне коригування відповідно до економічних та соціальних змін у суспільстві.

Мінімальний нормативний споживчий кошик – збалансований набір товарів та послуг середнього споживача за такими основними

статтями витрат: продукти харчування, непродовольчі товари, послуги в конкретній країні в певний час.

Мінімальний споживчий бюджет – такий обсяг доходу, який забезпечує придбання набору споживчих товарів і послуг для задоволення основних фізіологічних та соціально-культурних потреб людини. МСБ розраховується в цілому по країні та по окремих адміністративно-територіальних одиницях.

Мінімальні резерви – це внески комерційних банків у ЦБ, розмір яких визначається законодавством у певному відношенні до банківських зобов'язань. Мінімальні резерви мають подвійне значення.

Науково-технічний прогрес - безперервний розвиток науки і техніки, обумовлений потребами виробництва, зростанням та ускладненням суспільних потреб.

„Неокласичний синтез” – економічна школа, що поєднала найкраще з неокейнсіанства та неолібералізму і стала теоретичною основою змішаної системи регулювання ринкової економіки.

Нормативний метод – обґрунтування планових показників за допомогою науково обґрунтованих нормативів, що виражають ступінь економічної, екологічної, соціальної ефективності виробництва. Норми і нормативи за сутністю є якісними, відносними показниками. Вони побудовані здебільшого як показники місткості і віддачі (норми рентабельності, амортизації, ресурсомісткості, викиду шкідливих речовин, прожитковий мінімум тощо).

Об'єкт оподаткування– це кількісно вимірний економічний феномен, що підлягає оподаткуванню (прибуток, додана вартість, майно, доход тощо).

Облігація – це цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного паперу в передбачений у ньому строк із виплатою фіксованого відсотка(якщо інше не передбачене умовами випуску). Облігації всіх видів розповсюджуються серед підприємств і громадян на добровільних засадах. Державними облігаціями є облігації внутрішніх державних позик (ОВДП) та облігації державних місцевих позик. Рішення про випуск таких облігацій приймають відповідно Кабінет Міністрів та місцеві Ради. Облігації внутрішніх державних і місцевих позик випускаються на пред'явника, тобто вони вільно, через звичайний продаж (придбання) обертаються на ринку цінних паперів.

Облікова політика– це умови, за якими ЦБ купує векселя. ЦБ враховуючи вексель платить не всю суму вказану на векселі, а утримує

облікову ставку. Облікова ставка є відсотком ЦБ за купівлю векселя.

Пасивний платіжний баланс— коли зарубіжні платежі країни перевищують надходження у країну.

Підприємництво – ініціативна, самостійна господарсько-фінансова діяльність суб'єктів на свій ризик, під власну фінансову та майнову відповідальність в межах чинного законодавства, спрямована на досягнення комерційного успіху.

Підприємницьке середовище - сукупність умов, що впливають на формування і розвиток підприємництва. Воно складається з наступних основних елементів:

План (програма)— комплекс конкретних заходів, спрямованих на досягнення певних цілей.

Платіжний баланс— співвідношення між валютними надходженнями у країну та зарубіжними платежами, які держава зобов'язана сплачувати протягом певного часу, тобто це – статистичний звіт про результати зовнішньоекономічної діяльності країни за певний період часу, як правило, за рік.

Платник податку— це юридична або фізична особа, на яку, згідно з чинним законодавством, покладається зобов'язання сплачувати податки.

Податкова база— це частка об'єкта оподаткування, на яку нараховується податок (податкова база, як правило, менша за об'єкт оподаткування, оскільки законодавством може бути встановлений розмір неоподатковуваного доходу, надані різні пільги і т. ін.).

Політика таргетування – строго контрольоване зростання грошової маси на основі довготривалих тенденцій, які відбуваються в динаміці виробництва, сфері грошового обігу, запропонованою монетаристами.

Прискорена амортизація – зменшення строків служби основного капіталу, списання його вартості на ранніх стадіях експлуатації дає змогу прогресивним галузям економіки вже в перші роки накопичити в амортизаційному фонді достатню кількість коштів для дальшого інвестування.

Прогноз- порівняно достовірніше і більш визначене наукове передбачення, бо базується не тільки на якісних, а й на кількісних параметрах (проте має варіантний характер).

Програмно-цільовий метод – розробка важливих програм вирішення найактуальніших соціальних, економічних, екологічних, науково-технічних, регіональних проблем розвитку суспільства. Він передбачає визначення комплексу взаємопов'язаних організаційно-

правових та фінансово-економічних заходів, спрямованих на їх виконання.

Прожитковий мінімум – мінімальна кількість життєвих засобів для підтримки життєдіяльності працівника та відновлення його робочої сили.

Протекціонізм – політика держави, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції.

Ревальвація має протилежний зміст. Вона пов'язана з діями, спрямованими на підвищення курсу національної валюти. Ревальвацією стимулюється товарний імпорт, приплив іноземних інвестицій.

Система оподаткування – це нормативно визначені органами законодавчої влади платники податків, їхні права та обов'язки, об'єкти оподаткування, види податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів, внесків до державних цільових фондів, а також порядок стягнення встановлених податкових платежів, зборів і внесків.

Соціальна сфера - підсистема національної економіки, тобто явища, процеси, види діяльності та об'єкти, які пов'язані з забезпеченням життєдіяльності суспільства, людини, задоволення їхніх потреб, інтересів.

Соціальний захист - це система державних заходів щодо забезпечення гідного матеріального і соціального становища громадян.

Соціальні гарантії – це система обов'язків держави перед своїми громадянами стосовно задоволення їхніх соціальних потреб.

Соціальні стандарти– офіційно встановлені державою нормативи у сфері соціальних відносин (мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, тривалість робочого тижня, відпустки, умови праці тощо).

Соціально-інституційний напрям– близький до неокласичного синтезу, представники якого вважають, що економічні відносини у суспільстві формуються не тільки під дією економічних, але і соціально-психологічних, політичних та інших факторів („інститутів”).

Ставка податку (норма оподаткування)– це частка податкової бази, що вилучається у вигляді податків і вимірюється у відсотках.

Ставка рефінансування – це виражена у відсотках плата за кредити, що надаються комерційним банкам, яка встановлюється НБУ з метою впливу на грошовий обіг та кредитування. Такий кредит надається банкам, що зазнали тимчасових фінансових труднощів.

Структура економіки – багатопланове поняття, яке відображає співвідношення різних елементів економічної системи. Залежно від характеру елементів та змісту економічних явищ, зв'язки між якими відображаються в пропорціях, на макроекономічному рівні розрізняють такі основні види структурних співвідношень: відтворювальні, соціальні,

галузеві, регіональні, зовнішньоекономічні.

Субвенція - (субсидії цільового призначення) - форма грошової чи матеріальної допомоги, що надається державою в екстремальних ситуаціях (стихійне лихо, війна, економічні кризи). Субвенції часто передбачають дольову участь уряду в фінансуванні заходів, котрі проводяться місцевими органами.

Субсидії - (частина державних доходів, котрі передаються місцевим бюджетам) являються прерогативою центрального уряду

Субсидія - форма цільової фінансової або матеріальної допомоги держави окремим суб'єктам економіки (галузям, регіонам, фірмам, банкам, фізичним особам). Субсидії, як правило, направляються на розвиток підприємств державної і змішаної форм власності. Використання системи субсидій викликано не стільки необхідністю ліквідації дефіциту місцевих бюджетів, скільки необхідністю проводити певну регіональну політику урядом. У нашій країні і за кордоном субсидії в основному направляються в сільське господарство, житлове будівництво, окремі галузі добувної промисловості.

Типи об'єднання форм підприємництва: асоціації, холдинги, консорціуми, концерни, корпорації.

Типові структури форм підприємництва: малі підприємства, кооперативи, спільні підприємства, конгломерати, франчайзинги.

Фізіократи- економічна школа (засновником є Ф.Кене), представники якої вважали, що джерелом багатства є праця у сільському господарстві, тому рекомендували урядам своїх країн розвивати саме цю галузь.

Фінансова політика держави - заходи держави щодо мобілізації фінансових ресурсів, їх розподілу та використання на базі фінансового законодавства для реалізації соціально-економічних цілей розвитку суспільства. Фінансова політика обумовлена станом економіки держави. Головні напрямки фінансового регулювання економіки: витрати на наукові дослідження, відтворення кваліфікованої робочої сили, військові витрати, витрати на соціальні цілі, поліпшення відтворення капіталу, розширення споживчого ринку.

Фінансово-бюджетне регулювання— основний комплекс засобів державного регулювання фінансової системи і насамперед використання державних фінансів.

Франчайзинг — це угода великих корпорацій з невеликими фірмами або окремими підприємствами. Сутність франчайзингу полягає в тому, що фірма-франчайзер передає своєму партнерові (франчайзі) право

здійснення окремого виду діяльності з використанням своєї технології, ліцензій, «ноу-хау», фірмової торговельної марки.

Фритредерство— політика вільної торгівлі з метою лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, вільного доступу на національний ринок товарів, капіталів, робочої сили.

Цільова комплексна програма — це документ, в якому міститься визначений за ресурсами, виконавцями та строками здійснення комплекс заходів, спрямованих на досягнення цілей. Цілі, на які має бути спрямована ЦКП, обумовлені стратегією соціально-економічної політики держави.

Цінні папери— це грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що випливають з цих документів. До основних державних цінних паперів належать облігації та казначейські зобов'язання.

Цінове регулювання - вплив держави на ринкове ціноутворення за допомогою законодавчих, адміністративних чи судових заходів з метою здійснення кон'юнктурної та структурної політики, приборкання інфляції, стимулювання виробництва, його модернізації, посилення конкурентноздатності національної економіки тощо.

Цінове регулювання— вплив держави на ринкове ціноутворення за допомогою законодавчих, адміністративних чи судових заходів з метою здійснення кон'юнктурної та структурної політики, приборкання інфляції, стимулювання виробництва, його модернізації, посилення конкурентоздатності національної економіки, підтримка прожиткового мінімуму.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ohkawa K. Growth Mechanism of Developing Economies: Investment, Productivity and Employment / K. Ohkawa. – S.I., 1993. – 391
2. Артус М.М. Формування механізму ціноутворення в умовах ринкової економіки / М.М. Артус – Тернопіль, 2010. – 54 с.
3. Бобылев С. Н. Экономика природопользования: [уч. пос.] / С.Н. Бобылев, А. Ш. Ходжаев. – М.: ТЕИС, 1997. – С. 205-206.
4. Бридун Є. В. Моделювання страхового механізму компенсації еколого–економічних збитків / Є.В. Бридун. – Х.: Форт, 2004. – С. 70.
5. Василенко В. А. Экология и экономика: проблема поиска путей устойчивого развития / В.А. Василенко. – Новосибирск, 1997. – С. 83.
6. Веклич О.О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні / О.О. Веклич. – К.: Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів, 2003. – С. 13-14.
7. Вівчар О.Й. Інноваційна діяльність в Україні та напрямки її розвитку./ О.Й. Вівчар, Н.М. Паранька. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.9. – С. 183-187.
8. Вініченко І.І. Правове поняття інвестицій та інвестиційна діяльність / І.І. Вініченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – № 6. – С. 3-7.
9. Вовчак О.Д. Аналіз інвестиційних проектів : навч. посібн. / О.Д. Вовчак, О.В. Колянко, І.Б. Чікіта. – Львів : Вид-во ЛКА, 2010-260 с
10. Голомша Н. Підвищення конкурентного потенціалу сільськогосподарського виробництва України / Н. Голомша // Вісник ТДМУ. – 2006. – №4. – С. 56–61.
11. Господарське право України / За ред. В. М. Гайворонського, В. П.

Жушмана. – Харків : Право, 2005. – 382 с.

12. Господарський Кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 18, N 19-20, N 21-22, ст.144, режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
13. Грошовик Ю. Зовнішньоекономічна діяльність як сфера тіньових відносин та об'єкт організаційно-правового забезпечення соціального контролю / Ю. Грошовик // Право України. – 2004. №1. – С.55–57.
14. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. — Вид. 2-ге, доопрац. і допов. — К.: КНЕУ, 2004. — 440 с.
15. Державне регулювання економіки: Практичний посібник. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. — 128 с.
16. Джигирей В. С. Екологія та охорона навколишнього середовища: навч. посіб. / В.С. Джигирей. — К.: Знання, КОО, 2000. — С. 133 – 136.
17. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки. - К.: Знання, 2010. – 213 с.
18. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі XX-XXI століть: нові пріоритети: монографія / М.І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – 512 с.
19. Жук Л. А. Господарське право. / Л. А. Жук, І. Л. Жук, О. М. Неживець. – К. : Кондор, 2003. – 400 с.
20. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Закон № 236/96-ВР від 7 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 36, ст.164.
21. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств». Закон № 334/94-ВР від 28 грудня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995 – N 4. – С. 28.

22. Закон України «Про природні монополії». Закон № 1682-III від 20 квітня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – N 30. – С.238.
23. Закон України «Про Антимонопольний комітет України» Закон № 3659-XII від 26 лютого 1993р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – N 50. – С.472.
24. Закон України «Про державне регулювання виробництва й обігу спирту етилового, коньячного й плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів». Закон № 481/95-ВР від 19 грудня 1995 р. //Відомості Верховної Ради України. – 1995. – N 46. – С. 345.
25. Закон України «Про захист економічної конкуренції». Закон № 2210-III від 11 січня 2001 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2001. – N 12 – С.64.
26. Закон України «Про підприємництво». Закон №698-XII від 7 лютого 1991 р. //Відомості Верховної Ради УРСР.– 1991. – N 14. – С.168.
27. Закон України «Про ціни і ціноутворення». Закон № 508-XII від 3 грудня 1990 р. //Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – N 52. – С. 651.
28. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 4 липня 2002 р., № 40 – IV. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
29. Закон України “Про Генеральну схему планування території України” від 07.02.2002 р. № 3059-III // Офіційний вісник України. – 2002. – № 10. – Ст. 466.
30. Закон України “Про Генеральну схему планування території України” від 07.02.2002 р. № 3059-III // Офіційний вісник України. – 2002. – № 10. – Ст. 466.
31. Закон України “Про державне прогнозування та розроблення

- програм економічного і соціального розвитку України” від 23.03.2000 р. № 1602-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 16. – Ст. 657.
32. Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” від 23.03.2000 р. № 1602-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 16. – Ст. 657.
33. Закон України “Про державні цільові програми” від 18.03.2004 р. № 1621-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 14. – Ст. 956.
34. Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів” від 08.09.2005 р. № 2850-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 40. – Ст. 2529.
35. Закон України „Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну” від 22.12.98 р. № 332-XIV// Відомості Верховної Ради України. – 2006 р. – № 4. – С.55.
36. Закон України „Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.91 р. № 959-XII [Електронний ресурс]: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=952-12
37. Закон України «[Про зовнішньоекономічну діяльність](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12)» Верховна Рада УРСР; Закон від 16.04.1991 № 959-XII, режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
38. Закон України «Про ціни і ціноутворення». (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 19-20, ст.190), режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5007-17>
39. Інфраструктура інвестиційного розвитку / за ред. П.І. Гайдуцького. – К. : Вид-во "Міленіум", 2003. – 218 с.
40. Кожем'якіна М. Структурні зрушення в інвестиційних процесах економіки України // Фінанси України : журнал. – 2008. – № 6. – С. 66-72.

41. Концепція державної регіональної політики : затв. Наказ Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 22. – Ст. 983.
42. Концепція державної регіональної політики : затв. Наказ Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 22. – Ст. 983.
43. Концепція державної регіональної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregionbud.gov.ua>
44. Корієв В.Л. Маркетингова цінова політика : Навчальний посібник / В.Л. Корієв, М.Х. Корецький, О.І. Дадій. – К.: Центр навчальної літератури, –2007. – 200 с.
45. Кукурудза І.І. Інноваційна діяльність в регіоні: стан, проблеми, перспективи / І. Кукурудза // Вісник економічної науки України. – 2007. – № 1. – С. 67-70.
46. Литвиненко Я.В. Сучасна політика ціноутворення : навч. посібник / Я.В. Литвиненко – К. : Вид. центр МАУП, 2010. – 212 с.
47. Лютий І. О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки : моногр. / Лютий І. О. – К. : АТІКА, 2000. – 240 с.
48. Малий І.Й., Диба М.І., Галабурда М.К. Держава і ринок: філософія взаємодії / за загальною та науковою редакцією І.Й.Малого. – К. КНЕУ, 2005.- 280с.
49. Мамонова В. Державна регіональна політика: формування правової бази. Публічне управління: теорія та практика: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. [Електронний ресурс] – Х. : Вид-во "ДокНаукДержУпр", 2010. – № 1 – 59-67 с.
50. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці / Мельник П. В. – Ірпінь : Акад. держ. податк. служби України, 2001. – 362 с.

51. Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку. –К. : Міністерство економіки з питань європейської інтеграції, 2002. – 22 с.
52. Минюк Д. Правове поле ЗЕД: реальність, перспективи / Д. Минюк. // Підприємництво, монографія / [З.С. Варналій, В.Є. Воротін, В.С. Куйбіда та ін.] ; за ред. З.С. Варналія. – 2004.
53. Орлюк О.П. Законодавче забезпечення інноваційної діяльності в Україні //Наука та інновації. - 2010. – Т.4. - №1. – С.68-73
54. Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI зі змінами та доповненнями від 1 січ. 2011 р. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
55. Покатаєва О.В. Державна регуляторна політика щодо механізму ціноутворення на товари // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2011. – № 3. – С. 142–150.
56. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, районів, міст республіканського значення в Автономній Республіці Крим і обласного значення для визнання територій депресивними” від 24.06.2006 р. № 860. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 26.
57. Постанова Кабінету Міністрів України “Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету” від 26.04.2003 р. № 621 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 18. – Ст. 834.
58. [Про внесення змін до Закону України "Про інвестиційну діяльність"](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4218-17) Верховна Рада України; Закон від 22.12.2011 № 4218-VI режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4218-17>
59. Проект “Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” [електронний ресурс] – Режим доступу:

60. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України” від 04.10.2006 р. № 504-р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 40. – Ст. 2692.
61. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан та можливості: Регіональні дослідження : монографія / С.А. Романюк. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – 112 с.
62. Саніахметова Н. О. Господарське право України : навчальний посібник / [за заг. ред. проф. Н. О. Саніахметової]. Х. : «Одіссей», 2005. 608 с.
63. Статистична інформація. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
64. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навч.посібник. – К.: МАУП, 2000.
65. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015) „Шляхом Європейської інтеграції” / авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. ; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань Європ. інтегр. України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
66. Угровецький О. П. До окремих питань проекту Податкового кодексу / О. П. Угровецький // Держава та регіони. – 2009. – № 3. – С. 15-17.
67. Закон України. «Про державну підтримку сільськогосподарства України». Закон №1877-IV від 24 червня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – N 49. – С.527.
68. Управління та регулювання банківською інвестиційною діяльністю : монографія / за ред. д-р екон. наук, проф. С.К. Реверчук. – Львів :

"Тріада плюс", 2007. – 352 с.

69. Ушакова Н.Г. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. - Харків: Константа, 2000. - 175с.
70. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. – К., Знання, 2010. – 435 с.
71. Шевченко Н. Застосування адміністративно-господарських санкцій у зовнішньоекономічній діяльності / Н. Шевченко. // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – №3. – С.32–36.
72. Шевченко Н. Застосування адміністративно-господарських санкцій у зовнішньоекономічній діяльності / Н. Шевченко. // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – №3. – С.32–36.
73. Щербина В. С. Господарське право : [підручник] / В. С. Щербина. □ К. : Юрінком Інтер, 2003.

Навчальне видання

Є.М. Ігнатова, М.В. Кармінська - Бєлоброва

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Навчальний посібник

Редактор *Р.А. Палій*
Технічне забезпечення *В.В. Лещенко*
Комп'ютерне верстання *Г.В. Бучакчинська*

Підписано до друку 29.01. 2014. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Таймс».
Умов. друк. арк. 2,79. Обл.-вид. арк. 12,23.
Тираж 300 пр.

Адреса редакції:
Україна, 61013, м. Харків, вул. Шевченка, 24. Тел. 7-143-761